

Arhitektura i umjetnost secesije u Zagrebu: prijedlog projektne nastave iz Likovne umjetnosti i Njemačkoga jezika

Fegeš, Lovro

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:315512>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom](#).

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-12**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za povijest umjetnosti
Odsjek za germanistiku

Jedinstveni diplomski rad

**Arhitektura i umjetnost secesije u Zagrebu: prijedlog projektne
nastave iz Likovne umjetnosti i Njemačkoga jezika**

Lovro Fegeš

Mentorice:

dr. sc. Josipa Alviž, docentica

mr. sc. Irena Petrušić-Hluchý, viša lektorica

Zagreb, 2023.

Temeljna dokumentacijska kartica

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za povijest umjetnosti
Odsjek za germanistiku
Diplomski studij

Diplomski rad

ARHITEKTURA I UMJETNOST SECESIJE U ZAGREBU: PRIJEDLOG PROJEKTNE NASTAVE IZ LIKOVNE UMJETNOSTI I NJEMAČKOGA JEZIKA

Architecture and art of the Art Nouveau in Zagreb: project course for the high school subjects
Visual Arts and German Language

Lovro Fegeš

SAŽETAK

U diplomskom radu ponuđen je prijedlog projektne nastave iz srednjoškolskog predmeta *Njemački jezik* međupredmetno povezan sa sadržajem srednjoškolskog predmeta *Likovna umjetnost*, a koji se bavi arhitekturom i umjetnošću secesije u Zagrebu. Projekt je zamišljen kao osmotjedno istraživačko zbivanje u sklopu kojeg će učenici otkrivati bogatstva secesijske epohe grada Zagreba te je stoga namijenjen učenicima zagrebačkih gimnazija. Svaki ciklus projektne nastave potiče učenike na razvijanje različitih jezičnih vještina, uključujući samostalno upoznavanje i istraživanje umjetničkog sadržaja kroz grupne i individualne izazove.

Rad je pohranjen u: knjižnici Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Rad sadrži: 189 stranica, 89 reprodukcija. Izvornik je na hrvatskom jeziku.

Ključne riječi: projektna nastava, *Njemački jezik*, *Likovna umjetnost*, FūDaF, secesija u Zagrebu

Mentorica: dr. sc. Josipa Alviž, docentica

Mentorica: mr. sc. Irena Petrušić-Hluchý, viša lektorica

Ocjenjivači: dr. sc. Franko Ćorić, izvanredni profesor, mr. sc. Irena Petrušić-Hluchý,
viša lektorica, dr. sc. Josipa Alviž, docentica

Datum prijave rada: 20. siječnja 2023.

Datum predaje rada: 16. listopada 2023.

Datum obrane rada: 27. studenoga 2023.

Ocjena: odličan (5)

Ja, Lovro Fegeš, diplomand na Nastavničkom smjeru diplomskog studija povijesti umjetnosti na Odsjeku za povijest umjetnosti i diplomand na Nastavničkom smjeru diplomskog studija germanistike na Odsjeku za germanistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, izjavljujem da je diplomski rad pod nazivom *Arhitektura i umjetnost secesije u Zagrebu: prijedlog projektne nastave iz Likovne umjetnosti i Njemačkoga jezika* rezultat mog istraživanja i u potpunosti samostalno napisan. Također izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije izravno preuzet iz nenavedene literature ili napisan na nedozvoljen način te da se tekst u potpunosti temelji na literaturi kako je navedeno u bilješkama, uz poštivanje etičkih standarda u citiranju i korištenju izvora.

U Zagrebu, 27. studenoga 2023.

Lovro Fegeš

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Teorijski okvir rada	2
2.1 Nastava usmjerena na djelovanje	2
2.2 Općenito o projektnoj nastavi kao suvremenoj metodi rada	3
2.3 Metodičko-didaktički nastavni model – CLIL	5
2.3.1 Integrirano poučavanje jezika i sadržaja na njemačkom – CLILiG	6
2.3.2 Nastava njemačkog jezika s međupredmetnim povezivanjem – FūDaF	7
2.4 Likovna umjetnost u nastavi njemačkog kao stranoga jezika	9
2.5 Obilježja povezivanja Njemačkoga jezika i Likovne umjetnosti	11
3. Metodički okvir rada	12
3.1 Kurikulumi srednjoškolskih predmeta Likovna umjetnost i Njemački jezik u sklopu prijedloga projektne nastave	12
3.2 Prijedlog, tijek i odabir projektne nastave	15
3.3 Odgojno-obrazovni ciljevi i ishodi projektne nastave	17
4. Uvodno predavanje	19
5. Prva grupa: Slikarstvo secesije u Zagrebu	20
5.1 Prvi tjedan: Slikarski izričaj zagrebačke secesije i velikani njezina doba.....	21
5.2 Drugi tjedan: Teme i stilski elementi zagrebačke slikarske scene na prijelazu stoljeća	22
5.3 Treći tjedan: Radionica kreativnog pisanja u Muzeju za umjetnost i obrt	23
5.4 Četvrti tjedan: Učenička tribina <i>Bukovac vs. Kršnjavi</i>	26
5.5 Peti tjedan: Otkrivanje secesijskog poteza u Nacionalnom muzeju moderne umjetnosti ...	28
6. Druga grupa: Kiparstvo secesije u Zagrebu	29
6.1 Prvi tjedan: Zagrebačko kiparstvo u svjetlu suvremenih tendencija i prinova.....	30
6.2 Drugi tjedan: Trojica zagrebačkih kipara – tri individualne umjetničke osobnosti	31
6.3 Treći tjedan: Radionica kreativnog pisanja na Rokovom perivoju i Trgu Republike	32
6.4 Četvrti tjedan: Aukcijska revija Meštrovićeva secesijskog nasljedstva	35
6.5 Peti tjedan: Istraživanje secesijske baštine u Gliptoteci i kod Hrvatskog državnog arhiva	36
7. Treća grupa: Arhitektura secesije u Zagrebu	37
7.1 Prvi tjedan: Prodor moderniteta secesijske epohe u arhitekturu grada Zagreba.....	38
7.2 Drugi tjedan: Trijumf zagrebačke secesije u radu Vjekoslava Bastla	39
7.3 Treći tjedan: Radionica kreativnog pisanja kod kuće Feller i Doma društva Dobrotvor	40
7.4 Četvrti tjedan: Reportaža o sadašnjem zdanju palače Poppović	43
7.5 Peti tjedan: Lov na secesijsko blago Zelene potkove	44

8. Prezentacija i evaluacija projekta	45
9. Zaključak	47
10. Prilozi	49
10.1 Prilog 1: Vremenik	49
10.2 Prilog 2: Radni list; Prva grupa; Prvi tjedan	50
10.3 Prilog 3: Transkripcija; Prva grupa; Drugi tjedan	62
10.4 Prilog 4; Radni list; Prva grupa; Drugi tjedan	65
10.5 Prilog 5; Radni list; Prva grupa; Treći tjedan	72
10.6 Prilog 6; Radni list; Prva grupa; Treći tjedan	74
10.7 Prilog 7; Radni list; Prva grupa; Treći tjedan	75
10.8 Prilog 8; Radni list; Prva grupa; Treći tjedan	76
10.9 Prilog 9; Radna knjižica; Prva grupa; Peti tjedan	77
10.10 Prilog 10; Radni list; Druga grupa; Prvi tjedan	87
10.11 Prilog 11; Transkripcija; Druga grupa; Drugi tjedan	99
10.12 Prilog 12; Radni list; Druga grupa; Drugi tjedan	103
10.13 Prilog 13; Radni list; Druga grupa; Treći tjedan	112
10.14 Prilog 14; Radni list; Druga grupa; Treći tjedan	113
10.15 Prilog 15; Radni list; Druga grupa; Treći tjedan	114
10.16 Prilog 16; Radni list; Druga grupa; Treći tjedan	115
10.17 Prilog 17; Radna knjižica; Druga grupa; Peti tjedan	116
10.18 Prilog 18; Radni list; Treća grupa; Prvi tjedan	128
10.19 Prilog 19; Transkripcija; Treća grupa; Drugi tjedan	141
10.20 Prilog 20; Radni list; Treća grupa; Drugi tjedan	145
10.21 Prilog 21; Radni list; Treća grupa; Treći tjedan	154
10.22 Prilog 22; Radni list; Treća grupa; Treći tjedan	155
10.23 Prilog 23; Radna knjižica; Treća grupa; Peti tjedan	156
10.24 Prilog 24; Lista za procjenu individualnoga rada	167
10.25 Prilog 25; Lista za evaluaciju projektne nastave	168
12. Literatura	169
13. Internetski izvori	172
14. Popis slikovnog materijala	174

1. Uvod

Umjetnost poučavanja je umjetnost pomaganja otkrivanju.

- Mark Van Doren

Navedeni citat naglašava da su najbolji učitelji oni koji inspiriraju, potiču i vode učenike na putu otkrića. Njihova svrha nije samo prenošenje informacija, već i poticanje kritičkog razmišljanja, razvoj kreativnosti i stvaranje znatiželje. Poučavanje nije jednostavan proces, već umijeće koje zahtijeva stručnost i predanost kako bi se potaknuo istinski intelektualni i emocionalni rast kod učenika. Tradicionalne nastavne metode često se suočavaju s problemima poput nedostatka interaktivnosti, nedovoljne prilagodbe različitim stilovima učenja, smanjena poticanja kritičkog razmišljanja i neiskorištavanja prednosti suvremene tehnologije u obrazovanju. U okviru ovoga diplomskog rada ponuđen je prijedlog međupredmetno povezane projektne nastave koja integrira poučavanje njemačkoga jezika i sadržaja likovne umjetnosti s ciljem poticanja aktivnog sudjelovanja učenika. Umjesto da samo sjede i slušaju predavanja, učenici postaju aktivni sudionici procesa učenja u kojem se povezuje teorija s praktičnim primjenama. Tako se obrazovanje čini relevantnijim i privlačnijim za učenike, što ih u konačnici priprema za stvarne izazove u životu. Projektna nastava zamišljena je kao *love letter* ambicioznim i voljnim nastavnicima njemačkoga jezika, zaljubljenicima u likovnu umjetnost koji se zbog vremenskog ograničenja strogo drže plana i programa. Baš poput nekolicine umjetnika secesije u Zagrebu koji su izrazili svoj otpor prema tadašnjim umjetničkim normama i estetici, želeći istražiti nove oblike i izraze, osloboditi kreativnost i individualnost te izraziti duh modernog doba – prijedlog projektne nastave poziva odvažne nastavnike da teže inovativnim pristupima obrazovanju, obgrle i prihvate suvremene metode i oblike poučavanja te da promoviraju važnost umjetnosti i estetike u školama.

2. Teorijski okvir rada

2.1 Nastava usmjerena na djelovanje

Nastavnicima – kako mladim tako i iskusnim – poznata je nastavna svakodnevica u kojoj su učenici podvrgnuti beskonačno opsežnoj i jednoličnoj rutini svladavanja školskih obveza. Unatoč tomu uglavnom se tek mali broj nastavnika osmjeljuje u provedbi nastavnog procesa kojim bi profitirali i nastavnici i učenici. Nastava se gotovo svugdje vrši u tradicionalnom obliku frontalnog rada s fokusom na monološkoj nastavnoj metodi koja učeniku pridaje ulogu pasivnog promatrača. Njemački jezik i Likovna umjetnost predmeti su koji nerijetko ne odudaraju od spomenute nastavne formule te se u kombinaciji s ne tako malim brojem ostalih školskih predmeta učenika nevoljko plasira u monotono okruženje s motivacijom na kojoj bi rijetko tko zavidio. Nipošto ne bi bilo loše povremeno promijeniti nastavnu svakodnevicu uvođenjem nekonvencionalnih nastavnih metoda kojima bi se prioritizirala učenikova samostalnost i međusobna suradnja kao i inovativni te kreativni načini obrađivanja problemskog sadržaja. Upravo su to ključni preduvjeti za uspješnu nastavu koja je usmjerena na učenika i učenje.¹

Ewald Terhart (2001) definira učenje kao aktivan proces koji nastaje kroz interakciju između pojedinca i njegova okruženja, a osnovni oblik te interakcije upravo je djelovanje kroz koje se potiče cjeloviti razvojni proces učenika. Time se javlja novi način integrativnog učenja koji učenika oslobađa od okova ustaljenog nastavnog procesa, stavljajući pritom u samo središte zbivanja individualizaciju nastavnog programa usmjerena prema učeniku.²

Nastava usmjerena na djelovanje njeguje suodnos nastavnika i učenika koji zajedničkim snagama teže cilju rabeći pritom što više osjetila – osjetilo vida, sluha, dodira i sl. Takav se oblik nastave istovremeno usredotočuje na interese učenika kao i interese nastavnika čime su obje strane nastavnog procesa u konačnici zadovoljene, a nastavnikova je uloga kod učenika pobuditi spomenuti interes i pružiti mu pregršt prostora za samoorganizaciju i samoodgovornost. Nastava usmjerena na djelovanje ima mogućnost povezivanja brojnih oblika nastave poput ujedinjenja učenja otkrivanjem i kooperativnog učenja unutar projektne nastave. Pritom se postavlja cilj usmjeravanja nastave prema učenikovu životnom okruženju, a time se učeniku otvara mogućnost

¹ Rainer E. Wicke, *So gelingt's – 20 lernerzentrierte, handlungs- und produktorientierte Prinzipien des DaF/DaZ-Unterrichts*, München, Hueber, 2017, str. 7.

² Ewald Terhart, *Metode poučavanja i učenja: uvod u probleme metodičke organizacije poučavanja i učenja*, Zagreb, Educa 51, 2001, str. 184.

povezivanja poznatih mu primjera iz vlastitog života s pojedinačnim elementima određenog predmeta.³

Nastava usmjerena na djelovanje ili integrativna nastava nikako ne smije i ne može biti smatrana važnijom od frontalne nastave, a didaktičari i metodičari svakako su svjesni njezinih granica. Bilo bi zaista utopijski vjerovati da se svaka nastavna aktivnost može realizirati integrativnim učenjem. Svi nastavni oblici dobrodošli su i nužni u ostvarivanju kvalitetne nastave, no zbog sve učestalije pasivizacije učenika prekomjernim korištenjem jednakih metoda poželjna je implementacija osuvremenjene metodičke raznovrsnosti. Shodno tomu nastava usmjerena na djelovanje uvelike doprinosi motivaciji učenika i nastavnika, uključuje različite oblike rada, ne zapostavlja samostalni rad, istraživački rad kao ni problemsko učenje te u konačnici nudi nove odgojno-obrazovne mogućnosti koje rasterećuju nastavni proces i čine ga otvorenijim za sretniju i cjelovitiju suradnju.⁴

2.2 Općenito o projektnoj nastavi kao suvremenoj metodi rada

Projektna nastava jedna je od brojnih suvremenih nastavnih metoda koja se rabi sa željom pronalaska najboljeg mogućeg didaktičkog rješenja koje će prilikom ostvarivanja ciljeva i ishoda suvremene nastave povezivati vanjski svijet s učionicom te kao takva s pravom nosi titulu nastave usmjerene na djelovanje.⁵ Pojam projekt označava planiranu i s namjerom provedenu radnju unutar nastavnog procesa. Riječ je o nastavnom procesu u čijem se središtu nalazi zajednički zadatak koji sudionici projekta – i nastavnici i učenici – savladavaju u određenom periodu s ciljem ostvarenja projektnog rezultata. Valja napomenuti da se projektna nastava sastoji od mnoštva manjih metoda koje se međusobno isprepliću u povezanu mrežu teorijskih spoznaja i prakse. Projektna nastava jest dakle metoda za čiju je uspješnu provedbu nužno sudionicima dodijeliti uloge, odrediti oblike i načine rada, faze projekta, konkretizirati odgojno-obrazovne ishode i

³ Terhart, 2001, str. 185.

⁴ Vesna Buljubašić-Kuzmanović, „Studentska prosudba učinkovitosti integrativnog učenja“, u: *Odgojne znanosti*, vol. 9, br. 2, Filozofski fakultet, Sveučilište u Osijeku, 2007, str. 147–160, <https://hrcak.srce.hr/file/37106> (pregledano 12. lipnja 2023).

⁵ Michaela Brintzer, Hans-Jürgen Hantschel, Sandra Kroemer, Monika Möller-Frorath, Lourdes Ros, *DaF unterrichten: Basiswissen Didaktik Deutsch als Fremd- und Zweitsprache*, Ernst Klett Sprachen, Stuttgart, 2018, str. 126–130.

ciljeve, razraditi vremenik rada, isplanirati kriterije vrednovanja i način prezentacije konačnih rezultata te još čitav niz metodičko-didaktičkih detalja.⁶

Poteškoće koje se javljaju implementacijom projektne nastave isto su tako moguće i očekivane te je na nastavniku kao pojedincu koji stoji na čelu projekta da ponudi pravovremeno i ispravno rješenje. Jedan od najvećih problema jest obostrani strah koji se javlja kod svih sudionika projekta. Učenici smatraju da nisu dorasli razini zadatka ili pak nisu sigurni da će moći kontinuirano raditi na poprilično opsežnu sadržaju koji potencijalno može trajati dulje od predviđenoga vremena. S druge strane nastavnik nije siguran u svoju sposobnost projektnog voditelja kao ni u odabir suučesnika i ne zna hoće li učenici moći popratiti sve zadatke i obveze. Vrlo je bitno već na samu početku projekta upoznati učenike s kompetencijama potrebnim u postupanju s metodama i radnim tehnikama te u slučaju bilo kakva problema pružiti usmjeravanje u radu.⁷

Još jedan problem koji je poprilično čest te se pokazao kao izazov brojnim školama jest implementacija projektne nastave u redovnu organizaciju rada škole. Kako se brojni projekti provode na razini škole te su otvoreni za sve razredne odjele, u trenutku same provedbe zasigurno bi se javila potreba za kreacijom fleksibilnog rasporeda sati koji će odgovarati svima i time stvorila potencijalna organizacijska glavobolja. Upravo je velika prednost projektne nastava njezina otvorenost koja je svrstava pod programe fakultativne nastave te tako svim učenicima omogućuje da nakon redovne nastave prisustvuju željenom projektu.⁸

Ostavština provedene projektne nastave nudi nešto opipljivo, proizvod iza kojeg stoje svi glavni akteri, nešto čime će se generacije hvaliti, što će moći pokazati i s dikom prezentirati. Ono što se krije između redaka jest dobiveno znanje utemeljeno učenjem – jer upravo je učenje temelj projektne nastave. Učenjem se kod učenika u sklopu projektne nastave uvelike povećava vječno priželjkivana motivacija pa tako učenici izlaze iz svoje uobičajene rutine i ulaze u autentične situacije u kojima je – uzevši u obzir da rade na zajedničkom proizvodu – zasigurno ugodnije učiti. Osim toga učenje temeljeno na projektima kod učenika pospješuje komunikacijske vještine dovodeći ih različitim oblicima rada u stalne prilike i potrebe za raspravom, povezujući tako

⁶ Wolfgang Mattes, *Nastavne metode: 75 kompaktnih pregleda za nastavnike i učenike*, Zagreb, Naklada Ljevak, 2007, str. 108.

⁷ Mattes, 2007, str. 109.

⁸ Marija Rašić, „Projektna nastava u suvremenoj školi – stara inovacija“, u: *Časopis za odgojne i obrazovne znanosti Foo2rama*, broj 6, 2022, str. 93, <https://hrcak.srce.hr/file/432756> (pregledano 16. lipnja 2023).

njihove interese. Time se kod učenika ujedno razvijaju i socijalne vještine jer je za uspješnu realizaciju nastavnog procesa potrebno suradništvo. Projektna se nastava i na učenike i na nastavnike odražava kao metodičko sredstvo utemeljeno na potrebi za praktičnim radom u sklopu suvremene nastave.⁹

2.3 Metodičko-didaktički nastavni model – CLIL

Implementacijom i promicanjem tematske međupredmetnosti u sklopu eksperimentalnog programa *Škola za život* pojavljuju se nove odgojno-obrazovne mogućnosti te se otvara širok spektar varijacija nastavnog procesa. Komparacija i kombinacija jezika s predmetnim sadržajem sve su češća pojava suvremenog školstva što je istodobno karakteristika te rezultat uznapredovale globalizacije današnjeg društva.¹⁰

Izraz koji pristiže s engleskog govornog područja *Content and Language Integrated Learning* najčešće se upotrebljava u svojoj akronimskoj formi – CLIL – te definira inovativni pristup nastavnom procesu kojim se širom Europe promiče koncept višejezičnog obrazovanja. Pojam se pojavio devedesetih godina prošlog stoljeća stavljajući tako u fokus upravo proces integracije, kojim se objedinjuju dvije fokalne točke – sadržaj (*content*) i jezik (*language*). Integrirano poučavanje jezika i sadržaja (engl. CLIL) model je koji se upotrebljava u školama za učenje i podučavanje učenika o predmetu nejezičnog sadržaja na njima stranom jeziku, pri čemu je usvajanje jezika po važnosti u harmoniji s usvajanjem sadržaja.¹¹

Od mnogobrojnih teza i mišljenja o tome što je zapravo osnovna svrha CLIL-a, sve se može svesti na jednostavnu rečenicu profesorice Do Coyle sa Sveučilišta u Aberdeenu (2010) koja je ustvrdila da je njegova primarna zadaća poboljšati obrazovni sustav.¹² Cilj se kao takav očituje u poboljšanju znanja i u materinskom i u ciljanom jeziku razvijajući pritom socijalne i misaone vještine te međukulturalno razumijevanje. Višejezičnost se takvim pristupom pronašla u samu

⁹ Rašić, 2022, str. 91–92.

¹⁰ *Eksperimentalni program Škola za život. Međupredmetne teme*, Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 2019, <https://skolazazivot.hr/medupredmetne-teme/> (pregledano 31. svibnja 2023).

¹¹ Nikula Tarja, „CLIL: A European Approach to Bilingual Education“, u: Nelleke Van Deusen-Scholl, Stephen May, *Second and Foreign Language Education*, Springer, 2017, str. 111–124.

¹² Do Coyle, Philip Hood, David Marsh, *CLIL: Content and Language Integrated Learning*, Cambridge University Press, 2010.

središtu želje za širenjem europskog identiteta s komunikacijom na stranom jeziku kao jednom od ključnih kompetencija cjeloživotnog učenja.¹³

Europska komisija pozdravlja CLIL kao obrazovni model koji većem broju učenika otvara vrata za širenjem i razvojem jezičnih vještina njegujući pritom samopouzdanje i kod onih kojima klasičan format frontalne nastave stranoga jezika nije ponajbolje sjeo. Osim što učenicima nudi drukčiju perspektivu u sagledavanju nastave stranog jezika, CLIL nastavnicima omogućuje kreaciju nastavne jedinice van kurikulum propisanih smjernica.¹⁴

Učenicima je tako ponuđena dodatna nastavna platforma na kojoj će biti u prilici koristiti se stranim jezikom u posve autentičnim situacijama van redovne nastave stranoga jezika. Isto tako kod učenika koji slušaju predmete s implementacijom CLIL-a očituje se zavidna razina znanja stranoga jezika, dok se znanje sadržaja pritom nipošto ne smanjuje ili pada u drugi plan. Najviša korist ipak se manifestira u učenju vokabulara koji je u CLIL-u obogaćen stručnom terminologijom, koja je u apsolutnom fokusu, dok se gramatika razmatra isključivo u okviru stvarnih i autentičnih okolnosti. Nastavu u sklopu CLIL-modela u konačnici se može opisati fleksibilnom s mogućnošću prilagodbe gotovo svim uzrastima i obrazovnim programima.¹⁵

2.3.1 Integrirano poučavanje jezika i sadržaja na njemačkom – CLILiG

CLIL se kao nadređeni pojam uvriježio u obrazovne sustave brojnih zemalja s višejezičnim afinitetima. Akronim CLILiG (*Content and Language Integrated Learning in German*) označava obrazovni model u kojem se učenje njemačkog kao stranog jezika preklapa sa sadržajima drugih predmeta poput Geografije, Biologije ili – u slučaju ovog rada – Likovne umjetnosti. CLILiG se u posljednjih nekoliko godina u učionicama diljem Europe nametnuo kao renomirani pedagoški

¹³ *Cjeloživotno učenje*, Vlada Republike Hrvatske, 2015, <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages//2016/Glavno%20tajni%C5%A1tvo/Materijali%20za%20istaknuto/2014/Strategija%20obrazovanja%20znanosti%20i%20tehnologije//4.%20Cjelo%C5%BEivotno%20u%C4%8Denje.pdf> (pregledano 31. svibnja 2023).

¹⁴ *Commission Of The European Communities Promoting Language Learning and Linguistic Diversity . Akcijski plan 2004 – 2006*, Bruxelles, 2003, <https://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2003:0449:FIN:EN:PDF> (pregledano 31. svibnja 2023).

¹⁵ Vodopija Krstanović, Irena i Dorina Badurina, „Integrirano usvajanje stranoga jezika i sadržaja (CLIL): prednosti, izazovi i mjere“, u: *Metodički vidici*, br. 11, 2020, str. 69–90, <https://doi.org/10.19090/mv.2020.11.69-90> (pregledano 31. svibnja 2023).

koncept te kamen temeljac za suradnju nastavnika njemačkog kao stranog jezika te nastavnika ostalih predmetnih područja.¹⁶

Prema K. Haataja i R. E. Wicke (2015) razlikuju se četiri varijante CLILiG-a koje su relevantne za integrirano poučavanje jezika i sadržaja na njemačkom jeziku te kao takve zadovoljavaju različite nastavne potrebe. Shodno tomu CLILiG kao model diferencira nastavu njemačkog kao stranog jezika s međupredmetnim povezivanjem (*fachübergreifender DaF-Unterricht – FūDaF*), dvojezičnu nastavu na njemačkom i materinskom jeziku (*bilingualer Sachfachunterricht auf Deutsch*), nastavne programe imerzije njemačkoga jezika (*deutschsprachige Immersionsprogramme*) te jezično osjetljivu nastavu njemačkoga jezika (*sprachsensibler deutschsprachiger Fachunterricht*). Znakovita razlika među navedenim modelima odražava se u nastavnom cilju. Nastava njemačkog jezika s međupredmetnim povezivanjem (FūDaF) usredotočena je na učenje jezika koji se pritom proširuje integracijom odabranog činjeničnog sadržaja od strane nastavnika. Ostali modeli CLILiG-a povezani su prioritiziranjem sadržaja, koji je primarni cilj nastave, dok intenzitet uporabe njemačkog jezika varira ovisno o nastavnim i sadržajnim potrebama.¹⁷

Iako bi se ovaj integrirani rad bez ikakva osporavanja mogao oblikovati prema modelu dvojezične nastave na njemačkom i materinskom jeziku, najbolje iz obaju svjetova – svijeta jezika i svijeta sadržaja – izrodit će se tek u nastavi njemačkog kao stranog jezika s međupredmetnim povezivanjem (FūDaF), čime će se odati svojevrsni *hommage* i nastavi Njemačkog jezika i nastavi Likovne umjetnosti.

2.3.2 Nastava njemačkog jezika s međupredmetnim povezivanjem – FūDaF

Zajednički europski referentni okvir za jezike (*Gemeinsamer europäischer Referenzrahmen für Sprachen*) ukazuje na poželjnost integracije međupredmetnoga modela u školski kurikulum koji se hvata ukoštac s različitim metodama učenja, ali i raznovrsnim mogućnostima korištenja izvanškolskog okruženja. Takvom se suradnjom ostvaruje produbljenje

¹⁶ *Content and Language Integrated Learning – CLIL, FÜDAF; DFU; CLILIG – BITTE WAS?*, Goethe-Institut, 2016, <https://www.goethe.de/ins/my/de/spr/mag/20879807.html> (pregledano 1. lipnja 2023).

¹⁷ Kim Haataja, Rainer E. Wicke, „Integriertes Lernen von (Fremd-)Sprachen und (Sach-) Fachinhalten – Terminologie, Variation, Perspektiven“, u: Kim Haataja, Rainer E. Wicke, *Sprache und Fach. Integriertes Lernen in der Zielsprache Deutsch*, München, Hueber, 2015, str. 7–21.

koherentnosti i transparentnosti temeljnog školskog kurikula, a da se time ne dolazi do prijepora između pojedinačnih školskih predmeta.¹⁸

Na međupredmetno povezivanje u tom se kontekstu gleda kao na nastavni proces u kojem je na djelu višeperspektivna razrada neke teme koja bi se uobičajeno obrađivala samo na jednom predmetu.¹⁹ B. Port-Heix (2010) navodi kako međupredmetno povezivanje nipošto nije kompenzacija za predmetnu nastavu čijem sadržaju FūDaF poklanja pažnju, već se ono smatra proširenjem modernog nastavnog procesa u sklopu kojeg se sadržaj jednog činjeničnog predmeta povezuje sa sadržajem jednog jezičnog predmeta kao i s dosadašnjim iskustvima učenika.²⁰ Sukladno navedenom i prema K. Haataja i R.E. Wicke (2015), međupredmetno povezivanje definira se kao model u kojem strani jezik nije samo predmet, već elementarno i autentično komunikacijsko sredstvo za učenike i učitelje te je strani jezik kao protagonist istovremeno i medij i sadržaj koji uvažava draži drugih predmeta poput Likovne umjetnosti. Takav nastavni model učenicima omogućuje sudjelovanje u raznoraznim oblicima nastave i metodama rada usmjerenim isključivo dobrobiti učenika kao što je npr. projektna nastava koja je kao metoda rada vrlo česta odabranica brojnih nastavnika koji se bave međupredmetnim povezivanjem nudeći im priliku obraditi sadržaje za koje u redovnoj nastavi nije bilo vremena.²¹

Međupredmetno povezivanje stoga prednjači kao nastavni model s primarnim fokusom na razvijanju diskursne kompetencije, koja se sukladno Zajedničkom europskom referentnom okviru za jezike definira kao vještina govornika da oblikuje rečenice u koherentne jezične strukture.²² Učenicima se time otvara prilika da otvoreno i samostalno sudjeluju u argumentacijski potkrijepljenim raspravama o zadanoj temi na stranome jeziku, što se izravno protivi zbivanju na redovnoj nastavi stranoga jezika, koja od učenika vrlo često očekuje tek pokoju siromašnu komunikacijsku reakciju na nastavnikovo izlaganje. Sposobnošću sudjelovanja u raspravama u posebnim međupredmetnim okolnostima može se razvijati i estetski odgoj koji potiče učenike na bavljenje umjetničkim praksama.²³

¹⁸ Europarat: *Gemeinsamer Europäischer Referenzrahmen für Sprachen: lernen, lehren, beurteilen*, München, Langenscheidt, 2001, str. 169–171.

¹⁹ Brigita Kosevski Puljić, „Teorija in praksa medpredmetnega povezovanja pri pouku nemščine“, u: *Vestnik Za Tuje Jezike* 7 (1), 2015, str. 278, <https://doi.org/10.4312/vestnik.7.275-287> (pregledano 5. lipnja 2023).

²⁰ Barbara Port-Heix, „Kunst im Fächerverbund – Fachübergreifende Arbeit als wichtiger Bestandteil der Unterrichtsentwicklung“, u: *Fremdsprache Deutsch* 43, Hueber, 2010, str. 48–51.

²¹ Haataja, Wicke, 2015, str. 26.

²² Vijeće Europe, *Zajednički europski referentni okvir za jezike: učenje, poučavanje, vrednovanje*, Zagreb, Školska knjiga, 2005, str. 126.

²³ Haataja, Wicke, 2015, str. 27.

Povezivanje dvaju nastavnih predmeta, uz niz spomenutih mogućnosti i prednosti, sa sobom nosi problematiku koja se očituje u činjenici da ciljevi učenja obaju predmeta moraju biti zadovoljeni, a korpus jednog predmeta ne smije patiti kraj potencijalne dominacije drugog. Tako se primjerice u provođenju projektne nastave s međupredmetnim povezivanjem može javiti manjak znanja odabranog stranog jezika u okviru stručne terminologije koja se veže uz obrađivani predmetni sadržaj. Obrnuta situacija također je moguća, odnosno situacija u kojoj se zanemaruje gradivo nejezičnog predmeta čiji je sadržaj nadvladan od strane ciljeva učenja jezičnog predmeta. B. K. Puljić (2015) u vezi s tim navodi kako se pri međupredmetnom povezivanju od učenika traži maksimalni angažman i motivacija u samu procesu usmjerena istovremeno i sadržaju i jeziku. Samo se suradnjom i naporom učenika i nastavnika može postići integracija u kojoj će sudionici prepoznati smisao i važnost spomenute višeperspektivne razrade odabrane tematske cjeline.²⁴

2.4 Likovna umjetnost u nastavi njemačkog kao stranoga jezika

U vremenima neprestanih i teško popraćenih svjetovnih promjena pojavila se žurna potreba za odgojno-obrazovnim radom koji će slijediti brojne metodičko-didaktičke inovacije te ih uvrstiti u djelatnost moderne škole. Riječ je o potrebi za sustavom koji će odbaciti neuspješne metode i oblike rada te ih zamijeniti edukativnim okruženjem utemeljenim na kreativnosti, produktivnosti, ali i moralnim razvojem kao i estetskim odgojem.²⁵ Zahvaljujući novim tehnologijama nastava se podupire obiljem vizualnih tehnika koje učenicima omogućuju usvajanje informacija vizualnim putem. Učenje je u okviru porasta utjecaja i uporabe medija poprimilo novi značaj, sa stranim jezikom kao glavnim distributerom znanja, a upravo se slika pretvara u glavni izvor informacija s tekstom kao pratnjom.²⁶ Iako u suvremenoj nastavi stranoga jezika ne manjka uključivanja filma i interneta, koji su se pokazali adutima brojnih nastavnika, kritički je vođena rasprava pod okriljem likovnog djela već dulje zaboravljena mogućnost, a posjet kinoprojekcijama opcija je koja se bira češće od posjeta muzeju. Za današnju generaciju učenika, preplavljenu obiljem nekritički prihvaćenog i pogrešno interpretiranog vizualnog sadržaja, od iznimne je važnosti ukomponirati

²⁴ Puljić, 2015, str. 280–281.

²⁵ Ivica Kolečani Lenčova, „Kunst im Fremdsprachunterricht (am Beispiel der Literatur und der bildenden Kunst im DaF-Unterricht)“, u: Vincenzo Gannuscio, *Kontrastive Perspektiven im deutschen Sprach- und Kulturerwerb, Deutsche Sprachwissenschaft international*, Band 21, Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main, 2015, str. 67–68.

²⁶ Gabriele Huber, „Mit Bildender Kunst Deutsch lernen?“, u: *Zeitschrift für Interkulturellen Fremdsprachenunterricht* 10 (3), 2005, str. 1, <https://zif.tu-journals.ulb.tu-darmstadt.de/article/id/2716/> (pregledano 20. lipnja 2023).

vizualnu kulturu u nastavni proces te analizom i razumijevanjem umjetničkih djela pojačati njihove perceptivne vještine.²⁷

Nastava Njemačkog jezika s međupredmetnim povezivanjem svojim je otvorenim karakterom gotovo pa stvorena za uključivanje Likovne umjetnosti u nastavni repertoar. Unatoč tomu što *Okvirni plan i program rada „Njemački kao strani jezik“ za obrazovanje u inozemstvu* (2009) zahtijeva da se u nastavi njemačkog jezika stvori sustavna usklađenost načela stranog jezika i predmetnog sadržaja i unatoč njihovoj težnji za očvršćivanjem međupredmetnih tema u udžbenicima njemačkog kao stranog jezika likovna su djela u nastavi njemačkog i dalje sasvim nepostojeća.²⁸ Uporaba likovnih djela u nastavnom procesu tako je prepuštena inicijativi nastavnika kao pojedinca. U slučaju da se ipak pojavi pokoji primjer, uglavnom je riječ o pojedinačnim slikarskim, crtačkim, grafičkim ili fotografskim radovima sa zadatkom vizualizacije jezične strukture ili u službi dekoracije pripadajućeg teksta.²⁹ Razlog tomu jest uglavnom taj što brojni nastavnici nemaju nikakva iskustva s umjetničkim djelima tog karaktera te obrađujući neko djelo ostaju pri metodi opisivanja, koja učenicima ne ostavlja nimalo prostora za iskazivanje vlastita stava. Tako s nastave izostaju silne zgode koje približavaju što je vremenski bilo prije i poslije djela, koje ga analiziraju prostorno, socijalno, ali i s komunikativnog gledišta otvaraju rasprave. Nema prikladnih tekstova, igara uloga ili scenskih izvedbi koje bi učenicima omogućile potpuno imerziju u bit likovne umjetnosti.³⁰

Bavljenje likovnom umjetnošću u nastavi stranoga jezika sa sobom nosi brojne privilegije koje su ujedinjene unutar nastave usmjerene na djelovanje. Unatoč tomu što se učinci i značenja likovnih djela poprilično teško verbaliziraju, njihova se čar nalazi u mogućnosti individualnog shvaćanja kojim se kod učenika pokreću raznovrsni osjećaji. Upravo je individualnost osobina nit vodilja koja se provlači ovim radom. Učenici neumorno proučavaju likovne primjere i svakim novim gledanjem uočavaju nešto novo gradeći tako vlastitu interpretaciju sadržaja. Odlika likovnog djela jest njegova višeznačna priroda koja kod učenika pobuđuje kreativnost i maštu pokrećući pritom samostalno razmišljanje s ciljem da se učenike potakne na rijetko dobiveni i otvoreni razgovor. San svakog nastavnika stranoga jezika jest slušati zainteresirane, angažirane i

²⁷ Tristan Lay, „Kunstabilder im DaF-/DaZ Unterricht – Die Porträts des Malers Gerhards Richter und seiner Kinder Betty, Ella und Moritz“, u: Nils Bernstein, Charlotte Lerchner, *Ästhetisches Lernen im DaF-/DaZ-Unterricht*, Universitätsverlag Göttingen, 2014, str. 280–282.

²⁸ *Rahmenplan Deutsch als Fremdsprache für das Auslandsschulwesen*, Zentralstelle für das Auslandsschulwesen, Köln, 2009. str. 6, https://www.auslandsschulwesen.de/SharedDocs/Downloads/Webs/ZfA/DE/DSD/DaF-Rahmenplan.pdf?__blob=publicationFile&v=2 (pregledano 20. lipnja 2023).

²⁹ Lay, 2014, str. 279.

³⁰ Lenčova, 2015, str. 72.

motivirane učenike kako na ciljanom jeziku interpretiraju mišljenja, dopadanja ili pak nezadovoljstva unutar aktivnog nastavnog procesa, a likovna je umjetnost – osobito ako je riječ o njima bliskom umjetničkom inventaru – svojim kritički nastrojenim sadržajem prava nastavna atrakcija.³¹

2.5 Obilježja povezivanja Njemačkoga jezika i Likovne umjetnosti

Postoji niz čimbenika koji se moraju ispuniti kako bi se provelo uspješno međupredmetno povezivanje Njemačkoga jezika sa sadržajem Likovne umjetnosti. Sadržaj predmeta Likovne umjetnosti mora biti ukomponiran u nastavu Njemačkoga jezika, a da se pritom ne izgubi na kvaliteti sadržaja i da se učenicima ravnopravno prenese znanje obaju nastavnih predmeta. Sadržaj predmeta Likovna umjetnost prenosi se na njemačkom jeziku koji je u ovom slučaju autentično i primarno komunikacijsko sredstvo, istovremeno medij i sadržaj. Međupredmetno povezivanje Njemačkoga jezika i Likovne umjetnosti potiče cjelovito učenje u kojem učenici uče s pomoću svih osjetila unutar nastave usmjerene na djelovanje. Učeniku se pristupa kao pojedincu s individualnim potrebama te se potiče razvoj sposobnosti i vještina Njemačkoga jezika i Likovne umjetnosti sa zajedničkim ciljem govorne interakcije na njemačkom jeziku o odabranom sadržaju likovne umjetnosti.³²

G. Huber (2005) navodi najvažnije odgojno-obrazovne ciljeve i ishode za nastavu Njemačkog kao stranog jezika međupredmetno povezane s nastavom Likovne umjetnosti. Nastavnik njemačkog jezika, obrađujući sadržaj likovne umjetnosti, kod učenika bi trebao povećati motivaciju za učenjem, osvijestiti sposobnost opažanja i prepoznavanja, razvijati sposobnost prepričavanja, poticati autentične govorne radnje, dosegnuti raznoliku jezičnu upotrebu te učenicima omogućiti kritičko ophođenje s odabranim medijima. Uzevši u obzir ciljeve učenja, učenici bi trebali ovladati sposobnošću zapažanja, znati kako iznijeti vlastite osjećaje te ih pretvoriti u povod za pisanje i govorenje, razviti vještinu uspoređivanja, postati svjesni o svojim stajalištima i vlastitoj pristranosti, razraditi strategije kojima će dolaziti do interpretacija i razumjeti slikovite oblike izražavanja.³³

³¹ Rainer E. Wicke, Karin Rottmann, *Musik und Kunst im Unterricht Deutsch als Fremdsprache*, Cornelsen, Berlin, 2017, str. 10.

³² Wicke, Rottmann, 2017, str. 11.

³³ Huber, 2005, str. 3.

3. Metodički okvir rada

3.1 Kurikulumi srednjoškolskih predmeta Likovna umjetnost i Njemački jezik u sklopu prijedloga projektne nastave

Cjelovitom kurikularnom reformom 2019. godine Ministarstvo znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske predstavilo je nove predmetne kurikulume u kojima je naglasak stavljen na odgojno-obrazovne ishode, njihovu razradu za svaku pojedinačnu godinu te su određeni ciljevi i svrha učenja i poučavanja nastavnog predmeta zajedno s domenama – ključnim konceptima koji čine gradivnu strukturu predmeta.³⁴

Kurikulum nastavnog predmeta Likovna kultura za osnovne škole i Likovna umjetnost za gimnazije (u nastavku *Kurikulum za Likovnu umjetnost*) time je usmjeren na učenika i njegova postignuća, teži se većoj individualizaciji i razini izbornosti, a nastavnik pritom dobiva veći stupanj autonomije zajedno sa školom kao institucijom. *Kurikulum za Likovnu umjetnost* tako je omogućio zbiljsku primjenu suvremenih nastavnih metoda i oblika rada u redovnoj nastavi s aktivnim učenikom koji stječe znanja, vještine i stavove potrebne za uspješan život u suvremenom društvu, a spomenuta se odgojno-obrazovna djelatnost zrcali u podjeli ključnih koncepata, tj. domena koje se međusobno isprepliću. *Stvaralaštvo i produktivnost, Doživljaj i kritički stav te Umjetnost u kontekstu* tri su domene u sklopu *Kurikuluma za Likovnu umjetnost* čija je svrha naglašavanje značajnih sadržajnih i odgojno-obrazovnih cjelina predmeta. Domena *Stvaralaštvo i produktivnost* u nastavi Likovne umjetnosti prvenstveno se ostvaruje istraživačkim radom učenika te obuhvaća različite pristupe i viđenja stvarnosti kroz rekonstrukciju stvaralačkoga procesa u umjetničkim djelima. Učenici se upoznaju s različitim likovnim materijalima, tehnikama, alatima, medijima, vizualnim i likovnim jezikom kao i brojnim umjetničkim konceptima koji služe kao osnova za izražavanje ideja, misli i osjećaja. Cilj domene jest kod učenika potaknuti istraživanje vlastite okoline svim osjetilima razvijajući pritom intelektualne, psihofizičke i ponajviše izražajne sposobnosti te vještine analitičkoga promišljanja u rješavanju problemskih i projektnih zadataka. Domena *Doživljaj i kritički stav* potiče na percipiranje umjetničkih djela kao medija o kojem se promišlja i raspravlja te je upravo ono inicijator komunikacije kojoj se teži. Cilj domene jest potaknuti učenika na aktivnu i otvorenu raspravu te razvijanje mogućnosti kritičkoga sagledavanja i argumentiranja vlastitoga mišljenja o vizualnom okruženju, likovnom stvaralaštvu i kulturnoj

³⁴ *Cjelovita kurikularna reforma : Rani i predškolski, osnovnoškolski i srednjoškolski odgoj i obrazovanje – Predmetni kurikulumi*, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, 2015, <http://www.kurikulum.hr/predmetni-kurikulumi> (pregledano 27. srpnja 2023).

baštini. Domena *Umjetnost u kontekstu* temelji se na poznavanju kulturnoga, povijesnoga i društvenoga konteksta u kojemu se javljaju umjetnička djela te se sagledava umjetnost kao jedan od načina komunikacije čovjeka i okoline. Cilj domene jest upoznati učenike s kulturnim raznolikostima okoline te poticati njezino kritičko sagledavanje povezujući je s vlastitim iskustvom. Potiče se organizacija raznovrsnih odgojno-obrazovnih aktivnosti koje bi povezale nastavni proces s umjetničkim zajednicama i ustanovama.³⁵

Kurikulum nastavnog predmeta Njemačkoga jezika za osnovne škole i gimnazije (u nastavku *Kurikulum za Njemački jezik*) svojom svrhom i vrijednostima učenja i poučavanja sliči *Kurikulumu za Likovnu umjetnost* prema kojem su u središtu nastavnog procesa upravo učenik i njegove potrebe, interesi i sposobnosti. Cilj je potaknuti učenika na razmišljanje u poticajnom ozračju i na kreativan, konstruktivan i inovativan način zainteresirati ga za njemački jezik i kulture povezane s njime, što uvelike dobrinosi njegovu cjelokupnom razvoju, odgovornom djelovanju i ponašanju te kritičkom promišljanju svega što ga okružuje. Za što uspješnije učenje i ispunjenje punog potencijala potrebna je što veća izloženost njemačkomu jeziku, što se naročito može ostvariti rješavanjem problemskih i projektnih zadataka. *Kurikulum za Njemački jezik* također iznosi tri domene koje proizlaze iz generičkih kompetencija, konceptualizacije jezično-komunikacijskoga područja i svrhe nastavnoga predmeta Njemački jezik. Tri domene koje čine uravnoteženu strukturu *Kurikuluma za Njemački jezik* jesu *Komunikacijska jezična kompetencija*, *Međukulturna komunikacijska kompetencija* i *Samostalnost u ovladavanju jezikom*. Domena *Komunikacijska jezična kompetencija* bavi se razvijanjem sposobnosti i ovladavanjem vještinama koje učenicima služe za upotrebu jezičnoga znanja u činu komunikacije, a riječ je o vještinama i sposobnostima koje omogućuju slušanje, razumijevanje, govorenje, čitanje i pisanje. Od učenika se tako očekuje da bude u stanju učinkovito se služiti osobnim jezičnim repertoarom u određenom kulturnom i društvenom kontekstu te u autentičnim komunikacijskim situacijama. Domena *Međukulturna komunikacijska kompetencija* usmjerena je na učenikovu sposobnost objektivnog sagledavanja sličnosti i razlika među kulturama te se naglašava važnost razvoja učenikove svjesnosti o sebi kao društvenome biću koje je spremno učiti o različitostima. Cilj domene jest potaknuti učenika na komunikaciju na njemačkome jeziku s osobama različitoga kulturnog podrijetla čime se razvija empatija, razumijevanje, uvažavanje govornika njemačkoga jezika i njegove kulture te se u globalu produbljuje učenikov pogled na svijet. Domena *Samostalnost u*

³⁵ *Kurikulum nastavnog predmeta Likovna kultura za osnovne i Likovna umjetnost za gimnazije*, 2019, str 5–8., <https://mzo.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Publikacije/Predmetni/Kurikulum%20nastavnog%20predmeta%20Likovna%20kultura%20za%20osnovne%20skole%20i%20Likovna%20umjetnost%20za%20gimnazije.pdf> (pregledano 30. srpnja 2023).

ovladavanju jezikom potiče učenika na preuzimanje odgovornosti za vlastito učenje jezika. Upravo je samostalno ovladavanje jezika ključ uspješnoga ovladavanja komunikacijskom jezičnom kompetencijom u njemačkome jeziku, a učenik je taj koji preuzima aktivnu ulogu u procesu učenja, samostalno razvija sposobnosti i vještine te uspješno ostvaruje zadane ciljeve.³⁶

Prijedlog projektne nastave *Arhitektura i umjetnost secesije u Zagrebu iz Likovne umjetnosti i Njemačkoga jezika* konstruiran je sukladno *Kurikulumu za Likovnu umjetnost* te sukladno *Kurikulumu za Njemački jezik*. Kako je ovdje riječ o projektnom rješenju koje se provodi u obliku fakultative nastave, nastavnik je puno slobodniji pri odabiru sadržaja, metoda i oblika rada. Prema *Kurikulumu za Likovnu umjetnost* nastavnik je u mogućnosti samostalno odabrati redoslijed tema, po želji im pristupiti sinkronijski ili dijakronijski te ima potpunu slobodu u prožimanju i kombiniranju ishoda. No ipak, oba se kurikula sastoje od niza preporučenih tematskih koncepata koji bi se trebali uskladiti s nastavnim procesom te su usko povezani sa spomenutim domenama. Propisane teme i sadržaji u *Kurikulumu za Likovnu umjetnost* raspoređeni su po godinama učenja. Tako se u prvom razredu srednje škole obrađuje tematski koncept *Umjetnost i čovjek s podtemama Pogled na svijet i Ljudsko tijelo u umjetnosti*. Drugi razred uvodi tematski koncept *Čovjek i prostor*, treći razred tematski koncept *Umjetnost i tumačenje svijeta* te po dvije podteme *Umjetnost i znanost* i *Umjetnost i duhovnost*, a u četvrtom razredu obrađuju se tematski koncepti *Umjetnost i stvaralački proces* i *Umjetnost i moć*.³⁷ Preporučene teme u sklopu sadržaja za ostvarivanje odgojno-obrazovnih ishoda u *Kurikulumu za Njemački jezik* mogu se ponavljati iz godine u godinu, s time da se svake sljedeće nastavne godine sadržaj proširuje i produbljuje. Riječ je o temama: *Način življenja (svakodnevne aktivnosti, međuljudski odnosi, stanovanje, moda, prehrana, zdravlje)*, *Obrazovanje/škola i rad/zanimanje*, *Slobodno vrijeme i zabava*, *Okoliš i ekologija*, *Tehnologija i mediji*, *Politika, društvo i aktivno građanstvo*. *Kurikulum za Njemački jezik* uz preporučene tematske koncepte u sklopu sadržaja za ostvarivanje odgojno-obrazovnih ishoda također propisuje čitav niz preporučenih jezičnih struktura i jezično-komunikacijskih funkcija koje isto tako variraju s obzirom na godinu učenja.³⁸

Projektna nastava s međupredmetnim povezivanjem time u velikoj mjeri slijedi teme i podteme koje su propisane u obama kurikulumima s ciljem da se ispuni njihova svrha kao i propisani

³⁶ *Kurikulum nastavnog predmeta Njemačkoga jezika za osnovne škole i gimnazije*, 2019, str. 9–11., <https://mzo.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Publikacije/Predmetni/Kurikulum%20nastavnoga%20predmeta%20Njemacki%20jezik%20za%20osnovne%20skole%20i%20gimnazije%20u%20RH.pdf> (pregledano 1. kolovoza 2023).

³⁷ *Kurikulum za Likovnu umjetnost*, 2019, str. 72, 78, 84, 90.

³⁸ *Kurikulum za Njemački jezik*, 2019, str. 57–328.

ciljevi. Unatoč tomu što je propisano koji se tematski koncepti, jezične strukture i jezično-komunikacijske funkcije obrađuju u kojem razredu, u ovom prijedlogu projektne nastave oni će se kombinirati i isprepletati ovisno o potrebi i prilici s ciljem razvijanja diskursne kompetencije njemačkoga jezika u kontekstu arhitekture i umjetnosti razdoblja zagrebačke secesije. Za grupe koje će sudjelovati u ovoj projektnoj nastavi i za svaku njihovu projektnu aktivnost bit će navedeni odgojno-obrazovni ishodi propisani kurikulumima. Učenje i poučavanje u sklopu projektne nastave omogućuje istovremeno ostvarivanje brojnih ishoda koji se međusobno, tj. međupredmetno nadopunjuju. Kod svakog zadatka cilj je postići prožimanje sadržaja ishoda *Njemačkoga jezika i Likovne umjetnosti*.³⁹

3.2 Prijedlog, tijek i odabir projektne nastave

Prijedlog projektne nastave s međupredmetnim povezivanjem namijenjen je srednjoškolskim nastavnicima njemačkoga jezika koji žele izaći iz svoje svakodnevne nastavne rutine i oplemeniti nastavu sadržajem likovne umjetnosti. Projekt je zamišljen kao suradnja između nastavnika njemačkoga jezika i nastavnika likovne umjetnosti koji bi združenim snagama i predmetima proveli prijedlog projektne nastave. Nastavnik njemačkog jezika bio bi odgovoran za jezičnu komponentu projekta, prilagođavao bi i prevodio osmišljenje projektne zadatke i aktivnosti na njemački jezik, bio bi zadužen za provedbu projektnih ciklusa na terenu, kontrolirao bi materijale i u konačnici bi kod učenika vrednovao jezične vještine njemačkoga jezika. Nastavnik likovne umjetnosti nadgledao bi projekt svojim stručnim poznavanjem arhitekture i umjetnosti secesije u Zagrebu. Preuzeo bi ulogu edukatora i nastavniku njemačkog jezika pružio nužne informacije o secesiji, njezinim povijesnim i stilskim značajkama te poznatim umjetnicima i arhitektima. Konstruirao bi i pripremio radne materijale, organizirao terenske posjete relevantnim arhitektonskim i umjetničkim lokacijama iz razdoblja secesije u Zagrebu i u konačnici kod učenika – surađujući s nastavnikom njemačkog – vrednovao sadržajnu točnost. Upravo je pravilna i ravnomjerna raspodjela posla unutar prijedloga međupredmetno povezane projektne nastave i razlika u stručnosti obaju nastavnika potrebna za plodonosnu i uspješnu suradnju. Projekt je predviđen za drugo polugodište školske godine kao fakultativni oblik nastave izvan redovne satnice za 4. razred i 9. godinu učenja predmeta Njemački jezik i za 4. razred predmeta Likovna umjetnost jezične ili opće gimnazije na prostoru grada Zagreba.

³⁹ *Kurikulum za Likovnu umjetnost*, 2019, str. 9.

Projektna nastava sastojat će se od 24 sudionika koji će biti podijeljeni u tri grupe te je zamišljena kao osmotjedni projekt koji uključuje samostalno istraživanje zadanih tema. Tijek projektne nastave obuhvaća pet tjedana sustavnog istraživanja tematskih cjelina, tijekom kojih učenici aktivno rade na dobivenim radnim materijalima u sklopu kojih će u nekoliko navrata imati priliku izaći na teren. Šesti tjedan posvećen je pripremi i sastavljanju svih materijala za nadolazeći prezentacijski tjedan. Sedmi tjedan označava vrhunac projekta – završnu izložbu u sklopu prezentacijskog tjedna na kojoj učenici predstavljaju svoju temu. Konačno, u osmom tjednu organizira se okrugli stol na kojem sudionici dijele svoja mišljenja, iskustva i dojmove o provedenoj projektnoj nastavi. Obavijest o održavanju projektne nastave bit će objavljena na mrežnim stranicama škole, oglasnim pločama, roditeljskim sastancima i satovima razrednika, a učenici će se moći prijaviti osobno ili putem elektronske pošte voditeljima projekta. Zainteresirani učenici bit će pozvani na uvodno predavanje koje će se održati nekoliko tjedana prije početka projektne nastave na kojem će im se pobliže objasniti ciljevi i načini rada na projektu.

Odabrani sadržaj međupredmetno povezane projektne nastave predmeta Njemački jezik sa sadržajem predmeta Likovna umjetnost jest *Arhitektura i umjetnost secesije u Zagrebu*. Secesija je bila značajan umjetnički pokret koji je oblikovao estetski identitet mnogih europskih gradova, a Zagreb nije iznimka. Odabir upravo te teme za međupredmetnu projektnu nastavu nudi kombinaciju kulturne i jezične komponente koja može pružiti izuzetno obogaćujuće iskustvo brojnim nastavnicima i učenicima. Istraživanjem toga razdoblja učenici će razvijati vještine jezične komunikacije na njemačkom jeziku istovremeno dublje razumijevajući kulturno nasljeđe grada u kojem žive. Ovaj projekt omogućit će im da istraže umjetnost, arhitekturu i povijest secesije u Zagrebu te da razviju kritičko razmišljanje i analitičke vještine kroz prevođenje i interpretaciju njemačkih tekstova o secesiji, kao i kroz komunikaciju s izvorima na njemačkom jeziku. Također potaknut će ih da usavrše svoje vještine prezentacije i komunikacije jer će morati podijeliti svoje spoznaje s ostalima na njemačkom jeziku. Ovim projektom želi se potaknuti dublje razumijevanje umjetnosti i kulture, promicanje jezične kompetencije i razvijanje komunikacijske vještine kod učenika te stvoriti inspiracija da istražuju i cijene kulturnu baštinu svog grada i svijeta u cjelini.

3.3 Odgojno-obrazovni ciljevi i ishodi projektne nastave

Odgojno-obrazovni ciljevi pomažu usmjeriti nastavni proces prema određenim svrhama i rezultatima. Oni jasno definiraju što se očekuje od učenika na kraju određenog razdoblja ili u ovom slučaju projekta. Cilj predložene projektne nastave u okviru predmeta Likovna umjetnost jest potaknuti učenike na usvajanje i razumijevanje likovnoga jezika te likovne pismenosti odgajanjem vizualnoga opažanja te njihovom primjenom kroz kreativni i analitički proces. Učenik će razvijati kritičko mišljenje, stavove i vrijednosti uspostavljanjem aktivnoga i propitujućeg odnosa prema okolini i likovnomu stvaralaštvu te će razumjeti kontekst likovnoga djela i ulogu likovnoga stvaralaštva u društvu istraživanjem umjetničkoga izraza kroz sudjelovanja u umjetničkim aktivnostima i događanjima u kulturno-znanstvenim ustanovama.⁴⁰ U okviru predmeta Njemački jezik cilj je osposobiti učenika za samostalnu, aktivnu, svrsishodnu i učinkovitu komunikaciju na njemačkome jeziku i kod njega osvijestiti važnost jezične, gospodarske, povijesne, geografske i kulturne povezanosti Republike Hrvatske sa zemljama njemačkoga govornog područja. Projektna nastava trebala bi pozitivno utjecati na cjelovit razvoj učenikove osobnosti unapređivanjem njegovih kognitivnih sposobnosti, strategija učenja i socijalnih vještina, poticanjem kritičkoga mišljenja i pronalaženja kreativnih i inovativnih rješenja problema te utjecati na njegov cjelokupni jezični razvoj i razvoj njegove višejezične kompetencije podižući jezičnu svjesnost i svjesnost o učenju jezika te povezujući učenje i poučavanje njemačkoga jezika s učenjem i poučavanjem materinskoga jezika.⁴¹

Od prožimajućih ishoda propisanih kurikulumima Njemačkoga jezika i Likovne umjetnosti, prijedlog projektne nastave *Arhitektura i umjetnost secesije u Zagrebu* obuhvatio bi sljedeće ishode: »učenik istražuje proučavajući dostupnu literaturu, odabire relevantne podatke i oblikuje ih u smislen i argumentiran sadržaj te bira odgovarajuće likovne primjere; prezentira rezultate istraživanja u odabranome mediju; analizira i uspoređuje rukopisna obilježja istoga umjetnika u različitim medijima te utvrđuje rukopisne posebnosti različitih umjetnika u istome mediju; objašnjava likovne elemente, načine oblikovanja i kompozicijska načela te stilska obilježja umjetničkoga djela; analizira umjetničko djelo koristeći se likovnom terminologijom; izražava kritički stav o analiziranom djelu; raspravlja o položaju i ulozi umjetnika u društvu; raspravlja o tome kako su pojedini umjetnici i umjetnička djela utjecali na daljnji tijek umjetničkoga stvaralaštva u nacionalnome kontekstu; kritički vrednuje odnos pojedinca i društva prema

⁴⁰ *Kurikulum za Likovnu umjetnost*, 2019, str. 6.

⁴¹ *Kurikulum za Njemački jezik*, 2019, str. 8.

pojedininim djelima umjetničke baštine; ostvaruje neposredan kontakt s umjetničkim djelom u galeriji/muzeju ili u javnome prostoru; aktivno sudjeluje u metodičkim aktivnostima pri neposrednome kontaktu s umjetničkim djelom; piše esej u kojemu izražava kritički stav o umjetničkome djelu na temelju neposrednoga kontakta interpretirajući formalna, tematska i stilska obilježja; prosuđuje utjecaj društveno-povijesnoga i umjetničkog konteksta na stvaralaštvo pojedinoga umjetnika; prosuđuje utjecaj društveno-povijesnih i umjetničkih okolnosti na individualizaciju stvaralačkoga procesa i likovnoga izričaja u 19. stoljeću;⁴² globalno, selektivno i detaljno razumije duge i složene autentične i prilagođene tekstove; kritički procjenjuje sadržaj teksta; izvodi zaključke na temelju konkretnoga i implicitnoga značenja; samostalno čita prilagođene i/ili jednostavne neprilagođene književne tekstove; opisuje, sažima, uopćava i iznosi zaključke na strukturiran i jasan način; izražava osobno mišljenje te ga argumentira; jasno i strukturirano prezentira poznatu temu; iznosi argumente za i protiv te ih dokazuje primjerima; objedinjuje i vrednuje informacije i argumente iz različitih izvora; samostalno produktivno upotrebljava uvježbana preporučena jezična sredstva za produkciju novih, neuvježbanih iskaza; poštuje kulturno uvjetovane pojave i kad su značajno drukčije od njegova referentnog okvira; iskazuje potrebu da ostvari izravan kontakt s kulturama povezanim s njemačkim jezikom i da nastavi samostalno proširivati svoja znanja o njima; samostalno planira, regulira i nadzire svoje učenje; traži pomoć ili dodatno objašnjenje kad nešto ne razumije; sažima tekstove s pomoću ključnih informacija; planira svoju jezičnu produkciju; aktivno surađuje s drugim učenicima tijekom rada na zadatku u skupini; planira suradničke aktivnosti i sudjeluje u procesu donošenja odluka; procjenjuje osobni udio u radu u skupini i vrednuje osobni rad i rad drugih članova skupine; priprema jasno strukturirano izlaganje iz širokoga raspona tema i s primjerenim rječnikom u skladu sa svrhom, ciljanom publikom i oblikom prezentacije popraćeno odgovarajućim vizualnim elementima; argumentirano iznosi i zastupa svoje stavove.«⁴³

⁴² *Kurikulum za Likovnu umjetnost*, 2019, str. 97, 169, 171, 187, 188, 189.

⁴³ *Kurikulum za Njemački jezik*, 2019, str. 221–227.

4. Uvodno predavanje

U uvodnom predavanju projektne nastave važno je uspostaviti jasnu komunikaciju između nastavnika i učenika te postići zajedničko razumijevanje ključnih aspekata projekta. Ono nije zamišljeno kao dugo i opsežno, već je cilj iznijeti korisne informacije za provođenje projekta i podijeliti učenike u istraživačke skupine. Nastavnici trebaju započeti predstavljanjem sebe, svojih kvalifikacija i iskustva kako bi izgradili povjerenje učenika. Učenici također trebaju imati priliku predstaviti sebe i izraziti svoje interese i očekivanja od projekta. Važno je definirati ciljeve, ishode i svrhu projekta. Nastavnici trebaju jasno objasniti zašto je odabrana tema projekta *Arhitektura i umjetnost secesije u Zagrebu* i kako će taj projekt doprinijeti razvoju njihovih vještina i znanja te se u konačnici predstavljaju predložene istraživačke teme. Predložene su teme *Slikarstvo secesije u Zagrebu*, *Kiparstvo secesije u Zagrebu* i *Arhitektura secesije u Zagrebu*. Nastavnici traže osam dobrovoljaca za svaku predloženu istraživačku grupu te se učenici samostalno i prema vlastitim interesima dijele u skupine. Tijek, rokovi i struktura projekta trebaju biti precizno definirani te se učenike usmjerava na *Google Disk*, na kojem se nalazi vremenik rada (*Prilog 1*). Obveze za svaku određenu grupu također će se tamo pojavljivati na početku svakog novog tjedna projektne nastave na način da se svaki tjedan sistematski i postupno otkriva nova etapa i zadatak. Metodologija koja će se rabiti u projektu treba biti objašnjena zajedno s resursima dostupnim učenicima. Osim toga vrednovanje njihova rada treba biti temeljito objašnjeno, uključujući kriterije i težinu svake faze projekta kako bi se učenicima omogućilo jasno razumijevanje očekivanja. S obzirom na to da se dio projekta provodi timski, treba razgovarati o ulogama i odgovornostima svakog člana tima, potaknuti suradnju i definirati mehanizme za rješavanje konflikata unutar tima. Nastavnici trebaju istaknuti dostupnost za konzultacije i podršku učenicima tijekom provođenja projekta i potaknuti ih da budu otvoreni za pitanja i nedoumice jer je upravo to ključ za uspješan napredak. Na kraju uvodnog predavanja treba istaknuti važnost projekta, kako će on doprinijeti njihovom obrazovanju i razvoju te potaknuti učenike na motiviranost i angažman tijekom cijelog procesa. Uvodno predavanje treba stvoriti pozitivnu atmosferu suradnje između nastavnika i učenika te postaviti čvrste temelje za uspješno provođenje projekta. Otvorenost, jasna komunikacija i međusobno razumijevanje ključni su faktori za postizanje zajedničkih ciljeva.

5. Prva grupa: Slikarstvo secesije u Zagrebu

Prva grupa učenika dobiva temu *Slikarstvo secesije u Zagrebu* te će se u nadolazećim tjednima baviti slikarskim opusom secesijskog umjetničkog pokreta na prostoru grada Zagreba. Učenici će tijekom cijelog projekta raditi na različitim jezičnim vještinama – čitanju, slušanju, pisanju i govoru. Također će razvijati kompetencije poput istraživačkog rada, kritičkog razmišljanja, timskog rada i prezentacijskih vještina. Učenici će se upoznati s poviješću secesijskog pokreta, njegovim nastankom, razvojem i glavnim karakteristikama. Bit će im predstavljene važne ličnosti toga razdoblja poput Vlaha Bukovca i Bele Čikoša-Sesije kao i njihov doprinos umjetnosti i društvu. Imat će priliku posjetiti Muzej za umjetnost i obrt i Nacionalni muzej moderne umjetnosti u Zagrebu, kako bi iz prve ruke vidjeli secesijske slikarske radove. Radit će na razumijevanju ključnih termina i pojmova te će istraživati kako se slikarstvo secesije manifestiralo u Zagrebu. Upotrebom njemačkog jezika učenici će čitati pripremljene tekstove i slušati zvučne zapise iz kojih će preuzimati informacije, pisat će kreativne radove te razgovarati o osnovnim secesijskim karakteristikama. Opisivat će i analizirati odabrana slikarska djela učeći izražavati svoje dojmove i tumačenja likovnih elemenata na njemačkom jeziku. Sudjelovat će u diskusijama, grupnim radionicama i dijeliti saznanja s drugim učenicima suradnjom na različitim zadacima. U konačnici će svoja saznanja izraziti vlastitim radovima u prezentacijskom tjednu. Projektno bavljenje slikarstvom secesije u Zagrebu će za učenike biti izuzetno obogaćujuće iskustvo i pomoći će im da dublje razumiju umjetnost, povijest i kulturu grada Zagreba te da razviju vlastitu kreativnost i umjetnički senzibilitet.

Tablica 1. Vremenik rada grupe 1

1. tjedan	Slikarski izričaj zagrebačke secesije i velikani njezina doba
2. tjedan	Teme i stilski elementi zagrebačke slikarske scene na prijelazu stoljeća
3. tjedan	Radionica kreativnog pisanja u Muzeju za umjetnost i obrt
4. tjedan	Učenička tribina <i>Bukovac vs. Kršnjavi</i>
5. tjedan	Otkrivanje secesijskog poteza u Nacionalnom muzeju moderne umjetnosti

5.1 Prvi tjedan: Slikarski izričaj zagrebačke secesije i velikani njezina doba

Prva projektna obveza s kojom će se učenici suočiti bit će usmjerena na razvijanje vještine čitanja i sposobnosti uočavanja i korištenja informacija. Učenici dobivaju radni listić na kojem se nalazi tekst *Malerischer Ausdruck der Zagreber Sezession und die Meister ihrer Zeit* zajedno s nadolazećim zadacima (*Prilog 2*). Njihova je obveza pažljivo i s razumijevanjem pročitati tekst koji će im dati uvid u glavne ličnosti, temeljne ideje, nastojanja i problematiku slikarstva zagrebačke secesije te će u esejskom obliku odgovoriti na postavljena pitanja s ciljem da argumentirano prezentiraju što su naučili. U prvom tjednu prva grupa dobiva dodatni zadatak, a to je čitanje djela Ive Pilara, *Secesija: Studija o modernoj umjetnosti* (1898.), s ciljem da svaki učenik sam otkrije što je secesija u svojoj biti te sukladno tomu napiše kratki esej.⁴⁴ Unatoč pripremljenu tekstu u kojem se nalazi većina odgovora, učenike se potiče na dodatno istraživanje i samostalno traženje odgovora u internetskoj bazi podataka. Odgojno-obrazovni ishodi opisanih aktivnosti jesu: učenik će moći samostalno čitati prilagođeni tekst *Malerischer Ausdruck der Zagreber Sezession und die Meister ihrer Zeit* i detaljno objasniti te kritički procijeniti njegov sadržaj; opisati kako je secesijski pokret utjecao na razvoj slikarstva i umjetnosti u Zagrebu; navesti ključne karakteristike secesijskog slikarstva u Zagrebu; usporediti secesijsko slikarstvo sa slikarstvom drugih umjetničkih pravaca; imenovati najznačajnije secesijske slikare u Zagrebu te objasniti njihov doprinos lokalnoj umjetničkoj sceni; analizirati ulogu *zagrebačke šarene škole* u razvoju secesijskog slikarstva; argumentirati glavnu problematiku sukoba *stare* i *mlađe* generacije umjetnika u Zagrebu; definirati pojmove *Symbolismus*, *Pleinairmalerei*, *Pointillismus*; objasniti pridonosenje secesijskih slikara afirmaciji lokalne identifikacije i kulturne baštine; objasniti kako secesijsko slikarstvo u Zagrebu odražava opću filozofiju i estetiku secesijskog pokreta u Europi; konstruirati strukturirani tekst o tome što je secesija u svojoj biti primjenjujući pravila pisanja tekstualne vrste eseja; objediniti i vrednovati informacije i argumente iz djela Ive Pilara; prevesti odabrane ključne pojmove s materinskog na njemački jezik vodeći pritom računa o kulturnim posebnostima jezika.

⁴⁴ Ivo Pilar, *Secesija: Studija o modernoj umjetnosti*, Zagreb, 1898,
<https://www.scribd.com/document/664730475/Secesija-studija-o-moderno-umjetnosti-od-Ive-Pilara>

5.2 Drugi tjedan: Teme i stilski elementi zagrebačke slikarske scene na prijelazu stoljeća

Drugi tjedan projektne nastave bit će usmjeren na razvijanje vještine slušanja. Učenici dobivaju slušnu vježbu koju voditelji projekta prethodno moraju pripremiti. Riječ je o *podcastu* teme *Thematische und stilistische Elemente der Zagreber Malereiszene um die Jahrhundertwende* (Prilog 3). Uz zvučni zapis učenici će dobiti i radni listić koji će ovisno o zadatku rješavati uz ili nakon sama slušanja (Prilog 4). U svakom se zadatku na radnom listiću od učenika traži da pažljivo i selektivno pronalaze informacije koje će potom pretvoriti u tražene odgovore. U ovom projektom ciklusu učenici će na najreprezentativnijim likovnim primjerima slikarstva secesije u Zagrebu biti upoznati s najučestalijim temama i stilskim elementima. Zadaci su koncipirani na način da se savršeno preklapaju sa sadržajem koji se obrađuje u prvom tjednu, čime učenici ne samo da usvajaju novo gradivo već ga i produbljuju. Odgojno-obrazovni ishodi opisanih aktivnosti jesu: učenik će na temelju slušanja moći navesti najbitnije informacije iz *podcasta* vezane uz teme i stilske elemente zagrebačke slikarske scene na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće; usporediti različite aspekte secesijskog slikarstva spomenute u *podcastu*, kao što su stilovi različitih umjetnika; kritički procijeniti sadržaj slušne vježbe i izvesti zaključke na temelju konkretnoga i implicitnoga značenja; pratiti argumentaciju izloženu u *podcastu*, identificirati primjere ili dokaze koji podupiru te argumente te razumjeti kako su iznesene ideje povezane; dopuniti rečenice traženim vokabularom; razlikovati točan od netočnog navoda te ga pravilno korigirati; navesti značajke uspjelog secesijskog portreta na zadanim primjerima; imenovati teme i stilske elemente rabljene u slikarstvu razdoblja secesije u Zagrebu; identificirati sličnosti i razlike u zadanim djelima te istaknuti njihova formalna obilježja; analizirati odabrana slikarska djela s fokusom na korištene secesijske elemente; imenovati autore odabranih djela; objasniti značaj pejzaža za slikare razdoblja secesije; primijeniti novostečene informacije o secesijskom slikarstvu u nadolazećim aktivnostima kao što su razgovori i pisanje tekstova.

5.3 Treći tjedan: Radionica kreativnog pisanja u Muzeju za umjetnost i obrt

Treći tjedan projektne nastave fokusirat će se na razvijanje vještine pisanja. Učenici će zajedno s nastavnikom posjetiti Muzej za umjetnost i obrt u kojem je organizirana radionica kreativnog pisanja vođena od strane nastavnika te osmišljena kako bi potaknula kreativno razmišljanje, razvoj pisanja i bolje razumijevanje secesijskog slikarstva u Zagrebu. Cilj radionice jest uvesti učenike u instituciju muzeja i svijet umjetnosti te obradom odabranih djela ukazati na reflektivnu narav slikarstva secesije. Pritom se jača kompetencija pisanja, primjenjuje naučeno iz prvih dvaju tjedana projektne nastave i otvara prilika da učenici pred grupom usmeno iznesu svoje kreacije. Potiče se rad na vlastitim tekstovima koji su inspirirani odabranim umjetničkim djelima uz mogućnost individualnog i grupnog pisanja. Također se kod učenika razvija vještina opisivanja vizualnih elemenata uz pomoć bogatog vokabulara njemačkog jezika te se potiče precizno izražavanje misli i osjećaja tekstualnim putem. Radionica će se provesti na dvama umjetničkim djelima: *Nina* slikara Mencija Clementa Crčića (*Sl. 1*) i *Proljeće – Lada* slikara Ivana Tišova (*Sl. 2*). Kod prvog umjetničkog djela – *Nina* – učenici će započeti sa zadatkom detaljnog opisa osobe, tj. sjedeće figure na djelu. Na poleđini radnog listića nalazi se cijeli niz pridjeva koji će im pomoći pri samu opisu (*Prilog 5*).⁴⁵ Na temelju riješenog prvog zadatka može se očekivati da su učenici *vidjeli* sliku, a time i da su prepoznali osnovno ozračje koje ona prikazuje. Zatim slijede usmena pitanja koje vode učenike da koherentno opišu scenu te da istovremeno razgovorom stvore maštovit kontekst:

- Warum sitzt die Frau so da?
- An welchem Wochentag sitzt sie dort und zu welcher Zeit?
- In welchem Jahr und zu welcher Jahreszeit spielt sich die Szene ab?
- Wo befindet sich die Frau?
- Was ist ihr Kleidungsstil?
- Ist dies ihr üblicher Lebensrhythmus oder ist sie zum ersten Mal hier?
- Wie ist ihr Gesichtsausdruck - ernst, nachdenklich oder vielleicht glücklich?
- Welchen Beruf oder welche Hobbys könnte sie aufgrund ihres Aussehens haben?

⁴⁵ Prilagođeno prema: Heike Roll, Rupprecht S. Baur, Dorota Okonska, Andrea Schäfer, *Sprache durch Kunst: Lehr- und Lernmaterialien für einen fächerübergreifenden Deutsch- und Kunstunterricht*, Münster, Waxmann, 2017, str. 25–26.

Za sam kraj obrade prvog umjetničkog djela učenici se stavljaju u ulogu nepoznate i misteriozne žene te iz prvog lica kreativno pišu o tome tko su oni te im se daje prilika da nakon pisanja izvedu tzv. muzejski performans i kolegama iz razreda izlože svoju pisanu kreaciju (*Prilog 6*). Obrada drugog odabranog djela – *Proljeće – Lada* – kreće s lavinom riječi. Riječ je o igri u kojoj svih osam učenika prve grupe dijeli jedan radni listić. Na vrhu listića nalazi se riječ koja učenicima nudi asocijacije na samo djelo. Od učenika se traži da završe lavinu riječi. Prvi učenik piše dvije riječi podno zadane riječi, drugi učenik tri riječi, a zadnji u grupi piše kraj, rečenicu od osam riječi. Cilj zadatka jest potaknuti učenike na razmišljanje o viđenom djelu na način da pisano iznesu svoj prvi dojam u obliku maštovitih izraza imajući pritom uvid u zapise kolega iz razreda (*Prilog 7*). Nakon stečenih zapažanja slijedi princip pitanja kao pri obradi prvog djela kojima se učenike potiče na dinamičan razgovor pun maštovitih ideja:

- Warum kamm die abgebildete Person in diese Landschaft?
- Wie empfindet er die Landschaft?
- Was sieht er?
- Was hört er?
- Was fasst er an?
- Wie fühlt er sich?
- Was hat er vor?

Za sam kraj obrade drugog umjetničkog djela učenici dobivaju zadatak u kojem se od njih traži da napišu tekst u formi unutarnjeg monologa pretvarajući se da su figura sa slike koja iznosi svoje osjećaje, misli i namjere u zaustavljenom trenutku gledajući u prikazanje (*Prilog 8*). Svi će kreirani radovi biti izneseni i prokomentirani od strane drugih učenika i nastavnika, a najbolji će uradak biti izložen i prezentiran na završnoj izložbi. Nastavnik će kao voditelj radionice nakon svake obrađene slike učenicima dati uvid u njezinu kontekstualizaciju i značaj u pogledu secesijskog slikarstva u Zagrebu. Odgojno-obrazovni ishodi opisanih aktivnosti jesu: učenik će moći samostalno razraditi sadržaj i iskaze slika Mencija Clementa Crnčića i Ivana Tišova s pomoću predloženih zadataka; analizirati svakodnevnu prirodu prikazane scene i protumačiti situacijski govor tijela; objasniti poveznicu između prikazanog sadržaja i poruke koje djelo prenosi; konstruirati pisani tekst inspiriran viđenim djelom; sudjelovati u razgovoru o odabranim secesijskim slikama, fokusirajući se na vizualne elemente i poruke; razmjenjivati dojmove, tumačenja i ideje o odabranim slikama te njihovu značenju; dijeliti svoje napisane tekstove s ostalim učenicima te davati i primati konstruktivnu povratnu informaciju.

Sl. 1. Menci Clement Crnčić, *Nina*, 1905, bakropis u boji, 62,2 x 39 cm, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb

Sl. 2. Ivan Tišov, *Proljeće – Lada*, 1917, ulje na platnu, 223 x 120 cm, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb

5.4 Četvrti tjedan: Učenička tribina *Bukovac vs. Kršnjavi*

Četvrti tjedan projektne nastave bit će usmjeren na razvijanje vještine govorenja. Učenici će imati zadatak konstruirati, usmeno pripremiti i snimiti raspravu o sukobljenim stavovima Vlaha Bukovca i Izidora Kršnjavoga, što će u konačnici biti prezentirano u posljednjem, prezentacijskom tjednu projektne nastave. Dvije grupe učenika istražiti će i predstaviti argumente za pristup tih dvaju istaknutih umjetnika i protiv njega. Kroz konstruktivnu raspravu učenici će razvijati kritičko razmišljanje, razumijevanje kulturne baštine i sposobnost argumentiranja. Cilj ovog ciklusa jest okupiti učenike ljubitelje umjetnosti kako bi razmotrili i raspravljali o suprotstavljenim pristupima slikarstvu tijekom secesijskog razdoblja u Zagrebu. U otvorenoj raspravi učenici će imati priliku bolje razumjeti različite umjetničke perspektive i njihov utjecaj na razvoj zagrebačke umjetničke scene tog doba. Dvoje će učenika imati ulogu moderatora, troje će zagovarati Kršnjavoga, a troje Bukovca.

Tijek tribine:

Uvod (5 minuta): Moderator tribine predstaviti će temu, povijesni kontekst i važnost secesijskog slikarstva u Zagrebu. Naglasiti će uloge Vlaha Bukovca i Izidora Kršnjavoga te njihova različita stajališta.

Prezentacija Bukovčeve perspektive (5 minuta): Prva grupa učenika prezentirati će stajališta Vlaha Bukovca u vezi sa secesijskim slikarstvom. Naglasak će biti na njegovu impresionističkom pristupu, usmjerenosti prema suvremenim tehnikama i estetici te važnosti osobnog izraza u umjetnosti kao i njezine refleksivne prirode.

Prezentacija Kršnjavijevih stavova (5 minuta): Druga grupa učenika prezentirati će stajališta Izidora Kršnjavoga. Fokus će biti na njegovu zagovaranju tradicionalne umjetnosti akademizma, očuvanju kulturnog identiteta te kritici modernizma i eksperimentiranja.

Odgovaranje na pitanja (5 minuta): Suprotstavljene grupe učenika imat će priliku postavljati pitanja jedni drugima kako bi dublje razumjeli argumente i pozadinske motive Bukovca i Kršnjavoga.

Debata (10 minuta): Grupe učenika sukobit će se u konstruktivnoj debati braneći svoje stajalište i kontrirajući argumentima suprotstavljene strane. Moderator će osigurati ravnotežu i pravedan tijek rasprave. Važno je da se debata odvija u konstruktivnom tonu te da se potiče razmjena ideja i uvažavanje različitih mišljenja bez vrijeđanja ili omalovažavanja.

Zaključak (5 minuta): Moderatori će sažeti ključne točke rasprave, istaknuti važnost razumijevanja različitih umjetničkih pristupa te potaknuti učenike na daljnje istraživanje i kritičko razmišljanje o umjetnosti.

Odgojno-obrazovni ishodi opisanih aktivnosti jesu: učenik će moći aktivno sudjelovati u javnoj raspravi, jasno izražavati svoje stavove i argumente te slušati argumente suprotstavljene strane; razvijati sposobnost postavljanja relevantnih pitanja kako bi dublje razumio slikarstvo secesije i različite perspektive; razvijati vještine usmenog izražavanja na njemačkom jeziku kroz prezentacije, debatu i odgovaranje na pitanja; naučiti kako konstruirati i prezentirati argumente koji podržavaju odabrano stajalište; razvijati sposobnost analize i kritičkog promišljanja pri formuliranju konkretnih i uvjerljivih argumenata; analizirati i usporediti različite umjetničke pristupe Vlaha Bukovca i Izidora Kršnjavoga prepoznajući njihove specifične vrijednosti i nedostatke; surađivati kao član ekipe, pripremajući argumente za svoje stajalište; naučiti kako učinkovito komunicirati i organizirati svoje misli unutar tima; razumjeti važnost različitih umjetničkih pristupa i kulturnih stavova te naučiti cijeniti raznolikost mišljenja.

Predložena literatura za istraživanje:

1. Krešimir Galović, *Izidor Kršnjavi i prva hrvatska moderna*, 2015, <http://kgalovic.blogspot.com/2015/03/izidor-krsnjavi-i-prva-hrvatska-moderna.html>

5.5 Peti tjedan: Otkrivanje secesijskog poteza u Nacionalnom muzeju moderne umjetnosti

U petom tjednu projektne nastave odvit će se kulminacija prvih četiriju projektnih ciklusa u sklopu otkrivanja secesijskog poteza u Nacionalnom muzeju moderne umjetnosti, a učenicima će za izvršenje ove aktivnosti biti potrebna sva znanja koja su dosad stekli. Nastavnik se u dogovorenu terminu nalazi s učenicima ispred Nacionalnog muzeja moderne umjetnosti u Zagrebu te svakom pojedinačno dijeli pripremljenu radnu knjižicu i pojašnjava im obveze (*Prilog 9*). Učenici će u Nacionalnom muzeju moderne umjetnosti bez nastavnika i uz međusobno surađivanje istraživati ono što je dotad bilo nepoznato, nejasno ili nedovoljno pojašnjeno te će na taj način još temeljitije upoznati slikarstvo secesije. Odgojno-obrazovni ishodi opisanih aktivnosti jesu: učenik će moći prepoznati ključne karakteristike secesijskog slikarstva neposrednim promatranjem slikarskih djela u muzejskom prostoru; opisati različite tematske motive prisutne u secesijskom slikarstvu; analizirati kako se umjetnici secesije u Zagrebu koriste bojama, svjetlom i sjenama kako bi postigli određenu atmosferu i dojam u svojim djelima; komparirati slike secesijskog stilskog razdoblja i prepoznati varijacije u pristupu temama i tehnikama u opusima različitih umjetnika; povezati informacije naučene o secesijskom slikarstvu s povijesnim, društvenim i kulturnim kontekstom tog razdoblja; samostalno istraživati u Nacionalnom muzeju moderne umjetnosti koristeći pripremljenu radnu knjižicu kao vodič za promatranje i analizu slika; aktivno koristiti tehniku bilježenja kod svakog djela uključujući ključne informacije o autoru, nazivu, tehnikama i tumačenju djela; razvijati svoje vještine opažanja kroz detaljno promatranje i identifikaciju stilskih elemenata u slikama; uspostaviti suradnički pristup radu, dijeleći zapažanja i mišljenja s drugim učenicima te usklađujući različite perspektive; razviti dublje razumijevanje i poštovanje prema umjetničkom stvaralaštvu i kulturnoj baštini; cijeniti vrijednost samostalnog istraživanja i učenja te osjećati zadovoljstvo postignutim rezultatima; povezati tematske motive i ideje prisutne u secesijskim slikama s drugim disciplinama poput književnosti.

6. Druga grupa: Kiparstvo secesije u Zagrebu

Druga grupa učenika dobiva temu *Kiparstvo secesije u Zagrebu* te će se u nadolazećim tjednima baviti kiparskim opusom secesijskog umjetničkog pokreta na prostoru grada Zagreba. Učenici će tijekom cijelog projekta raditi na različitim jezičnim vještinama – čitanju, slušanju, pisanju i govoru. Također će razvijati kompetencije poput istraživačkog rada, kritičkog razmišljanja, timskog rada i prezentacijskih vještina. Učenici će se upoznati s poviješću secesijskog pokreta, njegovim nastankom, razvojem i glavnim karakteristikama. Bit će im predstavljene važne ličnosti toga razdoblja poput Ivana Meštrovića, Rudolfa Valdeca i Roberta Frangeša-Mihanovića, kao i njihov doprinos umjetnosti i društvu. Imat će priliku posjetiti Gliptoteku Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Hrvatski državni arhiv, Rokov perivoj te Trg Republike kako bi iz prve ruke vidjeli kiparske radove iz razdoblja secesije. Radit će na razumijevanju ključnih termina i pojmova te će istraživati kako se kiparstvo secesije manifestiralo u Zagrebu. Upotrebom njemačkog jezika učenici će čitati pripremljene tekstove i slušati zvučne zapise iz kojih će vaditi informacije, pisat će kreativne radove te razgovarati o osnovnim secesijskim konceptima. Opisivat će i analizirati odabrana kiparska djela, učeći izražavati svoje dojmove i tumačenja umjetničkih elemenata na njemačkom jeziku. Sudjelovat će u diskusijama, grupnim radionicama i dijeliti saznanja s drugim učenicima kroz suradnju na različitim zadacima. U konačnici će svoja saznanja izraziti vlastitim radovima na izložbi u prezentacijskom tjednu. Projektno bavljenje kiparstvom secesije u Zagrebu za učenike će biti iskustvo iznimne važnosti pomažući im da bolje upoznaju umjetnost, povijest i kulturu grada Zagreba te da spoznaju vlastitu kreativnost i umjetnički senzibilitet.

Tablica 2. Vremenik rada grupe 2

1. tjedan	Zagrebačko kiparstvo u svjetlu suvremenih tendencija i prinova
2. tjedan	Trojica zagrebačkih kipara – tri individualne umjetničke osobnosti
3. tjedan	Radionica kreativnog pisanja na Rokovom perivoju i Trgu Republike
4. tjedan	Aukcijska revija Meštrovićeva secesijskog nasljedstva
5. tjedan	Istraživanje u Gliptoteci i kod Hrvatskog državnog arhiva

6.1 Prvi tjedan: Zagrebačko kiparstvo u svjetlu suvremenih tendencija i prinova

Prva projektna obveza s kojom će se učenici druge grupe pozabaviti bit će usmjerena na razvijanje vještine čitanja i sposobnosti uočavanja bitnih informacija. Učenici dobivaju radni listić na kojem se nalazi tekst *Die Zagreber Bildhauerkunst im Lichte der aktuellen Tendenzen und Neuerungen* zajedno s nadolazećim zadacima (*Prilog 10*). Njihova je obveza pazljivo i s razumijevanjem pročitati tekst koji će im dati uvid u suvremene tendencije i prinove europske kiparske scene tijekom prijelaza iz 19. u 20. stoljeće s posebnim naglaskom na ulogu zagrebačkih kipara, te će esejski odgovarati na postavljena pitanja s ciljem da argumentirano prezentiraju što su naučili. Također će čitati rad Ane Adamec, *Secesija i modernitet* (1988.), s ciljem prepoznavanja i korištenja ključnih informacija o razvoju modernog kiparstva u Zagrebu te utjecaju i doprinosu Roberta Frangeša-Mihanovića, Rudolfa Valdeca i Ivana Meštrovića.⁴⁶ Unatoč pripremljenu tekstu, u kojem se nalazi većina odgovora, učenike se potiče da dodatno samostalno istražuju informacije u internetskim izvorima i bazama podataka. Odgojno-obrazovni ishodi opisanih aktivnosti jesu: učenik će moći samostalno čitati prilagođeni tekst *Die Zagreber Bildhauerkunst im Lichte der aktuellen Tendenzen und Neuerungen* i detaljno objasniti te kritički procijeniti njegov sadržaj; opisati kako je secesijski pokret utjecao na razvoj kiparstva i umjetnosti u Zagrebu; navesti političke i društvene promjene koje su obilježile kraj 19. stoljeća uključujući revolucionarna gibanja, industrijalizaciju i razvoj umjetnosti; razviti sposobnost analize kompleksnih povijesnih i umjetničkih tekstova te prepoznati ključne elemente i trendove koji su oblikovali razdoblje secesije; steći znanje o secesiji kao umjetničkom pokretu i opisati njezine karakteristike, ciljeve i utjecaj na kiparsku scenu; razviti svijest o važnosti očuvanja kulturne baštine te shvatiti kako su umjetnici poput Roberta Frangeša-Mihanovića, Rudolfa Valdeca i Ivana Meštrovića doprinijeli kulturnoj povijesti Zagreba; navesti kako su se kipari iz Zagreba borili za afirmaciju vlastitog kulturnog identiteta i doprinijeli nacionalnom kulturnom nasljeđu; konstruirati strukturirani tekst o razvoju modernog kiparstva u Zagrebu te utjecaju i doprinosu R. Frangeša, R. Valdeca i I. Meštrovića primjenjujući pravila pisanja tekstualne vrste eseja; objediniti i vrednovati informacije i argumente iz rada Ane Adamec; prevesti odabrane ključne pojmove s materinskog na njemački jezik vodeći računa o kulturnim posebnostima jezika.

⁴⁶ Ana Adamec, *Secesija i modernitet*, *Peristil* 31-32, br. 1, Gliptoteka, Zagreb, 1988, <https://www.scribd.com/document/667499483/Secesija-i-modernitet-Ana-Adamec>

6.2 Drugi tjedan: Trojica zagrebačkih kipara – tri individualne umjetničke osobnosti

Drugi tjedan projektne nastave usmjeren je na razvijanje vještine slušanja. Učenici dobivaju zvučni zapis koji je pripremljen od strane voditelja projekta. Riječ je o *podcastu* teme *Drei Zagreber Bildhauer – drei künstlerische Persönlichkeiten (Prilog 11)*. Uz slušnu vježbu učenici dobivaju i radni listić koji će ovisno o zadatku rješavati uz ili nakon slušanja (*Prilog 12*). U svakom se zadatku na radnom listiću od učenika traži da pažljivo i selektivno istražuju i preuzimaju informacije koje će potom pretvoriti u tražene odgovore. U ovom projektom ciklusu učenici će na najreprezentativnijim primjerima kiparstva secesije u Zagrebu biti upoznati s opusima trojice najznačajnijih zagrebačkih kipara razdoblja secesije. Zadaci su osmišljeni tako da se poklapaju sa sadržajem prvog tjedna omogućujući učenicima ne samo usvajanje novog gradiva već i njegovo dublje razumijevanje. Odgojno-obrazovni ishodi opisanih aktivnosti jesu: učenik će na temelju slušanja moći navesti najbitnije informacije iz *podcasta* vezane uz stvaralaštvo trojice zagrebačkih kipara; identificirati i opisati ulogu Roberta Frangeša-Mihanovića, Roberta Valdeca i Ivana Meštrovića kao ključnih predstavnika secesijskog kiparstva u Zagrebu i opisati njihov doprinos umjetnosti toga razdoblja; navesti kako se secesijski stil razvijao u kiparstvu kroz analizu radova trojice kipara uključujući promjene u formi, stilizaciji i tematici; analizirati ključna djela Roberta Frangeša-Mihanovića i Roberta Valdeca te razumjeti njihova simbolička značenja i estetske vrijednosti; povezati secesijsko kiparstvo s povijesnim kontekstom Zagreba i Europe tog razdoblja te razumjeti kako su društveni i kulturni događaji utjecali na umjetnike i njihov rad; razviti sposobnost kritičkog razmišljanja o kiparstvu secesije kroz analizu stilskih elemenata, simbolike i konteksta djela; donositi informirane zaključke o umjetničkim vrijednostima; kritički procijeniti sadržaj slušne vježbe i izvesti zaključke na temelju konkretnoga i implicitnoga značenja; dopuniti rečenice traženim vokabularom; razlikovati točan od netočnog navoda te ga pravilno korigirati; identificirati sličnosti i razlike u odabranim djelima te istaknuti njihova formalna obilježja; analizirati odabrana kiparska djela s fokusom na korištene secesijske elemente; imenovati autore odabranih djela; primijeniti novostečene informacije o secesijskom kiparstvu u nadolazećim aktivnostima kao što su razgovori i pisanje tekstova.

6.3 Treći tjedan: Radionica kreativnog pisanja na Rokovom perivoju i Trgu Republike

Treći tjedan projektne nastave stavlja fokus na razvijanje vještine pisanja. Učenici će zajedno s nastavnikom posjetiti Rokov perivoj i Trg Republike, gdje će biti provedena radionica kreativnog pisanja vođena od strane nastavnika te osmišljena kako bi potaknula kreativno razmišljanje, razvijanje vještine pisanja i bolje razumijevanje secesijskog kiparstva u Zagrebu. Cilj radionice jest upoznati učenike s javnom plastikom grada Zagreba te obradom odabranih djela ukazati na refleksivnu narav kiparstva secesije. Istodobno se jača kompetencija pisanja, primjenjuje naučeno iz prvih dvaju tjedana projektne nastave i otvara mogućnost da učenici u sklopu projektne grupe usmeno iznose svoje pismene radove. Potiče se rad na vlastitim tekstovima koji su inspirirani odabranim umjetničkim djelima uz mogućnost individualnog i grupnog pisanja. Također se kod učenika razvija vještina opisivanja vizualnih elemenata uz pomoć bogatog vokabulara njemačkog jezika te se potiče precizno izražavanje misli i osjećaja tekstualnim putem. Radionica će obraditi dva umjetnička djela: *Elegija – Uskrsnuće*, zdenac Roberta Frangeša-Mihanovića na Rokovu perivoju (Sl. 3) i *Zdenac Života* Ivana Meštrovića na Trgu Republike (Sl. 4). Radionica započinje kod Frangešova *Zdenca* na Rokovu perivoju sa zadatkom *Sehen – Riechen – Hören* konstruiranu prema igri *Država, grad, selo (Prilog 13)*. Svaki učenik proizvoljno odabire jedno slovo, a na ostalima je da u svojoj okolini pronađu nešto što vide, mirišu, čuju te koji se osjećaj u njima pobuđuje, a da započinje odabranim slovom. Cilj je zadatka razigranom vježbom gledanja, mirisanja i slušanja osvijestiti učenike o prirodi i okolišu u kojem se nalazi javna plastika te se u tom slučaju različite osjetilne riječi bilježe na radnom listiću.⁴⁷ Nastavnik potom govori o nazivu, značaju i okolnostima u kojima je nastao Frangešov zdenac *Elegija – Uskrsnuće* s fokusom na skulpturu nagog ženskog tijela koje stoji nad reljefom s prizorima *Raja*, *Čistilišta* i *Pakla* Dantea Alighierija. Učenici zatim dobivaju radni listić *Mein Tagebuch*, a njihov je zadatak poistovjetiti se s likom žene i ući u njezino misaono stanje te u formi dnevnika pisati o svojim osjećajima imajući pritom na umu upotrebu svih osjetila iz prve vježbe (*Prilog 14*). Radionica se nastavlja na zagrebačkom Trgu Republike na kojem se nalazi Meštrovićev *Zdenac života*. Nastavnik će na početku napraviti društveno-povijesnu i stilsku analizu djela s naglaskom na vijenac monolitnih tijela koji okružuje zdenac. Bitno je spomenuti koju funkciju ima središnji izvor vode te da je prikazan čovjekov životni ciklus, od rođenja do starosti. Upravo će se time učenici baviti u sljedećem zadatku, u kojem se od njih traži da za tzv. scenu *ljubavnika* i scenu *očaja* na

⁴⁷ Prilagođeno prema: Roll, Baur, Okonska, Schäfer, 2017, str. 92.

Zdencu napišu po pet atributa sukladno emocijama koje djelo izmamljuje (*Prilog 15*). U konačnici će se podijeliti u parove te razraditi dijalog na način da jedan učenik preuzme ulogu iz ciklusa mladosti, osobu koja je puna životne radosti, nježnosti i bezbrižnosti, a drugi učenik ući će u cipele starije osobe koja sjetno gleda u zdenac, simbol života (*Prilog 16*). Napisane dijaloge učenici će usmeno izložiti svojoj projektnoj grupi, a najbolji će uradak biti izložen i prezentiran na završnoj izložbi. Odgojno-obrazovni ishodi opisanih aktivnosti jesu: učenik će moći analizirati i interpretirati kiparska djela Roberta Frangeša-Mihanovića i Ivana Meštrovića istražujući njihovu simboliku, materijale, tehniku i stil; analizirati različite aspekte javne plastike uključujući njezinu ulogu u oblikovanju okoliša, komunikaciji s publikom te socijalnom i kulturnom kontekstu; razviti sposobnost prenošenja svojih osjećaja, dojmova i interpretacija umjetničkih djela u pisani oblik; analizirati svakodnevnu prirodu prikazane scene i protumačiti situacijski govor tijela; konstruirati pisani tekst inspiriran viđenim djelom; razviti vještinu stvaranja originalnih ideja i priča inspiriranih umjetnošću; objasniti poveznicu između prikazanog i poruke koje djelo prenosi; razviti dublje razumijevanje i poštovanje spram zagrebačke umjetnosti i kulture te cijeniti vrijednost umjetničkog izražavanja kao sredstva komunikacije; razmjenjivati dojmove, tumačenja i ideje o odabranim skulpturama te njihovu značenju; dijeliti svoje napisane tekstove s ostalim učenicima te davati i primati konstruktivnu povratnu informaciju; naučiti kako rabiti svoje osjetilne sposobnosti kao resurs za dublje razumijevanje okoline, umjetnosti i vlastitih osjećaja.

Sl. 3. Ivan Meštrović, *Zdenac života*, javna plastika, Beč, 1905,
bronca, Trg Republike, Zagreb

Sl. 4. Robert Frangeš-Mihanović, *Elegija – Uskrsnuće*, zdenac, javna plastika, 1910,
bronca, vis. 194 cm, Rokov perivoj, Zagreb

6.4 Četvrti tjedan: Aukcijska revija Meštrovićeva secesijskog nasljedstva

Četvrti tjedan projektne nastave usmjeren je na razvijanje vještine govorenja. Učenici će dobiti zadatak osmisliti, usmeno pripremiti i snimiti aukciju Meštrovićevih djela na njemačkom jeziku, što će u konačnici prezentirati na izložbi u prezentacijskom tjednu projektne nastave. Svaki učenik odabrat će po jedno djelo secesijskog opusa Ivana Meštrovića, a izlaganje treba uključivati sljedeće informacije: naziv djela, godinu izrade, tehniku i materijale, temu i simboliku te zanimljivosti o djelu ili autoru. Izlaganja će se organizirati kao aukcija. Svaki učenik predstaviti će se kao aukcionar svog odabranog djela s ciljem da uvjeri ostale učenike da je njegovo djelo vrijedno i značajno za secesijski period grada Zagreba. Ostali učenici sudjelovat će kao kupci na aukciji. Nakon svakog izlaganja imat će priliku postaviti pitanja aukcionaru o djelu ili autoru, kao što bi to činili na pravoj aukciji. Ova projektna aktivnost omogućuje učenicima da se bolje upoznaju s Ivanom Meštrovićem i njegovim secesijskim djelima, potiče njihovu kreativnost i razvoj komunikacijskih vještina na njemačkom jeziku, a istovremeno im omogućuje da uživaju u zabavnom i interaktivnom načinu učenja o umjetnosti. Učenici će dobiti prijedlog literature za istraživanje kao i poticaj da obiđu Atelijer Meštrović u Zagrebu s ciljem pronalaska i fotografiranja najboljih secesijskih primjeraka umjetnikova opusa. Odgojno-obrazovni ishodi opisanih aktivnosti jesu: učenik će moći razvijati sposobnost komunikacije na njemačkom jeziku kroz pripremu i izlaganje informacija o umjetničkim djelima; steći dublje razumijevanje života i rada Ivana Meštrovića te njegove važnosti u zagrebačkoj umjetnosti; postavljati pitanja i sudjelovati u diskusijama na njemačkom jeziku; razvijati sposobnost kritičkog razmišljanja i analize kiparskih djela; razvijati kreativne pristupe pri izlaganju kako bi privukao pažnju i zadržao interes publike; poboljšati svoje prezentacijske vještine uključujući govor, gestikulaciju i kontakt s publikom; sudjelovati u aukcijskoj reviji kao aukcionar i kupac uz aktivno sudjelovanje i razmjenu mišljenja s ostalim učenicima; razvijati timsku suradnju prilikom postavljanja pitanja i sudjelovanja u diskusijama.

Predložena literatura za istraživanje:

1. Grgo Gamulin, *Ivan Meštrović*, u: *Hrvatsko kiparstvo 19. i 20. stoljeća*, Naprijed, Zagreb, 1999, str. 139–187., <https://www.scribd.com/document/672114079/Ivan-Me%C5%A1trovi%C4%87-Grgo-Gamulin>

6.5 Peti tjedan: Istraživanje secesijske baštine u Gliptoteci i kod Hrvatskog državnog arhiva

Peti tjedan projektne nastave osmišljen je kao samostalno učeničko istraživanje u sklopu kojeg će posjetiti Gliptoteku Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti te Hrvatski državni arhiv. Učenicima će za provedbu ove aktivnosti biti potrebna sva dosad stečena znanja. Nastavnik se u dogovorenu terminu s učenicima nalazi ispred Gliptoteke te svakom pojedinačno dijeli pripremljenu radnu knjižicu i kolektivno im pojašnjava obveze (*Prilog 17*). Učenici će na zadanim lokacijama bez nastavnika i uz međusobnu suradnju istraživati sadržaj koji je dotad bio nepoznat, nejasan ili nedovoljno pojašnjen te će iz prve ruke upoznati obilježja secesijskog kiparstva u Zagrebu. Zadana aktivnost uvelike potiče njihovu sposobnost analize, kritičkog razmišljanja i interpretacije umjetničkih djela, što doprinosi njihovu obrazovnom i kulturnom razvoju. Odgojno-obrazovni ishodi opisanih aktivnosti jesu: učenik će moći identificirati ključne karakteristike kiparstva secesije, uključujući stil, materijale i tehnike; usporediti različite skulpture unutar secesijskog stilskog razdoblja i prepoznati varijacije u pristupu i tehnikama umjetnika; analizirati i interpretirati secesijske skulpture izložene u Gliptoteci te na pročelju Hrvatskog državnog arhiva i povezati ih s kulturnim i povijesnim elementima toga doba; samostalno istraživati u Gliptoteci i kod Hrvatskog državnog arhiva rabeći pripremljenu radnu knjižicu kao vodič za promatranje i analizu slika; aktivno rabiti tehniku bilježenja kod svakog kiparskog djela; razvijati vještine opažanja detaljnim promatranjem kiparskih djela; razviti sposobnost međusobne suradnje i komunikacije tijekom rješavanja zadataka u radnoj knjižici; naučiti kako cijeniti različite perspektive i doprinos svakog člana tima tijekom projektne nastave; usvojiti samostalnost i odgovornost pri rješavanju zadataka na terenu bez neposredne prisutnosti nastavnika; razviti dublje razumijevanje i poštovanje prema umjetničkom stvaralaštvu i kulturnoj baštini; cijeniti vrijednost samostalnog istraživanja i učenja te osjećati zadovoljstvo postignutim rezultatima; proširiti svoj vokabular njemačkog jezika koristeći se specifičnim izrazima i terminologijom iz područja umjetnosti i kiparstva; razviti svoje jezične, umjetničke i socijalne vještine kroz iskustvo posjeta Gliptoteci i Hrvatskom državnom arhivu.

7. Treća grupa: Arhitektura secesije u Zagrebu

Treća grupa učenika dobiva temu *Arhitektura secesije u Zagrebu* te će se u nadolazećim tjednima baviti arhitekturom secesijskog umjetničkog pokreta na prostoru grada Zagreba. Učenici će tijekom cijelog projekta raditi na različitim jezičnim vještinama – čitanju, slušanju, pisanju i govoru. Također će razvijati kompetencije poput istraživačkog rada, kritičkog razmišljanja, timskog rada i prezentacijskih vještina. Učenici će se upoznati s poviješću secesijskog pokreta, njegovim nastankom, razvojem i glavnim karakteristikama. Bit će im predstavljene važni arhitekti toga razdoblja poput Vjekoslava Bastla, Aladara Baranyaia, Viktora Kovačića i Rudolfa Lubynskog te njihov doprinos umjetnosti i društvu. Imat će priliku posjetiti kuću Feller, Dom društva Dobrotvor, palaču Poppović i Zelenu potkovu kako bi iz prve ruke vidjeli arhitektonska ostvarenja iz razdoblja secesije. Radit će na razumijevanju ključnih termina i pojmova te će istraživati kako se arhitektura secesije manifestirala i razvijala u Zagrebu. Upotrebom njemačkog jezika učenici će čitati pripremljene tekstove i slušati zvučne zapise iz kojih će preuzimati informacije, pisat će kreativne radove te razgovarati o osnovnim secesijskim karakteristikama. Opisivat će i analizirati odabrana arhitektonska djela učeći izražavati svoje dojmove i tumačenja umjetničkih elemenata na njemačkom jeziku. Sudjelovat će u diskusijama, grupnim radionicama i dijeliti saznanja s drugim učenicima suradnjom na različitim zadacima. Naposljetku će prezentirati stečeno znanje u vlastitim radovima na izložbi koja će se održati u prezentacijskom tjednu. Baveći se secesijskom arhitekturom grada Zagreba, učenici će ovom projektnom nastavom obogatiti svoje obrazovno iskustvo koje će im približiti umjetnost, povijest i kulturnu baštinu grada Zagreba, što će uvelike pospješiti njihovu kreativnost i umjetnički senzibilitet.

Tablica 3. Vremenik rada grupe 3

1. tjedan	Prodor moderniteta secesijske epohe u arhitekturu grada Zagreba
2. tjedan	Trijumf zagrebačke secesije u radu Vjekoslava Bastla
3. tjedan	Radionica kreativnog pisanja kod kuće Feller i Doma društva Dobrotvor
4. tjedan	Reportaža o sadašnjem zdanju palače Poppović
5. tjedan	Lov na secesijsko blago Zelene potkove

7.1 Prvi tjedan: Prodor moderniteta secesijske epohe u arhitekturu grada Zagreba

Prvi projektni zadatak treće grupe namijenjen je razvijanju vještine čitanja i sposobnosti prepoznavanja i korištenja ključnih informacija. Učenici dobivaju radni listić na kojem se nalazi tekst *Eintritt der modernen Sezessionszeit in die Architektur der Stadt Zagreb* zajedno s nadolazećim zadacima (*Prilog 18*). Njihova je obveza pažljivo i s razumijevanjem pročitati tekst koji će im dati uvid u suvremene tendencije i djelatnosti bečke Akademije likovnih umjetnosti tijekom prijelaza iz 19. u 20. stoljeće s posebnim naglaskom na ulogu mladih zagrebačkih arhitekata te će esejski odgovarati na postavljena pitanja s ciljem da argumentirano prezentiraju naučeno. Također će čitati rad Aleksandera Lasla, *Lica moderniteta 1898.-1918.: zagrebačka arhitektura secesijske epohe* (2003.), s ciljem prepoznavanja i vađenja ključnih informacija o prodoru secesijskog stila u arhitekturu grada Zagreba s posebnim fokusom na oblicima gradskog stanovanja.⁴⁸ Unatoč pripremljenu tekstu u kojem se nalazi većina odgovora učenike se potiče da dodatno istražuju i samostalno traže informacije u internetskim izvorima i bazama podataka. Odgojno-obrazovni ishodi opisanih aktivnosti jesu: učenik će moći samostalno čitati prilagođeni tekst *Eintritt der modernen Sezessionszeit in die Architektur der Stadt Zagreb* i detaljno objasniti te kritički procijeniti njegov sadržaj; objasniti povijesni kontekst razdoblja secesije (1890 – 1910); opisati kako je secesijski pokret utjecao na razvoj arhitekture i umjetnosti u Zagrebu; navesti kako su društvene promjene i financijska elita utjecali na arhitektonski razvoj Zagreba u razdoblju secesije; razviti sposobnost analize kompleksnih povijesnih i umjetničkih tekstova te prepoznati ključne elemente i trendove koji su oblikovali razdoblje secesije; pojasniti ulogu Otta Wagnera u razvoju zagrebačke arhitekture razdoblja secesije te kako su se njegovi koncepti proširili izvan Beča; prepoznati primjere secesijske arhitekture u Zagrebu i razumjeti integraciju secesije u gradsku jezgru; razviti vještine čitanja složenih tekstova i interpretaciju povijesnih informacija; razviti svijest o važnosti očuvanja kulturne baštine te shvatiti kako su umjetnici poput Viktora Kovačića, Vjekoslava Bastla i Aladara Baranyaija doprinijeli kulturnoj i arhitektonskoj povijesti Zagreba; konstruirati strukturirani tekst o prodoru secesije u arhitekturu grada Zagreba s fokusom na oblicima gradskog stanovanja; objediniti i vrednovati informacije i argumente iz rada Aleksandera Lasla.

⁴⁸ Aleksander Laslo, *Lica moderniteta 1898.-1918.: zagrebačka arhitektura secesijske epohe*, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 2003, <https://www.scribd.com/document/667498375/Lica-moderniteta-1898-1918-zagreba%C4%8Dka-arhitektura-secesijske-epohe-Aleksander-Laslo>

7.2 Drugi tjedan: Trijumf zagrebačke secesije u radu Vjekoslava Bastla

Drugi tjedan projektne nastave usmjeren je na razvijanje vještine slušanja. Učenici slušaju zvučni zapis koji pripremaju voditelji projekta. Riječ je o *podcastu* teme *Triumph der Zagreber Sezession im Schaffen von Vjekoslav Bastl (Prilog 19)*. Uz slušnu vježbu učenici dobivaju i radni listić koji će ovisno o zadatku rješavati uz ili nakon slušanja (*Prilog 20*). U svakom se zadatku na radnom listiću od učenika traži da pažljivo i selektivno pronalaze informacije koje će potom pretvoriti u tražene odgovore. U ovom projektnom ciklusu učenici će se na najreprezentativnijim primjerima secesijske arhitekture u Zagrebu upoznati s radom i djelima Vjekoslava Bastla. Zadaci su osmišljeni na način da se poklapaju sa sadržajem prvog tjedna, što učenicima omogućuje ne samo usvajanje novog gradiva već i njegovo dublje razumijevanje. Odgojno-obrazovni ishodi opisanih aktivnosti jesu: učenik će na temelju slušanja moći navesti najbitnije informacije iz *podcasta*; opisati povijesni kontekst secesijske arhitekture u Zagrebu uključujući utjecaje mladih poduzetnika, trgovaca i ostalih slobodnih zanimanja na razvoj stila; opisati ulogu arhitekta Vjekoslava Bastla u razvoju secesijske arhitekture u Zagrebu zajedno s njegovim ključnim projektima; analizirati karakteristične elemente secesijske arhitekture uključujući figuralnu plastiku, dekoraciju pročelja te upotrebu različitih motiva; povezati razvoj secesijske arhitekture s društvenim i gospodarskim promjenama u Zagrebu tog vremena, uključujući ulogu institucija poput Trgovačko-obrtničke komore; pojasniti sukob između zagovornika historicizma i predstavnika secesije te analizirati kontroverze koje su pratile razvoj secesijske arhitekture u Zagrebu; kritički procijeniti sadržaj slušne vježbe i izvesti zaključke na temelju konkretnoga i implicitnoga značenja; dopuniti rečenice traženim vokabularom; razlikovati točan od netočnog navoda te ga pravilno korigirati; identificirati sličnosti i razlike u odabranim djelima te istaknuti njihova formalna obilježja; analizirati odabrana djela Vjekoslava Bastla s fokusom na elemente secesijskog stila; primijeniti novostečene informacije o secesijskom kiparstvu u nadolazećim aktivnostima kao što su razgovori i pisanje tekstova.

7.3 Treći tjedan: Radionica kreativnog pisanja kod kuće Feller i Doma društva Dobrotvor

Treći tjedan projektne nastave usmjeren je na razvijanje vještine pisanja. Učenici zajedno s nastavnikom posjećuju kuću Feller (*Sl. 5*) na adresi Trga kralja Tomislava 4 i Dom društva Dobrotvor (*Sl. 6*) u Haulikovoj 4. Na tim će lokacijama biti provedena radionica kreativnog pisanja osmišljena kako bi se kod učenika potaknulo kreativno razmišljanje, razvijanje vještine pisanja i bolje razumijevanje secesijske arhitekture u Zagrebu. Cilj radionice jest upoznati učenike s kulturnom baštinom grada Zagreba i potaknuti ih da stupe u izravni kontakt s poviješću secesijske arhitekture, čiji će elementi poslužiti za stvaranje kreativnih priča. Time se jača kompetencija pisanja, primjenjuje naučeno iz prvih dvaju tjedana projektne nastave i stvara prilika da učenici u sklopu svoje projektne grupe usmeno iznose napisane radove. Potiče se rad na vlastitim tekstovima koji su inspirirani odabranim građevinama, uz mogućnost individualnog i grupnog pisanja. Također se kod učenika razvija vještina opisivanja konstrukcijskih elemenata uz pomoć bogatog vokabulara njemačkog jezika te se potiče precizno izražavanje misli i osjećaja tekstualnim putem. Radionica započinje na Trgu kralja Tomislava 4 kod kuće Feller s uvodnim razgovorom o tome tko bi potencijalno mogao živjeti na ovoj adresi (*Sl. 5*). Nastavnik postavlja usmena pitanja koja vode učenike koherentnom opisivanju s ciljem stvaranja maštovitog konteksta:

- Wer wohnt hier? Eine einzelne Person, eine Familie, eine Wohngemeinschaft?
- Welche Ausbildung hat die Person und wie alt ist sie?
- Aus welcher Familie stammt sie?
- Welche Hobbys hat die Person?
- Wie lautet ihr Lebensmotto?
- Hat die Person einen Beruf?
- Welche Gewohnheiten hat sie?

Učenici zatim dobivaju radni listić sa zadatkom kreiranja intervjua sa zamišljenom osobom koja živi na toj adresi (*Prilog 21*). Pisanje fiktivnog intervjua daje učenicima priliku da iznesu svoje ideje i predodžbe o stanovnicima Haulikove 4 i njihovim životnim navikama u razdoblju secesije. Svaki učenik treba smisliti po pet pitanja te surađujući s drugim članovima svoje projektne grupe potražiti i dobiti odgovore. Nastavnik potom govori o impresivnoj pojavi kuće Feller kao jednoj od manjih, ali sačuvanijih primjera secesijske arhitekture u Zagrebu. Kuća se predstavlja kao kuća za stanovanje imućnije obitelji Feller na kojoj se nikako nije štedjelo, s fokusom na

konstrukcijskim i strukturalnim novitetima doba – čeličnim gredama, secesijskoj dekoraciji kamenog pročelja te korištenim motivima poput guštera, daždevnjaka, meduza i zmija. Primjer je to izvorne i autentične secesijske gradnje. Radionica se nastavlja u Haulikovoj ulici 4 gdje se smjestio Dom društva Dobrotvor (*Sl. 6*). Nastavnik za početak upoznaje učenike s konceptom Zelene potkove unutar koje se smjestila većina secesijskih ostvarenja, što će im uvelike pomoći u narednim tjednima. Također ih se upoznaje s radom Rudolfa Lubynskog, arhitekta zaslužnog za kreaciju najvrsnijih primjera kasnosecesijske arhitekture u Zagrebu. Dom društva Dobrotvor se predstavlja kao primjer secesijske gradnje koja je nedavno obnovljena te ponovno zasjala u svojoj izvornoj secesijskoj bjelini. Nastavnik s učenicima prolazi kroz secesijske elemente pročelja kasnosecesijske trokatnice s naglaskom na središnji portal i ornamentalnu plastiku uz isticanje da je njezina temeljna funkcija bilo pomaganje siromašnoj djeci. U konačnici svaki učenik dobiva radni listić na kojem se od njega traži da kreira maštovitu priču (*Prilog 22*). Učenici pišu kreativan tekst vezan uz spomenutu secesijsku građevinu. On može uključivati likove koji je istražuju, u njoj žive ili se suočavaju sa zamišljenim događajima koji su se u njoj odigrali. Napisane priče učenici će usmeno izložiti svojoj projektnoj grupi, a najbolji će uradak biti izložen i prezentiran na završnoj izložbi. Odgojno-obrazovni ishodi opisanih aktivnosti jesu: učenik će moći razviti duboko razumijevanje secesijske arhitekture, uključujući strukturalne elemente, dekoraciju i motive koji su karakteristični za stilsko razdoblje; razviti sposobnost maštovitog razmišljanja i stvaranja priča koje su inspirirane arhitekturom i poviješću grada Zagreba; unaprijediti svoje vještine pisanja uključujući izražavanje misli, osjećaja i ideja tekstualno, razvijajući bogat vokabular njemačkoga jezika; razviti sposobnost postavljanja pitanja i kritičkog razmišljanja o životima i pričama stvorenim za stanovnike secesijskih zgrada; usmeno prezentirati svoje radove projektnoj grupi s ciljem poboljšanja komunikacijskih vještina; razmjenjivati dojmove, tumačenja i ideje o odabranim zgradama te njihovom značenju u kontekstu secesijskog stila; dijeliti svoje napisane tekstove s ostalim učenicima te davati i primati konstruktivnu povratnu informaciju.

Sl. 5. Hönigsberg & Deutsch, *Kuća Feller*, 1904, Trg kralja Tomislava 4, Zagreb

Sl. 6. Rudolf Lubynski, *Dom društva Dobrotvor*, 1912, Haulikova 4, Zagreb

7.4 Četvrti tjedan: Reportaža o sadašnjem zdanju palače Poppović

Četvrti tjedan projektne nastave stavlja fokus na razvijanje vještine govorenja. Učenici će dobiti zadatak osmisliti, usmeno pripremiti i snimiti reportažu o sadašnjem izgledu i stanju pročelja kuće Poppović na Trgu bana Jelačića 4, što će u konačnici prezentirati na izložbi u prezentacijskom tjednu projektne nastave. Svaki učenik odabrat će po jedan problemski zadatak kojim će se baviti unutar ovog projektnog ciklusa. Prvi učenik pozabavit će se povijesnim aspektom kuće Poppović. Pripremit će kraći govor o povijesti građevine, njezinu izvornom stanju pročelja i značaju u kontekstu secesijske arhitekture u Zagrebu. Drugi učenik treba detaljno opisati sadašnje stanje uključujući izgled pročelja, korištene boje, dekoraciju i motive, zajedno sa svim uklonjenim elementima. Treba naglasiti promjene koje su se dogodile tijekom godina i kako su utjecale na izgled građevine. Treći učenik može se posvetiti Meštrovićevu reljefu na kući Poppović. Treba opisati reljef, njegovu povijest i kako je pretrpio štetu tijekom obnove. Četvrti učenik može istražiti konzervatorske aspekte. Treba objasniti koje su mjere poduzete kako bi se sačuvala povijesna vrijednost građevine te kako se očuvala ili izgubila autentičnost. Peti učenik treba usporediti kuću Poppović s drugim secesijskim građevinama u blizini kako bi istaknuo razlike u očuvanju secesijske arhitekture. Šesti učenik može govoriti o značaju očuvanja kulturne baštine grada Zagreba i zašto je važno sačuvati građevine poput ove. Sedmi učenik treba analizirati prednosti i nedostatke obnove pročelja s obzirom na estetiku, povijest i identitet grada. Nakraju osmi učenik treba sažeti sve prethodne govore i ponuditi prijedloge za moguće rješenje uključujući i prijedlog kako vratiti izvorni secesijski sjaj kuće Poppović. Ova projektna aktivnost omogućuje učenicima da se bolje upoznaju sa secesijskom arhitekturom, potiče njihovu kreativnost i razvoj komunikacijskih vještina na njemačkom jeziku, a istovremeno im omogućuje da uživaju u zabavnom i interaktivnom načinu učenja o umjetnosti. Odgojno-obrazovni ishodi opisanih aktivnosti jesu: učenik će moći razvijati sposobnost komunikacije na njemačkom jeziku kroz pripremu i izlaganje informacija o kući Poppović; ponuditi kreativna rješenja za očuvanje ili obnovu kulturne baštine, uključujući ideje za povratak izvornom izgledu kuće Poppović; navesti problemska pitanja koja se odnose na konzervaciju kulturne baštine i prepoznati važnost očuvanja umjetničkog nasljeđa; razvijati timsku suradnju unutar grupe; poboljšati vještine istraživanja, uključujući prikupljanje informacija o povijesti građevine i njenim promjenama tijekom vremena.

Predložena literatura za istraživanje:

1. Zrinka Paladino, *Nekad veličanstvena Palača Poppović*, 2018, <https://www.telegram.hr/kultura/nekad-velicanstvena-sredisnja-gradska-kuca-palaca->

7.5 Peti tjedan: Lov na secesijsko blago Zelene potkove

Peti tjedan projektne nastave kulminacija je do sada stečenog znanja u prethodnim projektnim ciklusima. Riječ je o samostalnom istraživanju u sklopu kojeg će učenici posjetiti urbanističku cjelinu Zelene potkove koja se sastoji od mnoštva trgova i perivoja u Donjem gradu. Nastavnik se u dogovorenu terminu s učenicima nalazi na Trgu bana Jelačića te svakom pojedinačno dijeli pripremljenu radnu knjižicu i kolektivno im pojašnjava obveze (*Prilog 23*). Učenici će obilaziti odabrane secesijske zgrade, fotografirati njihova pročelja te analizirati karakteristike secesijske arhitekture i eventualne promjene na zgradama. Također će imati opciju istraživanja povijesti svake zgrade radi dodatnih informacija. Učenici će na zadanim lokacijama bez prisutstva nastavnika i uz međusobnu suradnju utvrđivati naučeni sadržaj te će iz prve ruke upoznati sjaj secesijske arhitekture grada Zagreba. Zadana aktivnost uvelike potiče njihovu sposobnost analize, kritičkog razmišljanja i interpretacije arhitekture, što doprinosi njihovu obrazovnom i kulturnom razvoju. Odgojno-obrazovni ishodi opisanih aktivnosti jesu: učenik će razvijati sposobnost promatranja, analize i usporedbe secesijskih zgrada te prepoznavati njihove karakteristike i detalje; snalaziti se u prostoru, provoditi terensko istraživanje, fotografirati i analizirati secesijska pročelja grada Zagreba; razviti sposobnost međusobne suradnje i komunikacije tijekom rješavanja zadataka u radnoj knjižici; naučiti kako cijeniti različite perspektive i doprinos svakog člana tima tijekom projektne nastave; istražiti povijest Zelene potkove u kontekstu secesijske arhitekture grada Zagreba i razumjeti njezinu simboličku važnost kao značajnog dijela gradske kulturne baštine; usporediti sadašnji i izvorni izgled secesijskih pročelja te prepoznati varijacije u procesu rekonstrukcije i restauracije; samostalno istraživati na terenu koristeći se pripremljenom radnom knjižicom kao vodičem za promatranje i analizu pročelja; razvijati vještine opažanja kroz detaljno promatranje secesijskih pročelja; usvojiti samostalnost i odgovornost pri rješavanju zadataka na terenu, bez neposredne prisutnosti nastavnika; cijeniti vrijednost samostalnog istraživanja i učenja te osjećati zadovoljstvo postignutim rezultatima; proširiti svoj vokabular njemačkog jezika rabeći specifične izraze i terminologiju iz područja umjetnosti i arhitekture; razviti svoje jezične, umjetničke i socijalne vještine kroz autentično iskustvo lova na secesijsko blago Zelene potkove.

8. Presentacija i evaluacija projekta

Po završetku projektnih ciklusa učenici će imati tjedan dana za dovršavanje i uređivanje svih svojih radnih materijala koji će u konačnici biti predstavljeni u nadolazećem prezentacijskom tjednu. Presentacijski tjedan koncipiran je na način da svaki dan jedna grupa izlaže svoj projektni rad u obliku izložbenog postava – prvi dan prezentira se secesijsko slikarstvo, sljedeći dan secesijsko kiparstvo i na kraju secesijska arhitektura. Učenici će uz pomoć voditelja projekta dogovoriti i organizirati izložbeni prostor unutar škole. Cilj prezentacijskog tjedna je omogućiti projektnim grupama da predstave svoju temu i stečeno znanje. Učenici će svojim zainteresiranim školskim kolegama dati uvid u cjelokupno iskustvo koje su stekli u procesu projektne nastave i odgovarati na njihova pitanja. Svaka će grupa osmisliti način i oblike prezentiranja koji njima najviše odgovara poput plakata, panoa s izloženim fotografijama, videoprezentacije itd. Na taj će se način iskazati sličnosti i razlike u pristupima radu svake pojedinačne grupe.

Učenici će dobiti dvije ocjene iz predmeta Njemački jezik i dvije ocjene iz predmeta Likovna umjetnost. Jedna od tih ocjena bit će zajednička u sklopu projektne grupe, a druga individualna. U skladu s međupredmetnim karakterom projektne nastave, vrijednosti dobivenih ocjena bit će jednake unutar oba predmeta. Grupnu ocjenu dodjeljuju nastavnici, voditelji projektne nastave. U sklopu grupne ocjene razmatraju se različiti kriteriji kako bi se pravedno procijenila uspješnost i kvaliteta njihova rada. Ocjenjuje se suradnja među članovima grupe. To uključuje ravnomjerno sudjelovanje svakog člana, grupnu komunikaciju, rješavanje konflikata i doprinos svakog člana projektu. Ocjenjuje se njihova originalnost i kreativnost pristupa projektu te koliko su članovi grupe inovativni u rješavanju problemskih zadataka ili izražavanju ideja. Ocjenjuje se način prezentacije projekta uključujući upotrebu vizualnih pomagala, jasnoću izlaganja, organizaciju prezentacije i sposobnost članova grupe da prenesu informacije drugima. Također ocjenjuje se kvaliteta istraživanja, prikupljanja podataka i analize informacija vezanih uz projekt te u konačnici jezična kompetencija u upotrebi stručnih termina ili vokabulara povezanog s odabranom temom kao i pravilna upotreba jezika u svim aspektima projekta (uključujući grupne radne listiće i usmena izlaganja). Uzevši u obzir sve spomenute aspekte, projektna grupa može dobiti ocjenu od *dovoljan* (2) do *odličan* (5).

Individualnu ocjenu čine različiti čimbenici. Svaki će član projektne grupe dobiti *Listu za procjenu individualnoga rada* (Prilog 24). Ona se rabi za samorefleksiju, što potiče razmišljanje o vlastitu angažmanu, trudu i postignućima. Pomaže učenicima da prepoznaju svoje snage i slabosti te razmisle o tome kako mogu poboljšati svoje vještine i doprinos budućim projektima.

Također lista služi kao alat za pružanje povratnih informacija i ocjenjivanje doprinosa drugih učenika projektne grupe. Povratna informacija može pomoći učenicima da bolje razumiju kako ih drugi percipiraju i kako se njihov rad uspoređuje s radom drugih. Kategorije koje učenici ocjenjuju jesu: samostalnost u radu, komunikacija s ostalima, kolegijalnost i suradnja, doprinos i angažiranost, odgovornost u radu i rezultat rada. *Lista za procjenu individualnoga rada* činit će 10% konačne individualne ocjene. Ostatak individualne ocjene čine: vježba pisanja iz prvog ciklusa (20%), vježba slušanja iz drugog ciklusa (20%), vježba pisanja na terenu iz trećeg ciklusa (15%), vježba govorenja iz četvrtog ciklusa (15%) i radna knjižica iz petog ciklusa (20%). Ukupan broj bodova koji učenici mogu skupiti svojim individualnim radom tijekom projektne nastave iznosi 100. Za postizanje ocjene *odličan* (5) potrebno je prikupiti između 90 i 100 bodova, za ocjenu *vrlo dobar* (4) između 75 i 89 bodova, za ocjenu *dobar* (3) u rasponu od 60 do 74 bodova, dok je za ocjenu *dovoljan* (2) potrebno prikupiti između 50 i 59 bodova.

U posljednjem tjednu projektne nastave učenici i nastavnici voditelji susreću se na okruglom stolu kako bi otvoreno razgovarali o završenom projektu, samoj temi, postignutim rezultatima i općim dojmovima. Analiziraju se postignuti ciljevi projekta: ako neki ciljevi nisu ostvareni, razmatraju se razlozi za to i kako bi se oni mogli rješavati u budućnosti. Raspravlja se o različitim preprekama s kojima su se učenici susretali tijekom projektne nastave. Ističu se uspješni aspekti projekta kako bi se ukazalo na vrijednost njihova rada. Analizira se dinamika grupnog rada među učenicima unutar projektnih grupa. Uspoređuje se i raspravlja o učinkovitosti modela projektne nastave u odnosu na tradicionalne nastavne metode. Razmatraju se pitanja vezana uz komunikaciju uključujući organizaciju sastanaka, kvalitetu komunikacije među članovima grupe i komunikaciju s voditeljima. Učenici izražavaju svoje zadovoljstvo projektnom nastavom i razgovaraju o tome jesu li bili motivirani i angažirani. Također razmatraju načine za poboljšanje svojega iskustva. Učenici imaju priliku izraziti svoju zahvalnost i pohvale za podršku i vodstvo koje su dobili od nastavnika tijekom projektne nastave. Svaki će učenik dobiti *Listu za evaluaciju projekta* (Prilog 25), na kojem će moći izraziti svoje konačno mišljenje te ocijeniti provedenu projektnu nastavu.

9. Zaključak

Tradicionalne metode poučavanja često se suočavaju s nedostacima, uključujući manjak interaktivnosti, prilagodbe različitim stilovima učenja i poticanja kritičkog razmišljanja. Suvremene nastavne metode i obrazovni modeli poput projektne nastave i CLILiG-a (Integrirano poučavanje jezika i sadržaja na njemačkom) inovativni su pristupi obrazovanju koji nude obećavajuće rješenje za navedene probleme. Projektna nastava omogućuje učenicima aktivno sudjelovanje u procesu učenja, potiče ih na povezivanje teorijskog znanja s praktičnim primjenama te razvija njihove sposobnosti promišljanja. Riječ je o modernom pristupu koji obrazovanje čini relevantnijim i privlačnijim za učenike te ih bolje priprema za suočavanje sa stvarnim životnim izazovima. CLILiG, kao obrazovni model s ciljem provedbe integracije jezika i sadržaja, pruža jedinstvenu priliku za usvajanje jezika kroz interdisciplinarno učenje. Osim što se kod učenika razvijaju jezične vještine, model potiče njihovu sposobnost analize i interpretacije sadržaja. Nastava njemačkoga jezika s međupredmetnim povezivanjem – FūDaF – nastavni je model koji proizlazi iz CLILiG-a te promiče integraciju jezika i sadržaja kroz višeperspektivnu razradu tematske cjeline. Ovim pristupom se kod učenika razvija diskursna kompetencija te im se omogućuje sudjelovanje u argumentiranim raspravama na stranom jeziku.

Inovativni pristupi u obrazovanju stvaraju duboke transformacije u procesu učenja i omogućuju učenicima bolje razumijevanje i primjenu usvojenog gradiva. Važno je napomenuti da učitelji igraju ključnu ulogu u obuhvaćenim obrazovnim metodama, prelazeći tradicionalnu ulogu predavača. Združavanjem dvaju predmeta nastavnici postaju vodiči za istraživanje i otkrivanje potičući učenike na aktivno sudjelovanje u vlastitom obrazovanju. Spomenuta dinamika transformira obrazovno okruženje u interaktivno i poticajno iskustvo koje nadilazi tradicionalni pristup pasivnog primanja informacija. Prijedlog projektne nastave predstavljene u ovom radu osmišljen je u skladu s FūDaF nastavnom metodom te je prvenstveno namijenjen učenicima zagrebačkih gimnazija s ciljem upoznavanja i otkrivanja njihova životnog okruženja. U središtu projekta nalazi se učeničko istraživanje umjetnosti i arhitekture secesije – stilskoga pravca koji je obilježio kraj 19. i početak 20. stoljeća, a osim upoznavanja glavnih obilježja secesije, učenici usvajaju i vještine čitanja, slušanja, govorenja i pisanja na njemačkom jeziku.

Secesijski umjetnički pokret obogatio je kulturnu scenu grada Zagreba i ostavio neizbrisiv trag u arhitekturi i umjetnosti grada. Stilska prepoznatljivost secesije, s karakterističnim elementima poput organskih i geometrijskih ornamentalnih motiva, vitkih linija i skladnih proporcija, danas ostaje inspiracija mnogim umjetnicima, arhitektima i dizajnerima. Novim se

predmetnim kurikulumom Likovne umjetnosti, koji kronološkom pristupu pretpostavlja tematski, otvara mogućnost za integriranje raznovrsnih sadržaja iz povijesti likovne umjetnosti, uključujući i dubinsko upoznavanje secesijske umjetnosti i arhitekture. Projektna nastava najprikladniji je nastavni oblik za približavanje ove teme učenicima, dajući im glavnu ulogu i slobodu u procesu učenja. Učenici će podijeljeni u tri grupe kroz nekoliko projektnih ciklusa razvijati sposobnost istraživanja, kritičko i kreativno razmišljanje, samostalnost u učenju, jezične i prezentacijske vještine, timski rad i komunikaciju te u konačnici kulturno razumijevanje vlastitoga grada. Ovaj rad predstavlja korak prema obogaćivanju nastavnog plana i programa u području predmeta Likovna umjetnost i Njemački jezik, istovremeno pružajući upoznavanje i njegovanje secesijske umjetnosti i arhitekture u Zagrebu te jačanje i razvijanje kompetencija njemačkoga jezika.

10. Prilozi

10.1 Prilog 1: Vremenik

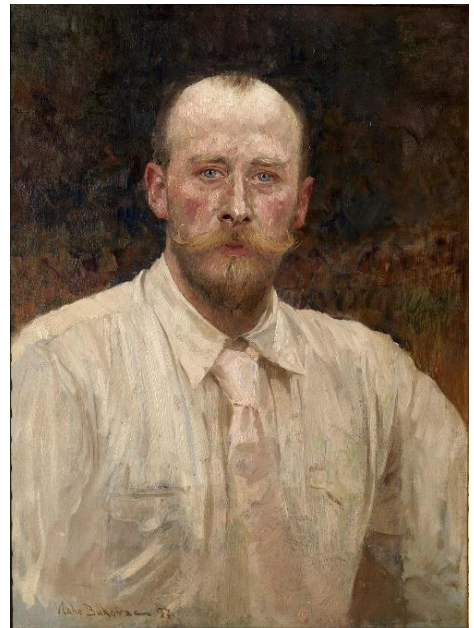
Tjedan	Plan rada
	Uvodno predavanje
1. tjedan	1. grupa: Slikarski izričaj zagrebačke secesije i velikani njezina doba 2. grupa: Zagrebačko kiparstvo u svjetlu suvremenih tendencija i prinova 3. grupa: Prodor moderniteta secesijske epohe u arhitekturu grada Zagreba
2. tjedan	1. grupa: Teme i stilski elementi zagrebačke slikarske scene na prijelazu stoljeća 2. grupa: Trojica zagrebačkih kipara – tri individualne umjetničke osobnosti 3. grupa: Trijumf zagrebačke secesije u radu Vjekoslava Bastla
3. tjedan	1. grupa: Radionica kreativnog pisanja u Muzeju za umjetnost i obrt 2. grupa: Radionica kreativnog pisanja na Rokovom perivoju i Trgu Republike 3. grupa: Radionica kreativnog pisanja kod kuće Feller i Doma društva Dobrotvor
4. tjedan	1. grupa: Učenička tribina <i>Bukovac vs. Kršnjavi</i> 2. grupa: Aukcijska revija Meštrovićeva secesijskog nasljedstva 3. grupa: Reportaža o sadašnjem zdanju palače Poppović
5. tjedan	1. grupa: Otkrivanje secesijskog poteza u Nacionalnom muzeju moderne umjetnosti 2. grupa: Istraživanje secesijske baštine u Gliptoteci i kod Hrvatskog državnog arhiva 3. grupa: Lov na secesijsko blago Zelene potkove
6. tjedan	Priprema završne izložbe
7. tjedan	Prezentacijski tjedan
8. tjedan	Okrugli stol

10.2 Prilog 2: Radni list; Prva grupa; Prvi tjedan

Malerischer Ausdruck der Zagreber Sezession und die Meister ihrer Zeit

Das Verständnis des bisherigen Weltbildes im Europa des 19. Jahrhunderts ändert sich schlagartig durch den starken Fortschritt von Industrie, Technik, Natur- und Geisteswissenschaften und im Gegensatz zu anderen menschlichen Aktivitäten, die dank zahlreicher Innovationen aufblühten, war die Kunst dieser Zeit noch auf die Vergangenheit ausgerichtet. Die ersten Widerstände gegen diese Kunst entstanden bereits in der Mitte des 19. Jahrhunderts im Rahmen vom *Salon de Paris*, der die klassische und traditionelle Kunst der französischen Akademie in ganz Europa verkörperte.

Das Ziel war Opposition, Unterbrechung und Trennung (*Sezession*) von der alten, klassischen Kunst. Neben dem bereits erwähnten Streben nach freiem und individuellem künstlerischen Ausdruck war das gemeinsame Motiv der Kunstepoche der Sezession die Hinwendung zu einer neuen Zeit der Moderne. So bildete sich in Wien eine junge Künstlergruppe, die sich gegen die traditionelle Epoche des Historismus stellte, der sein Weltbild in der Kunst des antiken Griechenlands und Roms, der Romanik, Gotik und Renaissance fand. Sie wurden von dem bereits etablierten Maler Gustav Klimt (1862–1918) angeführt und weigerten sich bewusst, sich der sogenannten alten Kunst zu beugen. In ihrem neu gegründeten Verein *Vereinigung bildender Künstler Österreichs* propagierten sie die Grundzüge ihrer Arbeit mit der Idee: »Der Zeit ihre Kunst – der Kunst ihre Freiheit.« Auf der künstlerisch-formalen Ebene stützten sich ihre Bestrebungen auf die Ideen und Erfahrungen der französischen Impressionisten, der belgischen Naturalisten, der englischen Präraffaeliten und des deutschen *Jugendstils*.

Vlaho Bukovac, *Selbstporträt im weißen Hemd*, 1897, Öl auf Leinwand, 130,5 x 93,5 cm, Zagreb, Privatbesitz

Ähnliche Phänomene finden sich im Bereich der Malerei in Zagreb in den letzten Jahrzehnten des 19. Jahrhunderts, deren Entwicklung bis dahin recht langsam verlief und in erster Linie auf dem Import von Gemälden und Künstlern beruhte. Die Hinwendung junger und talentierter Talente zur Kunst führte im letzten Jahrzehnt des 19. Jahrhunderts zur Entstehung einer ganzen Reihe junger Künstler, die an angesehenen europäischen Universitäten ausgebildet wurden, wie z. B. Bela Čikoš-Sesija (1864–1913). Neben den jungen Künstlern gab es auch bereits formierte Künstler wie Vlaho Bukovac (1855–1922) und Celestin Medović (1857–1920). Der Maler und Kunsthistoriker Isidor Kršnjavi (1845–1927) – der eine Art Mäzen für diese junge Künstlergeneration war – glaubte, dass sie „für große monumentale Aufgaben ausgebildet wurden, so wie die Künstler im Mittelalter und in der Renaissance an großen Denkmälern unterrichtet wurden“, und appellierte an ihre Bedeutung und Funktion für die Entwicklung der Kunst.

Vlaho Bukovac, *Mein Nest*, 1897, Öl auf Leinwand, 64,5 x 47,5 cm, Nationalmuseum für moderne Kunst, Zagreb

Die Ankunft bereits etablierter Künstler in Zagreb, wie Bukovac und Medović, und der immer häufigere Aufenthalt junger Künstler, die noch zur Schule gehen, verändern die Zagreber Kunstszene wesentlich. Bukovac bringt eine völlig neue, fast unbekannte französische Malerei in das Zagreber Umfeld, dessen Geschmack bis dahin vor allem von der Wiener Kunst bestimmt wurde, die bei der älteren, für

Akademismus empfänglichen Künstlergeneration nicht beliebt war. Junge Künstler, die sich für den innovativen Geist der damaligen Kunstmetropole begeistern, beginnen sich um Bukovac zu versammeln. Es geht um Perspektiven und einen Stil, der die akademische, galeriefarbene, tonale Malerei aufgibt, eine Palette von helleren Farben und freieren Pinselstrichen eröffnet, nicht mehr nach perfekter Ausführung strebt, sondern beginnt, nach der Natur zu schaffen. Der beschriebene Malstil ist als die *Zagreber Buntschule* bekannt. Diese Maler haben eine einzigartige Herangehensweise an ihre Gemälde, indem sie bestimmte Themen frei interpretieren, mit Stil und Ikonographie experimentieren und sich besonders durch die Verwendung persönlicher koloristischer Interpretationen und betonter symbolischer Tendenzen auszeichnen. Die Einteilung

der Künstler in "jung" und "alt" führte zu erheblichen Brüchen in der damaligen europäischen Kunstszene, und Ähnliches geschah in der *Kunstgesellschaft*, der ältesten Vereinigung kroatischer Künstler. Aufgrund von Unstimmigkeiten zwischen der jüngeren und der älteren Generation wurde 1897 eine neue *Gesellschaft kroatischer Künstler* gegründet. Nach erfolgreichen Ausstellungen in ganz Europa erlangte die neue Gesellschaft schnell internationale Anerkennung. Der zentrale Moment ihrer Tätigkeit war sicherlich *der Kroatische Salon* im Jahr 1898, der großes Interesse und Aktivität weckte, aber auch heftige Auseinandersetzungen auslöste. Es ist eine Ausstellung, die den Beginn der Reifung des Modernismus in der kroatischen bildenden Kunst markiert. Der kroatische Salon befreit die künstlerische Individualität und Interpretation, denn die Künstler richten ihr Schaffen nicht mehr nach klassischen Idealen aus, sondern jeder Künstler hat einen persönlichen Stil, der seinem eigenen Wesen entspricht.

Bela Čikoš-Sesija, *Walpurgisnacht*, 1898, Öl auf Leinwand, 100,5 x 211,5 cm, Kroatisches Institut für Geschichte, Zagreb

Der Hauptvertreter einer neuen Kunstauffassung war Vlaho Bukovac, der für die Zagreber Kunstszene eine Art Gegenstück zu Gustav Klimt in Wien darstellte, und was er brachte, kann als Pleinairmalerei bezeichnet werden. Im Gegensatz zu seinen akademisch-historischen Zeremonialporträts mit Elementen der Romantik, die für große Auftraggeber entstanden, entwickelte Bukovac in der Jugendstilzeit einen spezifischen pointillistischen Stil, der sich stilistisch und morphologisch zum Symbolismus hin öffnete. In diesen Jahren (1897/1898) entstand eine Reihe von Gemälden, von denen einige zu nennen sind: *Selbstporträt im weißen Hemd*, *Japanerin*, *Mein Nest*, in denen man die Merkmale von seinem Werk erkennen kann, wie die Auflösung der Form durch den diffusen pointillistischen Aufbau des Bildes, die Unterbrechung der Tiefe und damit auch des klassischen Bildraumes. Seine raffinierte Technik, der Reichtum und die Leichtigkeit seiner Palette und nicht zuletzt die Feinheit seines Kompositionsschemas machten

ihn zum Vorbild für eine ganze Generation von Malern. Bereits 1902 verließ er Zagreb, wohin er nie mehr zurückkehrte, und seine stilistischen Merkmale der Sezessionszeit wurden in Städten wie Wien und Prag sichtbar. .

Bela Čikoš-Sesija war sicherlich die interessanteste Persönlichkeit der Zagreber Malerschule, und es handelt sich um einen Künstler, der eine eher konservative akademische Ausbildung in Wien und München durchlief. In München hatte er die Gelegenheit, die Geburt der Sezession mitzerleben und dem Symbolismus im Werk von Franz von Stuck (1863–1928) zu begegnen. Das Ende des Akademismus war der Einfluss von Bukovac, und nach seiner Rückkehr nach Zagreb im Jahr 1894 begann Čikoš seine neue Arbeit innerhalb der Sezessionmalerei. Mit seinem Werk in Zagreb nähert er sich dem Pointillismus, und seine Farben werden intensiver und leuchtender. Er war einer der Hauptakteure bei der Gründung des Kroatischen Salons im Jahr 1898, und Kršnjavi war der Meinung, dass er von allen Künstlern dieser Zeit derjenige war, der sich am meisten „verirrt“ hatte, was in der Tat davon zeugt, dass er derjenige war, der sich am meisten vom Akademismus und Historismus entfernte und sich dem Symbolismus der Sezession in Zagreb näherte. Die Werke von Čikoš zeichnen sich durch ihre mystische Atmosphäre aus und sind voller Details und Symbolik. Er malte in einem sehr vielfältigen Stil, und die Motive reichen von Pleinair-Landschaften über psychologische Porträts bis hin zu historischen Szenen und Darstellungen aus der Literatur.

Neben den bereits erwähnten Künstlern, die zweifellos den größten Einfluss auf die Sezessionszeit in Zagreb hatten, nahmen zahlreiche Künstler an dem *Salon* teil, von denen die Namen hervorgehoben werden sollten: Menci Clement Crnčić, Robert Auer, Ferdo Kovačević, Oton Iveković, Slava Raškaj und Oskar Artur Alexander, in deren Werken der neue Geist der Sezession erkennbar ist. Nur wenige Jahre nach dem *Salon* und einigen internationalen Ausstellungen verpufft dieser Geist langsam,

Mirko Rački, *Die Stadt Dis*, 1906, Öl auf Leinwand, 124 x 170 cm, Nationalmuseum für moderne Kunst, Zagreb

und die Gesellschaft kroatischer Künstler gerät in eine Schaffenskrise. Als Bukovac Zagreb verlässt und Čikoš aufgrund seines introvertierten Wesens nicht daran interessiert ist, die *Gesellschaft* zu übernehmen, und Medović zusammen mit einigen anderen Künstlern sich von der

Sezession abspaltet und zum guten alten Akademismus zurückkehrt, markiert dies das Ende der turbulenten und kurzen Geschichte der *Gesellschaft kroatischer Künstler*, die von 1897 bis 1903 dauerte. Trotz der kurzen Dauer gelang es einigen wenigen Künstlern, in einem Milieu, das dies von Anfang an rigoros ablehnte, völlig neue künstlerische Werte zu etablieren. Die Sezession als Stil ist in das Glossar der Zagreber Kultur eingegangen und wird im Werk der kommenden Künstlergeneration weiterleben, welche die Bestrebungen ihrer Vorgänger fortsetzen wird.

Die Kunstszene wird von einer neuen Generation von Künstlern geprägt, die sich für ihren künstlerischen Jargon ausgerechnet die Sezession ausgesucht hat. Zu dieser Gruppe von Künstlern gehört Mirko Rački (1889–1982), der seine Karriere als Maler an der Akademie in Wien begann und dann die Akademie in Prag besuchte, wo er mit Vlaho Bukovac zusammenarbeitete. Isidor Kršnjavi war sein Mäzen und Mentor und verschaffte ihm Aufträge für Gemälde in der damaligen National- und Universitätsbibliothek Zagreb (heutiges Gebäude des Kroatischen Staatsarchives), wie z. B. Dantes *Göttliche Komödie*, die seine Zukunft als Maler weitgehend bestimmen wird. So könnte man sein Schaffen als eine Kombination aus Kršnjavis Ideen und dem Pointillismus von

Tomislav Krizman, *Herbst*, 1904, Farblithografie, 27,5 x 29,5 / 379 x 49 cm, Grafikkabinett der Kroatischen Akademie der Wissenschaften und Künste, Zagreb

Bukovac beschreiben. Seine Gemälde sind stark von der Sezession und dem Symbolismus beeinflusst, und er lässt sich von den Werken Dantes inspirieren, was auch in einem der wichtigsten symbolischen Gemälde des Zagreber Sezessionsstils, *Die Stadt Dis* von 1906, zu sehen ist. Ein weiterer wichtiger Maler, der für die Zagreber Szene von Bedeutung ist, ist Josip Račić. Er wurde in Zagreb geboren, studierte bei Čikoš-Sesija und Crnčić und war ein Liebhaber der "reinen Malerei", frei von Ideologie, Ornamentik und Nationalismus. Er ist vor allem für seine Porträts, Selbstporträts und Landschaften bekannt und zeichnet sich durch einen starken, sichtbaren und unaufdringlichen

Strich aus. Erwähnenswert sind einige Künstler, die sich zumindest einmal in Zagreb aufhielten und es mit einem ihrer Werke bereichert haben, wie Emanuel Vidović (1870–1953), Tomislav Krizman (1882–1955), Miroslav Kraljević (1885–1913), und Ivan Tišov (1870–1928).

Die Sezession kann nicht losgelöst von den allgemeinen Ereignissen am Ende des 19. Jahrhunderts in Zagreb, den Wünschen und dem Bedürfnis nach einer veränderten Rolle der Kunst in dieser Zeit betrachtet werden. In seiner *Studie über die moderne Kunst* von 1898 stellt Ivo Pilar fest: „Die Sezession ist nicht eine einzelne Richtung, im Gegenteil, sie ist eine Gruppe der verschiedensten Richtungen, die nur ein Ziel gemeinsam haben, das Ziel, eine neue Kunst zu schaffen. Die Sezession überlässt es dem einzelnen Künstler, auf welche Weise dies erreicht wird. Sie gab die Parole an: neue Wege zum gelobten Land der neuen Kunst zu suchen - die bisherige wird weit, weit hinter uns bleiben. Alle Wege sind gut, denn jeder kann möglicherweise zum Ziel führen, nur der bisherige kann es nicht, denn wir wissen aus jahrhundertelanger Erfahrung, dass er zu nichts führt.“ Tatsache ist, dass der gewünschte Wandel von einer kleinen Gruppe von Malern um Vlaho Bukovac und Bela Čikoš-Sesija initiiert wurde, die die wahren Ideenträger des neuen stilistisch-morphologischen Kunstbildes um die Jahrhundertwende in Zagreb waren und eine ebenso wichtige Rolle spielten wie beispielsweise Gustav Klimt in Wien oder Franz von Stuck in München. So vermischte sich in Zagreb die Sezession mit Ideen, die sehr an ihre internationale Variante erinnern, aber mit gewissen morphologischen Variationen, die sie für ihr Klima besonders machen. Die größte Bedeutung der Sezession liegt sicherlich in der Umstellung der seit langem etablierten traditionell-konservativen Werte, die sich in der Kunst durchgesetzt haben, und hat damit sicherlich den Weg für die Ankunft der modernen Kunst des 20. Jahrhunderts eröffnet. Die Sezession in Zagreb mit all ihren Besonderheiten und Charakteristika kann somit als ein gesellschaftliches Phänomen und Ausdruck des europäischen *Zeitgeistes* betrachtet werden.

Robert Auer, *Komposition*, 1914, Bleistiftzeichnung, Aquarell, Pastell, 48 x 27 cm, Privatbesitz

Angepasst an:

1. Miroslav Gašparović, *Plenerizam – simbolizam – slikarstvo secesije*, in: *Secesija u Hrvatskoj: Museum für Kunst und Gewerbe, Zagreb, 15. Dezember 2003 – 31. März 2004*, S. 114–125.
2. Vladimir Maleković, *Stilovi i tendencije u Hrvatskoj umjetnosti XX. stoljeća*, Art studio Azinović, Zagreb, 1999, S. 45–60.
3. Elen Zubek, Blanka Petrinec Fulir, Natalija Stipetić Ćus, Zrinka Jurić Avmedoski, *Likovna umjetnost 3: Udžbenik iz likovne umjetnosti za 3. razred srednjih škola s četverogodišnjim programom*, Alfa, Zagreb, 2010, S. 175–180.

Aufgabe 1: Beantworte die Fragen in Form von kleinen Aufsätzen. Die meisten Antworten findest du im Text, für einige Fragen musst du im Internet nach Antworten nachschlagen.

a) Welchen Einfluss hatte die Sezession auf die Malerei in Zagreb am Ende des 19. und am Anfang des 20. Jahrhunderts?

b) Was sind die wichtigsten Merkmale der Sezessionsmalerei in Zagreb?

c) Wer sind die berühmtesten Künstler der Sezession in Zagreb und was ist ihr größter Beitrag zur lokalen Kunstszene?

d) Welche Rolle spielte die „Zagreber Buntschule“ für die Entwicklung der Sezessionsmalerei und wie prägte sie die damalige Kunstszene?

e) Was war das Hauptthema des Streites zwischen der "alten" und der "jüngeren" Generation von Künstlern in Zagreb und wie wirkte er sich auf die künstlerische Gemeinschaft aus?

f) Recherchiere und erkläre die genannten Begriffe und ihren Zusammenhang mit der Sezession: *Symbolismus, Pleinairmalerei, Pointillismus.*

g) Wie haben die Maler der Sezession in Zagreb dazu beigetragen, die örtliche Zugehörigkeit und das kulturelle Erbe zu festigen?

h) Wie spiegelt die Sezessionsmalerei in Zagreb die allgemeine Philosophie und Ästhetik der Sezessionsbewegung in Europa wider?

Ivo Pilar, *Sezession: Studie zur modernen Kunst*, Zagreb, 1898.

<https://www.scribd.com/document/664730475/Secesija-studija-o-modernoj-umjetnosti-od-Ive-Pilara>

Aufgabe 2: Der beigefügte Link enthält den Text von Ivo Pilar, *Sezession: Studie zur modernen Kunst*. Lies den Artikel und schreibe einen Aufsatz auf Deutsch (ca. 150-200 Wörter). Schreibe darüber, was die Hauptkonzepte der Sezession sind. Wähle 5 Schlüsselbegriffe aus, die deiner Meinung nach die künstlerische Bewegung am besten beschreiben und übersetze diese ins Deutsche.

10.3 Prilog 3: Transkripcija; Prva grupa; Drugi tjedan

Transkription der Hörverstehensübung: Thematische und stilistische Elemente der Zagreber Malereiszene um die Jahrhundertwende

Der stilistische Pluralismus, der vom Realismus über den Impressionismus bis hin zur Sezession reicht, trat in der Wende vom 19. zum 20. Jahrhundert sowohl in Wien als auch in Zagreb auf. Was den für die Wiener und Zagreber Malerei jener Zeit bedeutsamen Symbolismus betrifft, so impliziert dieser keineswegs ein einheitliches Stilmuster, sondern besteht aus verschiedenen thematischen Schichten, in die unterschiedliche stilistische Verfahren mit dem Ziel einbezogen werden, einen stärkeren Eindruck auf den Betrachter zu erzielen. Zagreb war von einer Krisenzeit der rationalen bürgerlichen Kultur und der ästhetischen aristokratischen Tradition betroffen, weshalb in den Werken der Maler Themen auftauchten, die bis dahin für Wien charakteristisch waren. In erster Linie handelt es sich um reflektierende Themen über Leben und Tod und darüber, was der Zweck des Menschen und seine Rolle auf Erden ist. Es entsteht eine neue Generation von Künstlern, die sich intensiv mit den Konzepten von Freiheit, Lust und Angst auseinandersetzt, welche in der spezifischen Thematik der Frauen in der Malerei zum Ausdruck kommen. Die Frau als Quelle des Lebens wird so zur Inspiration fast aller Zagreber Maler und zum Protagonisten ihrer Werke, aber auch der neuen Kunstepoche.

Es ist kein Geheimnis, dass die Menschen in Zagreb um die Jahrhundertwende gerne Porträts erstellen, da Porträts nicht mehr ausschließlich mit der aristokratischen Tradition verbunden sind. Künstler beginnen, Porträts zu malen, die gesellschaftliche Veränderungen ausstrahlen, und durch die Darstellung des menschlichen Äußeren versucht man, in das Innere des Modells selbst und in Teile seiner Seele einzudringen. Die Bürger werden zu aktiven Teilnehmern am öffentlichen Leben und zu Initiatoren kultureller Veranstaltungen, was dazu führte, dass Damen in eleganter Kleidung und Männer in besonders eleganten Stellungen das gesellschaftliche Wohlbefinden darstellten. So etwas auf die Leinwand zu übertragen und ein Porträt zu schaffen, das eine Fülle von Bedeutung ausstrahlt, war eine Herausforderung, die nur die talentiertesten Zagreber Maler annehmen konnten. Das zeigt sich in den Porträts des Ehepaars Miletić, die Vlaho Bukovac gemalt hat. Es handelt sich um ein Werk, das den Betrachter auffordert, alle seine Sinne zu aktivieren, um in dem reichen Ambiente nach verborgenen Bedeutungen zu suchen. Bukovac schafft eine Szenografie, die an den Beginn eines Dramas erinnert, wenn sich der Vorhang öffnet und das Bühnenlicht eingeschaltet wird. Die Aufmerksamkeit gilt auch der Umgebung, und zwar

nicht nur dem Modell, dem Dekor, dem Gold, den Perlen, den glänzenden Teppichen und der teuren Seide. All dies sind die Merkmale eines sehr gelungenen Sezessionsporträts.

Eine weitere solche Ausführung malte Bukovac 1895 für die Frau seines Schriftstellerfreundes Ksaver Šandor Gjalski, nur ein Jahr nachdem Gustav Klimt sein erstes bekanntes *Frauenporträt* gemalt hatte. Diese Information ist ohne einen direkten Vergleich der beiden Werke fast bedeutungslos, denn die Ähnlichkeit der beiden Gemälde ist wirklich beeindruckend. Die erste Übereinstimmung, die sofort auffällt, ist das schwarze Kleid mit dem einzigen Unterschied im Bereich der Brust, die in der kroatischen Version etwas geschlossener ist. Die Ähnlichkeit findet sich auch in der Frisur, den Puffärmeln, dem goldglänzenden Schmuck, und während bei Klimt dekorative Elemente im Hintergrund zu finden sind, platziert Bukovac neutrales Ocker auf seiner Leinwand hinter dem Modell. So steht der Hintergrund im Kontrast zu ihren kalten Gesichtern und schafft ein melancholisches Ambiente, das den Betrachter zum Nachdenken über seine Gefühle anregen soll. Bukovac schenkte dieses Werk seinem Freund Ksaver Šandor Gjalski, der ebenfalls ein Liebhaber neuer und von der Jugend initiiert Veränderungen in der Kunstwelt war, mit dem Wunsch, die Zagreber Szene möge beginnen, Klimts Sezessionsdialekt zu sprechen.

Die Zagreber Sezessionsmaler liebten es, ihre Frauen zu malen. Ljuba Iveković, Leopoldina Auer Schmidt, Terezija Tišov, Justina Čikoš und Jelica inspirierten ihre Ehemänner und waren oft die Hauptakteure in deren Gemälden. Es handelt sich um Damen, die mit den neuesten Modekreationen der *Wiener Mode* gekleidet sind. Die Hände in einen Pelzmuff gewickelt, um nicht zu frieren, einen breitkrempigen Hut auf dem Kopf, ein schmales Kleid mit engem Korsett: So stellt sich Leopoldine Auer in einem der besten und bekanntesten Werke von Robert Auer dar. In einem etwas anderen Arrangement steht Terezija Tišov in der Ilica Straße und posiert wie ein echtes Modell in einem dunklen Mantel mit weißem Pelz vor einer verschneiten Ansicht von Zagreb. Um die Jahrhundertwende wandelte sich das Motiv der Frau von einem passiven Objekt, das ausschließlich dem ästhetischen Genuss des Künstlers diente, zu einer Metapher für Liebe und Sicherheit bis hin zu Vergänglichkeit und Lust, und von einer unwirklichen Erscheinung wurde sie zu einem Wesen aus Fleisch und Blut, dessen Schönheit in einem Augenblick auf der Leinwand eingefangen wird.

Die Landschaft ist ein häufiges Thema in der kroatischen Malerei, und in der Zeit der Sezession haben die Künstler, die mit der Zagreber Buntschule verbunden sind, die wichtigsten Grundlagen für ihre weitere Entwicklung gelegt. Was all die Darstellungen zahlreicher und

unterschiedlicher Landschaften verbindet, ist die Rolle der Landschaft als Spiegelbild der inneren Stimmung des Künstlers selbst. Ob es sich um einen sumpfigen Wald, blühende Seerosen oder Flussläufe handelt, immer ist eine sehnsüchtige Melancholie zu spüren. Die Künstler fanden sich mit Leinwand und Pinsel allein in der Natur wieder, weit weg von all den Sorgen der Stadt Zagreb, und übertrugen ihre Gefühle auf die Leinwand, egal ob es die Freude über die Schönheit der Natur oder die Angst vor der Vergänglichkeit war. Die Landschaften dienten also dem Vergessen und der Meditation, und die Landschaften der Sezession wurden auf die zweidimensionale Oberfläche der Malerei reduziert, die im übertragenen Sinne die Vereinfachung einer so komplexen Welt symbolisierte.

Die Frage nach der Existenz des Menschen auf der Erde und der Vergänglichkeit des Lebens war ein häufiger Inhalt der malerischen Werke der Sezession. In der modernen Malerei Zagrebs wurden spezifische Themen des Kreislaufes von der Geburt bis zum Tod geschaffen, die verschiedene Stadien der Kindheit, der Jugend und der Reife darstellten. Isidor Kršnjavi – in der Funktion des Leiters der Abteilung für Gottesdienst und Unterricht – ist der Hauptinitiator dieses Malereiphänomens, indem er Themen aus der klassischen Literatur aufgreift, die den Sinn der menschlichen Existenz in Frage stellen, und er ist der Grund dafür, dass viele Maler das oben genannte Thema aufgreifen. So malte Čikoš-Sesija Themen aus Goethes *Faust (Walpurgisnacht)* für das Zimmer des Leiters der Abteilung für Gottesdienst und Unterricht, und Rački war mit der Ausmalung der Göttlichen Komödie betraut, die ein weiteres Beispiel für die Problematisierung der menschlichen Existenz auf der Leinwand ist. Aus dem genannten Zyklus ragt das Werk *An der Pforte des Todes* als Beispiel für ein gelungenes dreiteiliges Drama des Eintritts ins Nachleben heraus.

Angepasst an:

1. Petra Vugrinec, *Hrvatski salon i bečka secesija: slikarstvo u Zagrebu i Beču oko 1900.*, in: *Izazov moderne: Zagreb – Beč oko 1900. Slikarstvo, kiparstvo i arhitektura zagrebačke i bečke secesije*, Galerie Klovićevi dvori, Zagreb, 9. Februar – 7. Mai 2017, S. 57–124.

10.4 Prilog 4; Radni list; Prva grupa; Drugi tjedan

<p style="text-align: center;">Arbeitsblatt zum Thema: Thematische und stilistische Elemente der Zagreber Malereiszene um die Jahrhundertwende</p>

Aufgabe 1: Der Podcast „Thematische und stilistische Elemente der Zagreber Malereiszene um die Jahrhundertwende“ befasst sich mit der Malerei der Sezession in Zagreb. Hör dir die heutige Sequenz an und ergänze die Sätze.

1. Der stilistische Pluralismus, der vom Realismus über den Impressionismus bis hin zur Sezession reicht, trat an der Wende vom _____ zum _____ Jahrhundert
2. _____ wird so zur Inspiration fast aller Zagreber Maler und zum Protagonisten ihrer Werke, aber auch der neuen Kunstepoche.
3. Künstler beginnen, Porträts zu schaffen, die _____, und durch die Darstellung des menschlichen Äußeren versucht man, in das _____ selbst und in _____ einzudringen.
4. Bukovac schenkte das Porträt von Vilma Babić Gjalski seinem Freund, der ebenfalls ein Liebhaber neuer und von der Jugend initiiertes Veränderungen in der Kunstwelt war, mit dem Wunsch, _____.
5. Die Zagreber Sezessionsmaler liebten es, ihre Frauen zu malen. Ljuba Iveković, Leopoldina Auer Schmidt, Terezija Tišov, Justina Čikoš und Jelica Bukovac erschienen oft auf der Leinwand und waren _____. Es handelt sich um Damen, die mit den neuesten Nummern und Modekreationen der _____ gekleidet sind.

6. Um die Jahrhundertwende wandelte sich das Motiv der Frau _____, das ausschließlich dem ästhetischen Genuss des Künstlers diente, zu einer _____ bis hin zu _____, und von einer unwirklichen Erscheinung wurde sie zu einem Wesen aus Fleisch und Blut, dessen Schönheit _____.

7. _____ dienten also dem _____, und die Landschaften der Sezession wurden auf die zweidimensionale Oberfläche der Malerei reduziert, die im übertragenen Sinne die Vereinfachung _____.

8. Die Frage _____ auf der Erde und _____ war ein häufiger Inhalt der malerischen Werke der Sezession.

Aufgabe 2: Hör dir nun die Audioaufnahme noch einmal an und kreise ein: Was ist richtig und was ist falsch? Korrigiere die falschen Sätze.

1. Die Sezessionsmaler wählten häufig reflektierende Themen für ihre Werke. R F
2. Die Porträts von S. und B. Miletić wurden von Bela Čikoš-Sesija gemalt. R F
3. In der Zeit des Sezession malten die Zagreber Maler gerne ihre Ehefrauen. R F
4. Die Zagreber Buntschule hat sich nie mit Landschaften auseinandergesetzt. R F
5. Motive literarischer Werke waren in der Sezession häufig aufgemalt. R F

Aufgabe 3: Nenne die Merkmale eines gelungenen Sezessionsporträts in den Porträts von Stjepan Miletić und Božena Miletić, die vom Künstler Vlaho Bukovac geschaffen wurden.

Vlaho Bukovac, *Porträt von Stjepan Miletić*, 1894, Öl auf Leinwand, 110 x 84 cm, Kroatisches Geschichtsmuseum, Zagreb

Vlaho Bukovac, *Porträt von Božena Miletić*, 1899, Öl auf Leinwand, 110 x 84 cm, Kroatisches Geschichtsmuseum, Zagreb

Aufgabe 4: Nenne die Ähnlichkeiten und Unterschiede in den vorgestellten Werken.

Welche Botschaft steckt hinter dem Geschenk von Vlaho Bukovec?

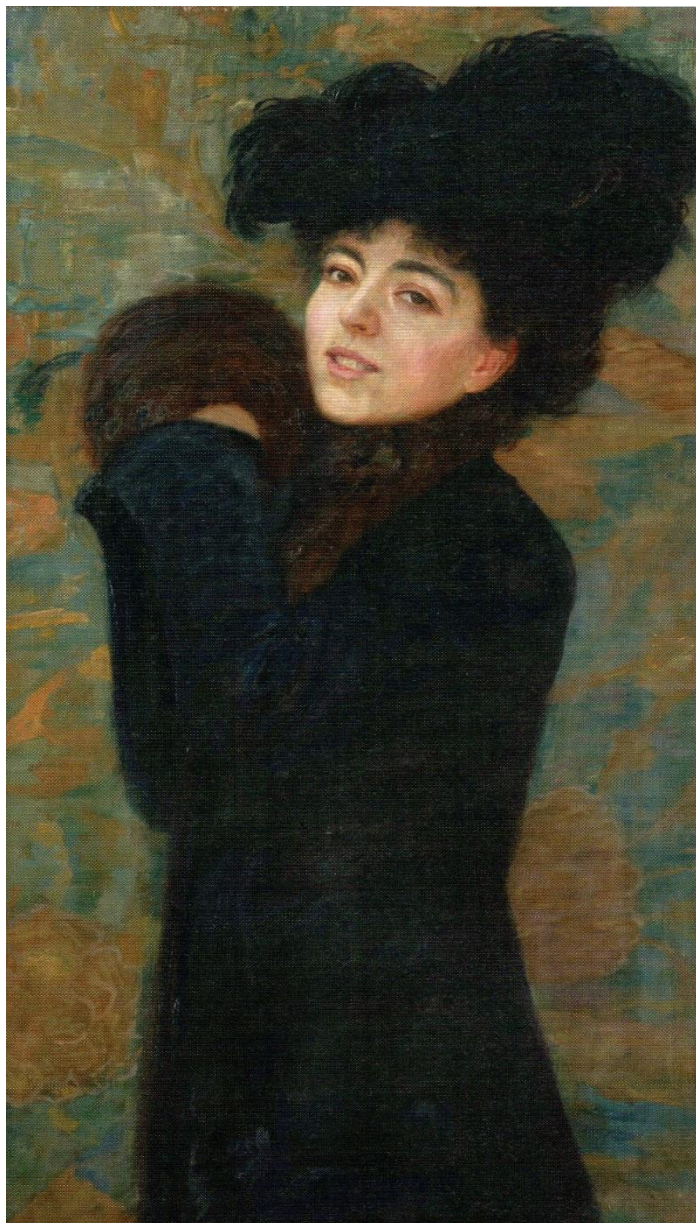

Gustav Klimt, *Damenbildnis*,
1894, Öl auf Leinwand, 168
x 84 cm, Belvedere, Wien

Vlaho Bukovac, *Porträt von Vilma
Babić Gjalski*, 1895, Öl auf Leinwand,
46,56 x 26 cm, Zagreb, Privatbesitz

Aufgabe 5: Wen hat der Künstler Robert Auer in diesem Werk gemalt? Welche Elemente der Sezession erkennst du?

Robert Auer, *Porträt von Leopoldina Schmidt Auer*, 1902, Öl auf Leinwand, 100 x 60 cm, Privatbesitz

Aufgabe 6: Wer ist der Autor dieses Werkes? Wo ist die Handlung verortet?

Nenne 5 Begriffe, die den eingefangenen Moment auf dieser Leinwand beschreiben.

_____, *Ehefrau Terezija und ich in der Ilica-Straße*, 1907, Öl auf Leinwand, Privatbesitz

Aufgabe 7: Was stellten die Landschaften auf den Gemälden für die Maler der Sezession dar? Nenne einige der dargestellten Motive. Welche Gefühle lösen diese Werke bei dir aus? Welche Landschaft würdest du auf deine Leinwand bringen und warum?

Oton Iveković, *Landschaft*, 1905, Öl auf Leinwand, 40 x 50 cm, Privatbesitz

Slava Raškaj, *Seerosen III*, 1893, Aquarell, 51,5 x 31,3 cm, Strossmayer-Galerie für Alte Meister, HAZU, Zagreb

10.5 Prilog 5; Radni list; Prva grupa; Treći tjedan

Personenbeschreibung

Geschlecht, Alter (Name und Wohnort):-----

Statur:-----

Haare (Farbe/Frisur):-----

Gesicht(sform):-----

Hautfarbe:-----

Augen und Augenbrauen (Form, Farbe):-----

Nase:-----

Mund/Lippen:-----

Kinn:-----

Hände:-----

Schultern:-----

Rücken, Arme, Beine:-----

Besondere Merkmale:-----

Adjektivkatalog zur Personenbeschreibung

Geschlecht, Alter (Name und Wohnort): männlich, weiblich, jung, jugendlich, alt, mittleren Alters ...

Statur: schmal, schlank, rundlich, kräftig, mager, dürr, stämmig, korpulent, muskulös, schwächling, übergewichtig, zierlich ...

Haare (Farbe/Frisur): gewellt, glatt, rötlich, brünett, blond, meliert, graumeliert, gestrahnt, kurz, lang, geflochten, borstig, dicht ...

Gesicht(sform): oval, rund, länglich, kantig, eckig, hager, zart, glatt, herzförmig, birnenförmig ...

Hautfarbe: matt, blass, kreidebleich, fahl, gebräunt, frisch, gesund, kränklich ...

Augen und Augenbrauen (Form, Farbe): mandelförmig, gerade, buschig, dicht, breit, dünn, gebogen, schwarz, blau, grün ...

Nase: spitz, krumm, schief, schmal, breit, flach, gerade, gebogen, klein, lang, kurz, Hakennase, Stupsnase, Adlernase ...

Mund/Lippen: schmal, voll, breit, lächelnd, verbissen, verkniffen, oval, herzförmig, voluminös ...

Kinn: flach, markant, kantig, spitz, rund, breit, schmal, eckig, lang, klein, stoppelig, vorspringend, vorstehend, fliehend, Doppelkinn ...

Hände: schmal, zierlich, stark, dick, dünn, kurz, lang, quadratisch ...

Schultern: breit, schmal, stark, gerade, hängend, vorgezogen, gekrümmt, hochgezogen ...

Rücken: schmal, breit, stark, schlank, gerade, krumm, rund ...

Arme: kurz, lang, stark, schlank, dick, dünn, breit, kräftig ...

Beine: lang, kurz, breit, kräftig, stämmig, dick, schlank, dünn, dürr ...

Besondere Merkmale: Narben, Sommerprossen, Falten, Muttermale, Schmuck, Brille, Ähnlichkeiten mit anderen Personen ...

10.6 Prilog 6; Radni list; Prva grupa; Treći tjedan

Wer bin ich?

10.7 Prilog 7; Radni list; Prva grupa; Treći tjedan

Wortlawine

Phantasma

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

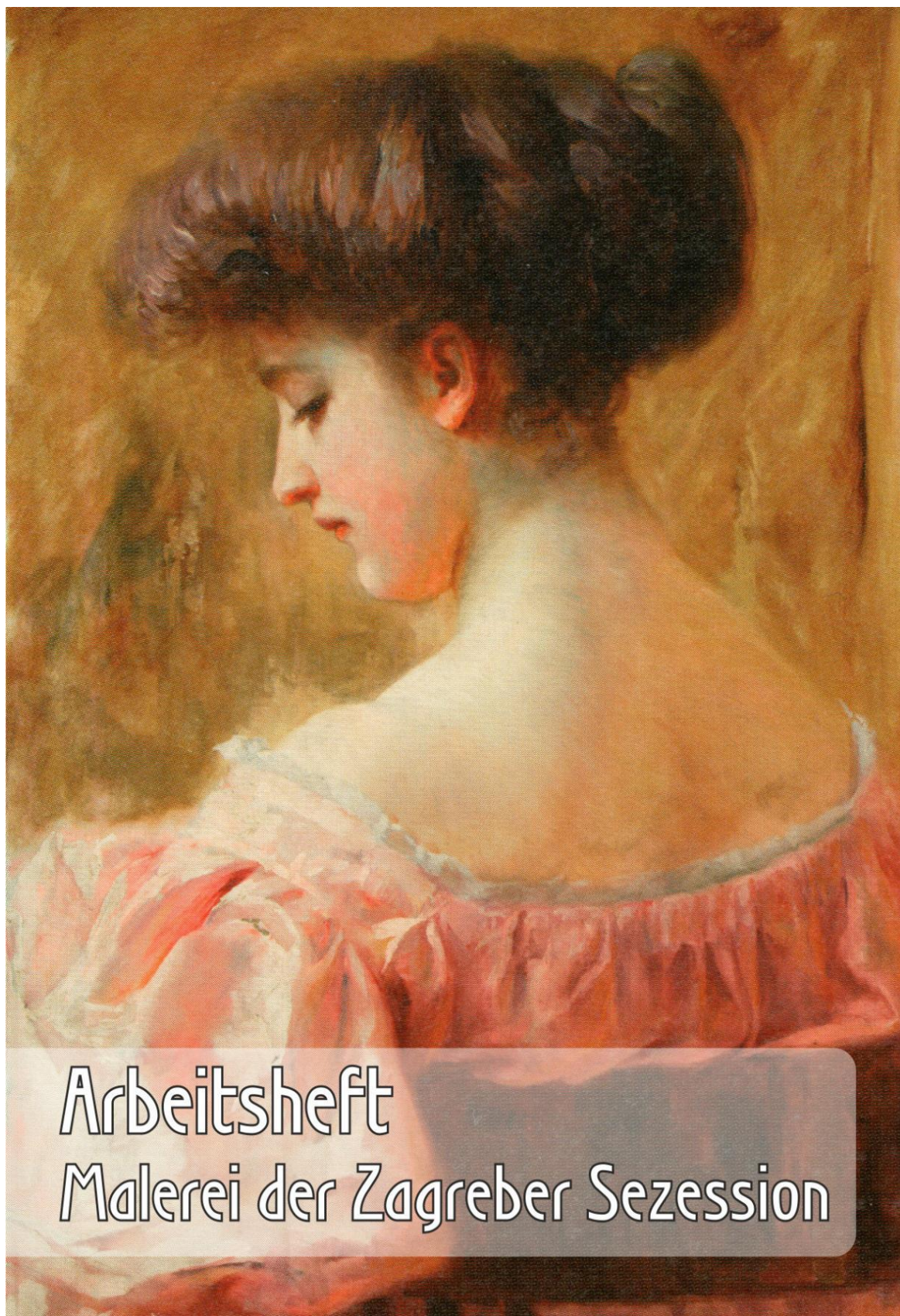
.....

10.8 Prilog 8; Radni list; Prva grupa; Treći tjedan

Innerer Monolog

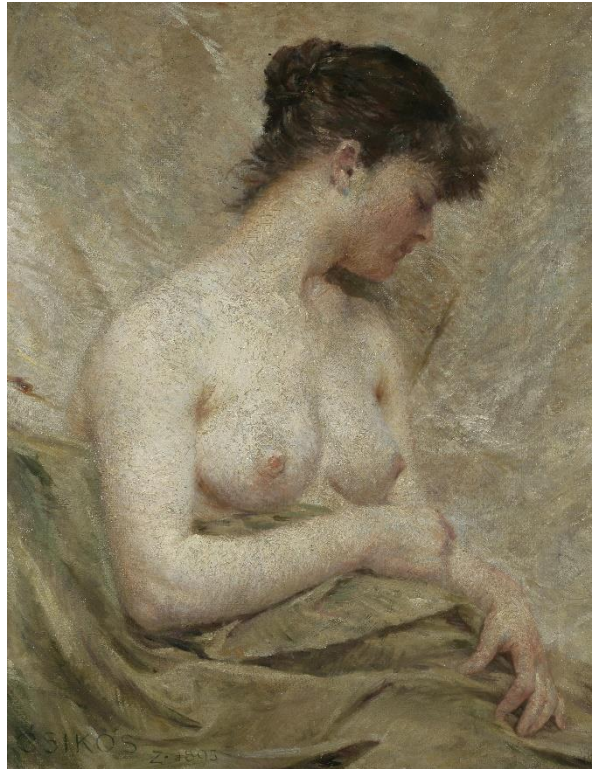
10.9 Prilog 9; Radna knjižica; Prva grupa; Peti tjedan

Arbeitsheft
Malerei der Zagreber Sezession

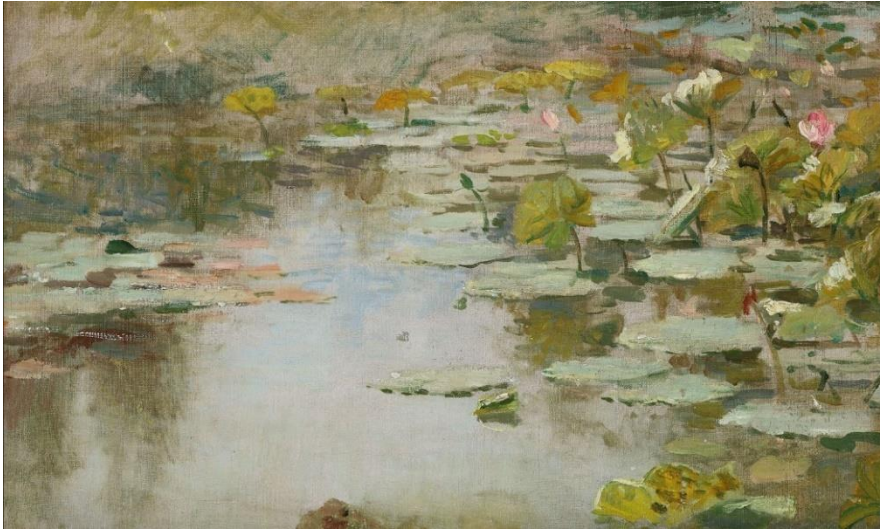
Aufgabe 1: Betrachte die ausgestellten Werke. Trage die Informationen aus der Legende in die Zeilen unter den Reproduktionen ein.

Aufgabe 1a: Beschreibe die Rolle der Frau in der Sezession, indem du die gezeigten Porträts vergleichst. Achte auf die Form der Körperteile, die Drapierung, die Farbe und den Hintergrund.

Aufgabe 2: Betrachte das Kunstwerk.

Aufgabe 2a: Schreibe den Titel des Werkes, den Autor und gib die Technik an, mit der das Werk gemalt wurde.

Aufgabe 2b: Was ist das Thema des Werkes?

Aufgabe 2c: Welches Motiv siehst du in diesem Werk? Welche kroatische Künstlerin des 19. Jahrhunderts ist ebenfalls dafür bekannt, die gleichen Motive zu malen?

Aufgabe 2d: Zu welcher Malmethode gehört dieses Werk? Nenne die Merkmale der gesuchten Methode und finde mindestens zwei weitere Bilder in der Galerie, die mithilfe dieser Methode entstanden sind.

Aufgabe 3: Schreibe anhand der dargestellten Porträts eine Handschriftanalyse des bekannten Malers.

Aufgabe 4: Betrachte das Kunstwerk.

Aufgabe 4a: Nenne den Titel des Werkes, den Autor und die Technik, mit der das Werk gemalt wurde.

Aufgabe 4b: Was ist das Thema des Werkes?

Aufgabe 4c: Welche Rolle spielte die Wissenschaft in der Wende vom 19. zum 20. Jahrhundert? Erkläre, wie sich dies in der Malerei der genannten Zeit widerspiegelte.

Aufgabe 5: Betrachte die ausgestellten Werke. Trage die Informationen aus der Legende in die Zeilen unter den Reproduktionen ein.

Aufgabe 5a: Vergleiche die dargestellten Landschaften. Achte dabei auf die Motivgestaltung, die Farbe, die Atmosphäre und den Malstil.

Aufgabe 6: Schreibe anhand der dargestellten Porträts eine Handschriftanalyse des betreffenden Malers.

Aufgabe 7: Vergleiche die ausgewählten Werke von Mirko Rački und nenne die Ähnlichkeiten und Unterschiede. Achte dabei auf das Thema, die dargestellten Motive, die Form, das Ambiente und die Farbe.

Aufgabe 7a: Welcher Schriftsteller war eine häufige Inspiration für viele Sezessionsmaler?

Aufgabe 7b: Was war der Grund für die Verwendung mythologischer Szenen in der Sezessionsmalerei und was wurde damit erreicht?

Aufgabe 8: Schreibe eine formale Analyse zu dem Kunstwerk. Achte dabei auf folgende Aspekte: Komposition, Farbe, Licht und Schatten, Linien und Formen, Textur, Proportionen, Perspektive, Stil und Technik, Hauptthema.

Aufgabe 9: Suche dir im Nationalmuseum für moderne Kunst ein Kunstwerk aus der Zeit der Sezession aus, das dich besonders anspricht. Mach ein Foto davon, notiere die Informationen aus der Legende und betrachte es gründlich. Recherchiere zu Hause kurz, überlege dir, warum du gerade dieses Werk ausgewählt hast, und stelle deine Recherche in der Präsentationswoche vor.

Foto deines Werkes

Legende

Die Zagreber Bildhauerkunst im Lichte der aktuellen Tendenzen und Neuerungen

Das 19. Jahrhundert war geprägt von großen revolutionären Bewegungen in der politischen und wirtschaftlichen Welt, auf dem Gebiet der Wissenschaft und der Kunst. Es war eine Epoche des allgemeinen Fortschritts, aber auch der Widersprüche, angefangen von der großen Zahl armer Menschen bis hin zur neuen bürgerlichen Klasse und der wohlhabenden Finanzelite.

Rudolf Valdec, *Vladimir Lunaček*, 1905, Bronze, Nationalmuseum für moderne Kunst, Zagreb

Parallel zur ausgereiften Technik wächst die Industrie in den Großstädten rasant. Moderne Maschinen ermöglichen einen leichteren Zugang zu den Kulturen anderer Erdteile, und für die europäische „kranke“ Kunst, wie Eugène Delacroix (1798–1863) metaphorisch sagte, sind die Länder des Fernen Ostens von entscheidender Bedeutung. Der Grund dafür liegt in ihrem mystischen Charakter und in der Natur der unbekannteren Kunst, die Europa nie zu Gesicht bekommen hat. Exotische Malereien auf chinesischem Porzellan und kolorierte japanische Holzschnitte wurden von Künstlern wahrgenommen, insbesondere von den Impressionisten, die als erste das Bedürfnis nach Erfrischung, Innovation und Originalität in ihren Werken hatten und sich dementsprechend von der Ästhetik der strengen Normen des Akademismus und Klassizismus entfernten. Die entscheidende Rolle wird von der jungen Künstlergeneration gespielt, die

erkannt hat, dass die Einheit des bisherigen Stils, die Individualität und die Kreativität verschwunden sind und alles in ihrer Macht Liegende tun müssen, um das Wohl der Gesellschaft

zu retten. Alle waren Künstler mit starken Begabungen, rastlose und hartnäckige Forscher, und gerade mit diesen Eigenschaften waren sie in der Lage, sich als Anführer und Träger neuer Ansprüche zu etablieren und zur Schaffung einer neuen Kunst mit einem völlig neuen stilistischen Ausdruck beizutragen.

Die Opposition gegen den Akademismus und den Traditionalismus in der Bildhauerei im Allgemeinen hatte im 19. Jahrhundert einen sehr langen Weg hinter sich. In der schweren Krise der europäischen Bildhauerkunst stellt das Erscheinungsbild von Auguste Rodin einen entscheidenden Wendepunkt dar. Es handelt sich um eine Persönlichkeit, die in hervorragender Weise die Problematik der vorherigen traditionellen Stilepoche erkannt hat, und was ihn völlig modern macht, ist die Methode, wie er mit Lehm modelliert, wobei er sichtbare Spuren dieser Modellierung hinterlässt, nämlich die Fingerspuren, worin ihm viele Generationen von jungen Bildhauern, darunter auch kroatische, um 1900 folgten. Seine Popularität gewann er durch

Robert Frangeš-Mihanović, *Schüchternheit*, 1899, Bronze, H. 22 cm, Nationalmuseum für moderne Kunst, Zagreb

viele Skandale in zahlreichen Salons, die er mit seiner gesellschaftlich nicht akzeptierten Kreativität auslöste, wobei seine Statuen unter dramatischen Umständen abgelehnt wurden, aber der Bildhauer blieb konsequent bei seiner Arbeit und erlangte schließlich ein großes Renommee als bester Bildhauer der Welt. All dies sind Ereignisse, die zu einer allgemeinen Befreiung vom Erbe der traditionellen, akademischen, westeuropäischen Kunst führten. Die Kunst des Fernen Ostens hat die europäische Kunst in allen Bereichen des künstlerischen Schaffens wie Malerei, Architektur, Bildhauerei und sogar bei Gebrauchsgegenständen und Büchern stark verändert, bereichert und geprägt. Die neue Kunst tritt durch die großen Türen ein und erobert alle wichtigen europäischen Länder und Städte mit der Einführung der beliebtesten stilistischen Erkennungsmerkmale: Ornamente, stilisierte Ketten und Blumen. Es handelt sich um eine neu

entstandene Bewegung, die *Sezession* genannt wird. Ziel dieser neuen Kunst war die Opposition, Unterbrechung und Trennung (*Sezession*) von der alten, klassischen Kunst, und das gemeinsame Motiv der Kunstepoche war das Streben nach freiem und individuellem künstlerischen Ausdruck und die Hinwendung zur neuen Zeit der Moderne.

Ivan Meštrović, *Der letzte Kuss*, 1904, Lehm, Ivan Meštrović Museen, Atelier Meštrović, Zagreb

Ende des 19. Jahrhunderts war Zagreb eine Stadt, in der es nur äußerst begrenzte Möglichkeiten für eine Ausbildung in der bildenden Kunst gab, die sich auf die 1882 eröffnete Königliche *Kunstgewerbeschule* nach dem Vorbild der Wiener Kunstgewerbeschule beschränkte, in der die Teilnehmer eine handwerkliche Ausbildung auf dem Niveau einer höheren Schulbildung erhielten. Begabte Schüler der Handwerksschule, die den Wunsch hatten, sich weiterzubilden und in der Kunst zu arbeiten, hatten bis 1907, als in Zagreb die Vorläufige Höhere Schule für Kunst und Handwerk – die heutige Akademie der Schönen Künste – gegründet wurde, keine andere Möglichkeit, als sich an einer der renommierten europäischen Kunstakademien einzuschreiben. Die häufigste Wahl war Wien als Sitz der Monarchie oder München, aber auch Paris, Prag, Berlin und andere Kunstakademien. Gerade wegen dieser Einschränkungen, aber auch wegen der Tatsache, dass die Malerei eine viel populärere künstlerische Tätigkeit war als die Bildhauerei, gab es bis zur Ankunft von Ivan

Rendić (1849–1932) in Zagreb fast keine einheimischen akademisch ausgebildeten Bildhauer, und die Denkmäler wurden von ausländischen Bildhauern wie Anton Dominik Fernkorn (1813–1878) in Auftrag gegeben. Ivan Rendić war der erste ausgebildete kroatische Bildhauer, ein Student der Venezianischen Akademie, der mehrere öffentliche Denkmäler in Zagreb geschaffen hat. Seine Ausbildung markiert einen Wendepunkt für viele jüngere Bildhauer aus Zagreb.

Auch die nächste Generation der Zagreber Bildhauer wird nicht zahlreich sein, aber sie gehen mit Hilfe von Stipendien der Königlichen Landesregierung zur Schule. Iso Kršnjavi (1845–1927) spielte eine Schlüsselrolle bei der Initiierung und Ausbildung des künstlerischen Lebens in dieser Zeit, vor allem als er 1891 Leiter der Abteilung für Kultus und Unterricht wurde. Ihm ist es zu verdanken, dass zahlreiche Studenten Stipendien erhielten und während ihres Studiums an einem großen Projekt zur Einrichtung des neuen Sitzes der staatlichen Abteilung für Gottesdienst und Unterricht beteiligt waren. In der ersten Gruppe kroatischer Stipendiaten, die nach ihrem Abschluss an der Zagreber Handwerksschule zum Studium nach Wien gehen, befinden sich neben den Malern Ivan Tišov (1870–1928) und Ferdinand Kovačević (1838–1913) auch zwei Bildhauer: Rudolf Valdec (1872–1929)

Ivan Meštrović, *Porträt von Tomislav Krizman*, 1904, braun patinierter Gips, 91 x 60 x 51,5 cm, Museen von Ivan Meštrović, Atelier Meštrović, Zagreb

und Robert Frangeš Mihanović (1872–1940). Es handelt sich um eine Generation von Künstlern, die zur Gründergeneration der Lehrkräfte der Zagreber Kunstakademie zählen, ebenso wie die Bildhauer der nächsten Generation, die ebenfalls Dozenten an derselben Akademie werden. Die Stadt, in der sie studierten, war Wien sowie der Ort ihrer künstlerischen Anfänge. Sie werden ihr neu erworbenes Wissen und ihre modernen Weltansichten in die Gründung der Zagreber Kunstakademie im Jahr 1907 einbringen. Valdec und Frangeš verlassen Wien und kehren noch vor dem Beginn der Sezession nach Zagreb zurück. Aber erst die nächste Generation von Bildhauern unter der Leitung von Ivan Meštrović (1883–1962) findet sich im Zentrum des dynamischen künstlerischen Geschehens im Wien um die Jahrhundertwende wieder, das sich unmittelbar auf die künstlerische Tätigkeit in Zagreb auswirken wird.

Ende des 19. und Anfang des 20. Jahrhunderts befand sich die Stadt Zagreb in einer Phase des Aufbaus und des Aufschwungs und wurde von einer neuen schöpferischen Dynamik einer kleinen Gruppe begabter Künstler beherrscht, die einen starken Geist europäischer Standards einbrachte. Im Jahr 1897 wurde eine neue Künstlervereinigung, *die Gesellschaft kroatischer*

Rudolf Valdec, *Grabstein von Stjepan Miletić*, 1906, Mirogoj, Zagreb

Künstler, gegründet, deren Mitglieder Pioniere der modernen Kunst waren und deren Werke thematisch und stilistisch die Relevanz moderner Bestrebungen innerhalb der neuen Sezessionbewegung zum Ausdruck bringen. Obwohl Zagreb – im Gegensatz zu den europäischen Giganten Wien, München und Paris – nur über wenige Kunstateliers verfügte, hinderte dies die Zagreber Bildhauer nicht daran, revolutionäre Bewegungen in der europäischen Kunst umzusetzen und ihrer Stadt wesentliche Grundlagen für die Zukunft zu geben. Die Bildhauer Robert Frangeš-Mihanović, Rudolf Valdec und Ivan Meštrović sind die führenden Figuren der Sezession in der kroatischen Bildhauerei. Was diese drei Bildhauer von einigen anderen kroatischen Bildhauern an der Wende vom 19. zum 20. Jahrhundert unterscheidet, ist ihre tiefere Verbindung zu dieser Bewegung und ihr direkter Kontakt mit den modernistischen Strömungen der europäischen Großstädte sowie ihr großer Mut, sich gegen überkommene akademische Werte zu stellen und schließlich ihre Sensibilität für eine neue Kunst. Was sie auch von ihrer Generation von Bildhauern in Zagreb unterschied, war ihre Bereitschaft, sich zur radikalen Moderne zu bekennen. Die Bildhauer Vatroslav Donegani und Ivan Rendić zum Beispiel blieben hervorragende Übermittler der jahrhundertealten klassischen Tradition.

Es muss betont werden, dass die Sezession auf dem Gebiet der kroatischen Bildhauerei während ihrer Dauer ihre Bedeutung veränderte und dass sie nicht immer eine umfassende Schöpfung aller ihrer sichtbaren Bestandteile war, sondern im Wesentlichen eine vollständige Stimmung oder nur fragmentarisch erkennbar war. Robert Frangeš-Mihanović und Rudolf Valdec sind Vertreter der ersten Generation von Bildhauern des Jugendstils an der Wende vom 19. zum 20. Jahrhundert, die für den Anschluss der Zagreber Bildhauerei an die jüngste europäische

Avantgarde verantwortlich sind. Es handelt sich eigentlich um eine Zeit, in der es an schöpferischer Kraft und individueller Freiheit des Einzelnen mangelte. Was Frangeš und Valdec verband, waren ähnliche individuelle Erfahrungen und der Wunsch, die schematische Leere des Akademismus zu überwinden. Gemeinsam ist ihnen auch die Entscheidung, Bildhauer zu werden, in einer Stadt, in der es bis dahin keine Kunstakademie oder gar eine geeignete Mittelschule gab. Bereits die erste Generation der in Wien ausgebildeten Sezession-Bildhauer brachte nach ihrer Rückkehr nach Zagreb den Geist der neuen Zeit in die kroatische Bildhauerei und brach die bisherige Dominanz des akademischen Realismus. Die moderne Periode wird durch existenzialistische Themen und einen Pluralismus der Stile vom Impressionismus über den Naturalismus bis zum Symbolismus gekennzeichnet sein.

Die Wege von Frangeš und Valdec kreuzen sich nicht mit dem Künstler, der zur zweiten Generation der Jugendstil-Bildhauer in Zagreb gehört, nämlich Ivan Meštrović. Frangeš wird über ihn in einem Brief an Kršnjavij sagen: "Professor Kundmann warnt mich sehr gewissenhaft vor den Proportionen, er glaubt, dass alle Schüler von König einen Fehler machen, weil sie es nicht von ihm lernen konnten", was deutlich zeigt, dass der junge Meštrović schon während seines Studiums von modernistischen Strömungen beeinflusst wurde und bereit war, den neu aufkommenden Jugendstil zu bejahen. Robert Frangeš-Mihanović, Rudolf Valdec und Ivan Meštrović waren wichtige Künstler und Bildhauer für die Entwicklung der Jugendstil-Skulptur in der Stadt Zagreb. Sie leisteten einen bedeutenden Beitrag zur Sezession in Zagreb und Kroatien im Allgemeinen und hinterließen tiefe Spuren in der Kulturgeschichte der damaligen Zeit. Tatsächlich fanden ihre Sezessionströmungen und Ausstellungen immer parallel statt und hinterließen nicht nur bleibende künstlerische Spuren in Zagreb, sondern weckten auch das Bewusstsein für die Bedeutung von Kunst und Kultur und ermutigten jüngere Generationen von Bildhauern, die Kunstszene weiterzuentwickeln und zu bereichern.

Angepasst an:

1. Božena Kličinović, *Secesija u hrvatskom kiparstvu*, in: *Secesija u Hrvatskoj: Museum für Kunst und Kunsthandwerk*, Zagreb, 15. Dezember 2003 - 31. März 2004, S. 136–143.
2. Darija Alujević, *Hrvatski kipari u Beču od 1889. do 1913.*, in: *Izazov moderne: Zagreb – Beč oko 1900. Slikarstvo, kiparstvo i arhitektura zagrebačke i bečke secesije*, Galerie Klovićevi dvori, Zagreb, 9. Februar - 7. Mai 2017, S. 153–174.
3. Ana Adamec, *Hrvatsko kiparstvo na prijelazu stoljeća*, Denona, Zagreb, 1999.

Aufgabe 1: Beantworte die Fragen in Form von kleinen Aufsätzen. Die meisten Antworten findest du im Text, für einige Fragen musst du im Internet nach Antworten nachschlagen.

a) Wie wirkten sich die Veränderungen in der Gesellschaft, Technik und Politik auf die Bildhauerkunst in Zagreb um die Jahrhundertwende aus?

b) Welche Rolle spielte die Kunst des Fernen Ostens in der europäischen Kunst dieser Epoche?

c) Wer war Auguste Rodin und welchen Einfluss hatte er auf die Bildhauerei der Sezession?

d) Wer waren die wichtigsten Vertreter der Zagreber Bildhauerei in der Sezession und wie beeinflussten sie die kulturelle Szene der Stadt?

e) Wie hat die Ausbildung der Zagreber Bildhauer ihren künstlerischen Ausdruck und ihre Arbeit beeinflusst?

f) Vergleiche die Unterschiede zwischen Ivan Rendić und den oben genannten Sezession-Bildhauern in Zagreb, indem du ihre Ausbildung, ihre Kunstauffassung und ihre Weltsicht betrachtest. Wie haben diese Faktoren ihre künstlerischen Karrieren und ihre Beiträge zur Kunstszene der Sezession beeinflusst?

g) In welche künstlerischen Gruppen, Vereinigungen oder Gemeinschaften waren die Zagreber Bildhauer der Sezession einbezogen? Wie wirkte sich dies auf ihr Schaffen aus?

h) Wie wirkte sich die Wiener Sezession auf die Zagreber Bildhauerei um die Jahrhundertwende aus? Kannst du konkrete Beispiele oder stilistische Merkmale nennen, die von Bedeutung waren?

10.11 Prilog 11; Transkripcija; Druga grupa; Drugi tjedan

Transkription der Hörverstehensübung: Drei Zagreber Bildhauer – drei künstlerische Persönlichkeiten

„Die Grundlagen der modernen kroatischen Skulptur liegen bei Frangeš und Valdec“, sagte Vladimir Lunaček, ein kroatischer Schriftsteller und Publizist, der über bildende Kunst um die Jahrhundertwende schrieb. Robert Frangeš-Mihanović ist nur paar Monate jünger als Robert Valdec und gilt als der bedeutendste Vertreter der Tendenzen mehrerer Bildhauer, die sich 1898 im *kroatischen Salon* versammelten. Das besondere Verdienst von Frangeš-Mihanović besteht darin, dass er zusammen mit dem Bildhauer Valdec und dem Maler Bukovac an der Gründung der ersten Künstlervereinigung Kroatiens - *der Gesellschaft kroatischer Künstler* - im Jahr 1897 beteiligt war und damit symbolisch den Weg für die Sezession in der kroatischen Bildhauerei bereitete. Beim Abschluss an der Gewerbeschule in Zagreb (1889), erhielt Frangeš zusammen mit anderen Studenten verschiedener Berufe den Auftragsauftrag, eine ornamentale Fassade anzufertigen, unter anderem die Säulen, die die Eingangstür des damals gerade fertiggestellten Gebäudes der Gewerbeschule, die Eingangstür des heutigen Museums für Kunst und Handwerk in Zagreb flankieren. Frangeš fertigte die rechte Säule und Valdec die linke Säule an. Es sind ihre ersten unterzeichneten Werke, die ihnen aufgrund des Erfolgs bei der Herstellung von Gipsornamenten den Weg nach Wien eröffneten, um ihre Ausbildung fortzusetzen (1889–1894).

Mit diesem Werk und den folgenden Werken begann bei Frangeš die Vereinfachung der Form, die immer mehr zur Stilisierung des Sezessionsstils führte. Im Jahr 1892 beauftragte Isidor Kršnjavi Frangeš mit der Ausschmückung des Palastes der Abteilung für Gottesdienst und Unterricht in der Opatička-Straße. Seine Aufgabe war es, vier Reliefs für die Oberlichter (Reliefs über der Tür) im Festsaal mit Darstellungen der vier Abteilungen der damaligen Universität zu schaffen: *Medizin* (1893), *Theologie* (1893), *Justiz* (1894) und *Philosophie* (1895). Es handelt sich um allegorische Darstellungen, bei denen vor allem in den ersten beiden – in der Theologie und der Medizin – der Einfluss der klassischen antiken Kunst in der Komposition und in der Reinheit sichtbar ist, und mit diesen Werken werden sie in den Ausstellungen präsentiert. Das erste der vier Reliefs, Theologie, bringt Frangeš Anerkennung in Wien, wo er bei der Jubiläumsausstellung der Kunstgewerbeschule einen Preis erhält und damit das öffentliche Interesse weckt. In der Theologie dominiert die Atmosphäre der Renaissance, aber in der Justiz, wo die Figuren ordentlich

angeordnet sind und ihre weichen Bewegungen nicht auf ein Drama, sondern auf eine prächtige, lapidare Szene verweisen, ist die statische Dekorativität der Sezession offensichtlich. Vor allem die Philosophie zeigt die ultimative Opposition zum akademischen Konzept, dem sich die Bildhauerszene um die Jahrhundertwende entgegenstellte. Die Komposition ist ohne Plan, mit phantasievoll erhobenen Figuren, die sich in eine übernatürliche Szene ohne Hintergrund einfügen. Diese vier Reliefs definieren Frangeš als einen Bildhauer, der seinen Stil in der Sezession findet. Während seines Studiums in Wien erhielt er auch einen Auftrag für die Herstellung eines Hammers, mit dem Kaiser Franz Joseph I. das kroatische Landestheater in Zagreb eröffnete. Der silberne Hammer ist fein ausgearbeitet und hat einen mit Lorbeer und Edelsteinen verzierten Griff mit einer allegorischen Darstellung der vier Musen, die Drama, Tragödie, Oper und Komödie verkörpern. In der Mitte befindet sich ein Medaillon mit der Darstellung eines Herrschers, umgeben von Allegorien der Kunst und Wissenschaft, weiblichen und männlichen Figuren. Mit diesem Hammer schlug der Kaiser am 14. Oktober 1895 symbolisch den Grundstein des neuen Theaters ein.

Frangeš kehrte nach Zagreb zurück, als die Kunstateliers gebaut wurden, aber auch zu einer Zeit, als die Idee der Sezession jüngerer kroatischer Künstler unter der Leitung von Vlaho Bukovac reifte. Die nach 1900 entstandenen Werke sind seine besten Schöpfungen der Sezession. Ganz nah am Zeitgeist ist er im Bereich der Kleinplastik, den Tafeln aus dem Jahr 1903, die die vier Jahreszeiten *Frühling*, *Sommer*, *Herbst*, *Winter* darstellen – jeweils mit floralen Symbolen im Haar mit flacher, dekorativer Verarbeitung. Eine besondere Rubrik im Gesamtwerk von Frangeš bilden Grabsteine, auf denen sich der Tod allegorischen Darstellungen von betonter Lyrik und Poetik annähert. Ein solches Beispiel wurde für das Grab des Dichters Josip Eugen Tomić angefertigt, und es handelt sich um eine Darstellung, die von der Figur eines jungen Mädchens mit einer Leier in der Hand dominiert wird, die aus den Blättern auftaucht und deren plastische Erscheinung fast volle Plastizität erreicht. Antun Gustav Matoš beschrieb sie als eine Fee, die über das Grab fliegt, mit einer ewigen Melancholie eines graziösen Blicks, als ob sie nach einem Dichter suche. Dieses Werk zeichnet sich durch eine symbolische Poetik aus, die von der Kunst Rodins und von den Werten der Sezession beeinflusst worden ist.

Während Robert Frangeš der Ästhetik der Wiener Sezession näher stand, war Rudolf Valdec in der ersten Welle der Zagreber Sezession ein echter Vertreter des deutschen Symbolismus, da er an der Münchner Akademie studierte. Der Zeitgeist am Ende des Jahrhunderts wird in seinen frühen Werken mit charakteristischen existenzialistischen Themen wie Tod und Vergänglichkeit angesprochen, und das Thema des Todes findet sich in zwei seiner Reliefs, die

auf der Ausstellung *des kroatischen Salons* im Jahr 1898 ausgestellt wurden. *Liebe, Schwester des Todes* ist ein symbolisches Relief, in dem Liebe und Tod, d. h. Jugend und Sterben, in einer Figur verschmelzen. Es handelt sich um die Darstellung einer jungen Frau, deren halbes Gesicht mit weichen und sinnlichen Konturen oberhalb der Lippen, sich in ein Skelett mit leeren Augen- und Nasenhöhlen verwandelt, ihr Haar ist bedeckt und mit einer Dornenkrone gekrönt, und in der Mitte des Bildes steht ein Kelch, der von der Hand des Todes gehalten wird. Eine weitere symbolistische Skulptur von Valdec, die leider zerstört wurde, ist die im Kroatischen Salon ausgestellte Skulptur *Genie*. Neben den Fotos ist auch eine Skizze eines unbekanntes Autors erhalten geblieben, die Valdec beim Modellieren dieser Skulptur zeigt. Die Figur eines Genies mit ausgebreiteten Flügeln, gebeugtem Rücken und an einen Baumstamm gefesselten Armen und Beinen ist eine symbolische Darstellung der künstlerischen Unfreiheit und Zurückhaltung, in der sich der Dichter Silvije Strahimir Kranjčević wiedererkannte, dem Valdec die Skulptur schenkte.

Valdec schuf auch eine Reihe von Porträts der wichtigsten Vertreter des kulturellen, künstlerischen und politischen Lebens in Kroatien, die er auf den Ausstellungen der Gesellschaft der Künste ausstellt. Der Maler Ljubo Babić zieht eine Parallele zu Vlaho Bukovac in der Malerei: "...was Bukovac für unsere Gesellschaft als Porträtist in der Malerei war, ist Valdec in gewissem Maße auch in der Bildhauerei." *Das Porträt von J. J. Strossmayer* ist ein Beispiel einer Skulptur, in der die Modellierung im Flachrelief einer eigentümlichen linearen Stilisierung und Einheitlichkeit mit dekorativen und pflanzlichen Elementen und sogar mit einer grafischen Darstellung von Buchstaben unterworfen ist. In ihr erreicht Valdec den universellen ornamentalen Geist der Sezessionszeit, in dem Linie, Fläche und Arabeske verwandte Phänomene sind. Eine ausgeprägte Form des Sezessionsdekors erreichte Valdec auch bei den dekorativen Sockeln in Zrinjevac-Park, auf denen zwei bedeutende kroatische Persönlichkeiten – Ivan Mažuranić und Ivan Kukuljević Sakcinski – dargestellt sind.

Die zweite Generation der Zagreber Bildhauer, ein Jahrzehnt jünger als ihre Vorgänger, wird durch Ivan Meštrović repräsentiert. Es handelt sich um einen Bildhauer, in dessen Werk die Sezession eine komplexe Integrität erreichte. Er hat den Prozess der Übernahme der neuen Kunst zwischen zwei Jahrhunderten vorangetrieben, indem er sie auf der Grundlage einer Verknüpfung verschiedener Erfahrungen – unter dem Einfluss der Wiener Sezession, der Kunst Rodins, mythologischer Inhalte und des Konzepts der christlichen Ideologie – verstärkte und mit seiner Kunst eine eigene Sezessionstradition schuf, ohne die die Entwicklung der Bildhauerei in Zagreb nicht denkbar gewesen wäre. Der besondere Platz, den Meštrović in der Geschichte der

kroatischen Bildhauerei einnimmt, wird gerade dadurch bestimmt, dass er der Hauptvertreter der herausragenden künstlerischen Merkmale an der Wende vom 19. zum 20. Jahrhundert war.

Angepasst an:

1. Božena Kličinović, *Secesija u hrvatskom kiparstvu*, in: *Secesija u Hrvatskoj*: Museum für Kunst und Kunsthandwerk, Zagreb, 15. Dezember 2003 - 31. März 2004, S. 136–143.
2. Darija Alujević, *Hrvatski kipari u Beču od 1889. do 1913.*, in: *Izazov moderne: Zagreb – Beč oko 1900*. Slikarstvo, kiparstvo i arhitektura zagrebačke i bečke secesije, Galerie Klovićevi dvori, Zagreb, 9. Februar - 7. Mai 2017, S. 153–174.

10.12 Prilog 12: Radni list; Druga grupa; Drugi tjedan

<p style="text-align: center;">Arbeitsblatt zum Thema: Drei Zagreber Bildhauer - drei künstlerische Persönlichkeiten</p>

Aufgabe 1: Podcast „Drei Zagreber Bildhauer – drei künstlerische Persönlichkeiten“ befasst sich mit der Bildhauerkunst der Sezession in Zagreb. Hör dir die heutige Sequenz an und ergänze die Sätze.

1. „Die Grundlagen _____ liegen bei Frangeš und Valdec“, sagte Vladimir Lunaček, ein kroatischer Schriftsteller und Publizist, der über bildende Kunst schrieb.
2. Das besondere Verdienst von Frangeš-Mihanović besteht darin, dass er zusammen mit dem Bildhauer Valdec und dem Maler Bukovac an der Gründung der ersten Künstlervereinigung Kroatiens - _____ - im Jahr 1897 beteiligt war und damit symbolisch den Weg _____.
3. Mit diesem Werk und den folgenden Werken begann bei _____ die _____ der _____, die immer mehr zur _____ des _____ führte.
4. Seine Aufgabe war es, vier Reliefs für die Oberlichter im Festsaal mit Darstellungen der vier Abteilungen der damaligen Universität zu schaffen: _____, _____, _____ und _____.
5. Ein solches Beispiel wurde für das Grab des Dichters J.E. Tomić angefertigt, und es handelt sich um eine _____, die von der Figur eines jungen Mädchens mit einer _____ dominiert wird, die aus den Blättern auftaucht und deren plastische Erscheinung fast _____ erreicht.

6. Während Robert Frangeš der Ästhetik der _____ näher stand, war Rudolf Valdec in der ersten Welle der Zagreber Sezession ein echter Vertreter des _____, da er an der Münchner Akademie studierte.

7. Der Maler Ljubo Babić zieht eine Parallele zu Vlaho Bukovac in der Malerei: "...was Bukovac für unsere Gesellschaft als _____ in der Malerei war, ist Valdec in gewissem Maße auch in der _____."

8. Meštrović hat den Prozess der Übernahme _____ zwischen zwei Jahrhunderten vorangetrieben, indem er sie auf der Grundlage einer Verknüpfung verschiedener Erfahrungen – unter dem Einfluss der _____, der _____, _____, und des Konzepts der _____, - verstärkte und mit seiner Kunst eine eigene Sezessionstradition schuf, ohne die die Entwicklung der Bildhauerei in Zagreb nicht denkbar gewesen wäre.

Aufgabe 2: Hör dir nun die Audioaufnahme noch einmal an und kreise ein: Was ist richtig und was ist falsch? Korrigiere die falschen Sätze.

1. Frangeš und Valdec studieren Holz- und Steinbildhauerei in Zagreb.	R	F
2. Im Relief <i>Theologie</i> (1893) von Frangeš dominiert die barocke Atmosphäre.	R	F
3. Franjo Josip I. eröffnete das kroatische Landestheater mit dem <i>Hammer</i> .	R	F
4. Valdec war bekannt für seine Porträts der berühmtesten Kroaten.	R	F
5. Meštrović ist ein Vertreter der ersten Generation von Sezession-Bildhauern.	R	F

Aufgabe 3: Nenne die Autoren der Säulen, die die Eingangstür des heutigen Museums für Kunst und Handwerk flankieren. Wie spiegelt sich die Rolle der Säulen in der Ausbildung der jungen Bildhauer wider?

_____, *Linke Säule an der Eingangstür*, 1889, Museum für Kunst und Kunsthandwerk, Zagreb

_____, *Rechte Säule an der Eingangstür*, 1889, Museum für Kunst und Kunsthandwerk, Zagreb

Aufgabe 4: Was zeigen die vier Reliefs von Robert Frangeš-Mihanović, die er für den Festsaal des Palastes des Ministeriums für Kultus und Bildung in der Opatička-Straße geschaffen hat? Welche Bedeutung haben sie im Zusammenhang mit dem Schaffen des Bildhauers und in welchem Verhältnis stehen sie zur Zeit der Sezession?

Robert Frangeš-Mihanović, *Theologie*, 1893, Bronze, Relief, Institut für kroatische Geschichte, Goldener Saal des ehemaligen Ministeriums für Kultus und Bildung, Zagreb

Robert Frangeš-Mihanović, *Philosophie*, 1895, Bronze, Relief, 142 x 194 cm, Institut für kroatische Geschichte, Goldener Saal des ehemaligen Ministeriums für Kultus und Bildung, Zagreb

Aufgabe 5: Beschreibe das Aussehen und die Bedeutung *des Hammers* von Robert Frangeš-Mihanović.

Robert Frangeš-Mihanović, *Hammer*, 1895, Silber mit Edelsteinen, 30 cm, Stadtmuseum Zagreb

Aufgabe 6: Schreibe neben jede der Plaketten die Jahreszeit, die sie darstellt, und lasse dich dabei von der Blumensymbolik leiten.

Aufgabe 7: Beschreibe, wie sich das Thema des Todes in den Werken von Rudolf Valdec und Robert Frangeš-Mihanović manifestiert. Betone dabei ihre Ähnlichkeiten und Unterschiede.

Rudolf Valdec, *Liebe, Schwester des Todes*, 1897, Bronze, 47 x 100 cm, Glyptothek, Zagreb

Robert Frangeš-Mihanović, *Muse des Dichters* - Grabstein von J. E. Tomić, 1908, Gips, Relief, 58 x 130 cm, Glyptothek, Zagreb

Aufgabe 8: Was symbolisiert die Figur *des Genies* von Valdec? Wem hat der Bildhauer sein Werk geschenkt und warum?

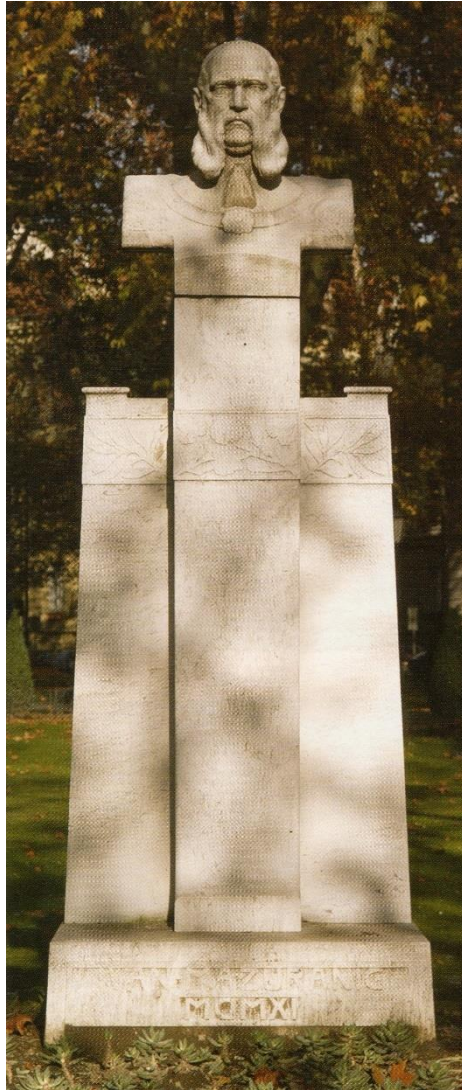

Rudolf Valdec, *Genie*, 1898, Fotografie, Archiv der schönen Künste HAZU, Zagreb

Unbekannter Autor, *Porträt von Rudolf Valdec bei der Schaffung der Genie-Statue*, 1898, Kabinett für Grafik HAZU, Zagreb

Aufgabe 9: Nenne die Namen der beiden Protagonisten des kulturellen, künstlerischen und politischen Lebens von Zagreb, die von Rudolf Valdec in Form von Sockelbüsten dargestellt wurden. Wo befinden sich die Skulpturen?

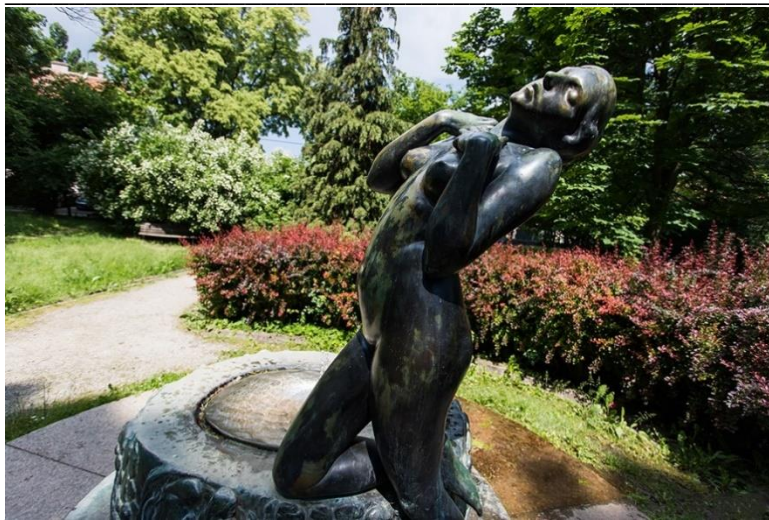
10.13 Prilog 13; Radni list; Druga grupa; Treći tjedan

Sehen – Riechen – Hören

Buchstabe	Ich sehe...	Ich rieche...	Ich höre...	Ich fühle mich...
B	einen Brunnen	eine Blume	einen Baum	begeistert

10.14 Prilog 14; Radni list; Druga grupa; Treći tjedan

Mein Tagebuch

Charakterisierung des Brunnens

Szene der Verzweiflung

1. _____

2. _____

3. _____

4. _____

5. _____

Szene der Liebhaber

1. _____

2. _____

3. _____

4. _____

5. _____

10.16 Prilog 16; Radni list; Druga grupa; Treći tjedan

Dialog

A: _____

B: _____

A: _____

B: _____

A: _____

B: _____

A: _____

B: _____

A: _____

B: _____

10.17 Prilog 17; Radna knjižica; Druga grupa; Peti tjedan

Glyptothek HAZU

Aufgabe 1: Betrachte die Werke. Trage die Informationen aus der Legende in die Zeilen unter den Reproduktionen ein.

Aufgabe 1a: Vergleiche die Skulpturen. Achte auf die Art der Herstellung, das Material, die Form, den Raum und das Volumen sowie auf die Symbolik und die Bedeutung. Nenne die Merkmale der Werke und erkläre den Einfluss von Rodins Kunst.

Aufgabe 2: Mache anhand der dargestellten Skulptur eine Handschriftanalyse des Bildhauers.

Aufgabe 3: Beobachte das Werk.

Aufgabe 3a: Notiere den Namen des Werkes und des Autors. Gib an, zu welcher Reliefart es gehört.

Aufgabe 3b: Was ist das Thema des Werkes?

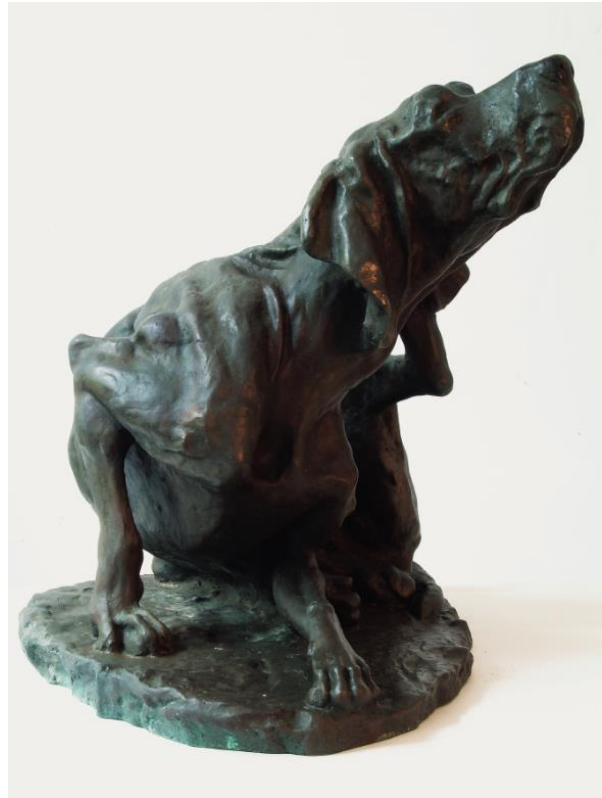
Aufgabe 3c: Wie haben die Bildhauer der Sezession in Zagreb das Thema des Todes in ihren Werken interpretiert? Nenne mehrere bildhauerische Werke, die sich mit dem Thema Tod beschäftigen und beschreibe ihre Symbolik.

Aufgabe 4: Analysiere die dargestellte Skulptur mit Hilfe der vorgegebenen Richtlinien:

- a) Zu welcher Art von Skulptur gehört das Werk?
- b) Beschreibe das Thema des Werkes.
- c) Beschreibe die Komposition des Werkes.
- d) Erkläre das Verhältnis von Masse und Raum.
- e) Beschreibe die Gestaltung der Figuren.

Aufgabe 5: Betrachte die dargestellten Werke. Trage die Informationen aus der Legende in die Zeilen unter den Reproduktionen ein.

Aufgabe 5a: Wer sind die wichtigsten Bildhauer der Zagreber Sezession, die Tiermotive in ihren Werken zur Anwendung brachten? Nenne einige der berühmtesten Werke mit Tiermotiven. Welche Art von Symbolik wurde oft durch Tiermotive in der Sezession-Skulptur vermittelt?

Aufgabe 6: Suche dir in der Glyptothek eine Skulptur aus der Zeit der Sezession aus, die dich besonders anspricht. Mach ein Foto davon, notiere die Informationen aus der Legende und betrachte es gründlich. Recherchiere zu Hause kurz, überlege dir, warum du gerade dieses Werk ausgewählt hast, und stelle deine Recherche in der Präsentationswoche vor.

Foto deines Werkes

Legende

Das Kroatische Staatsarchiv

Aufgabe 7: An dem mittleren Risalit der nördlichen Hauptfassade des kroatischen Staatsarchives befinden sich monumentale Reliefs, die die vier Abteilungen der damaligen Universität Zagreb symbolisieren: *Theologie*, *Philosophie*, *Medizin* und *Justiz*. Ordne die dargestellten Reliefs der entsprechenden Beschreibung zu.

Die *Theologie* wird symbolisch im Leiden Christi am Kreuz dargestellt; der gekreuzigte Jesus im Dreiviertelprofil, ihm gegenüber die seriöse Figur der Mutter Gottes in stillem Leiden, und unter dem Kreuz zu Füßen des Jesus sitzt die in ihren Schmerz versunkene Maria Magdalena.

a)

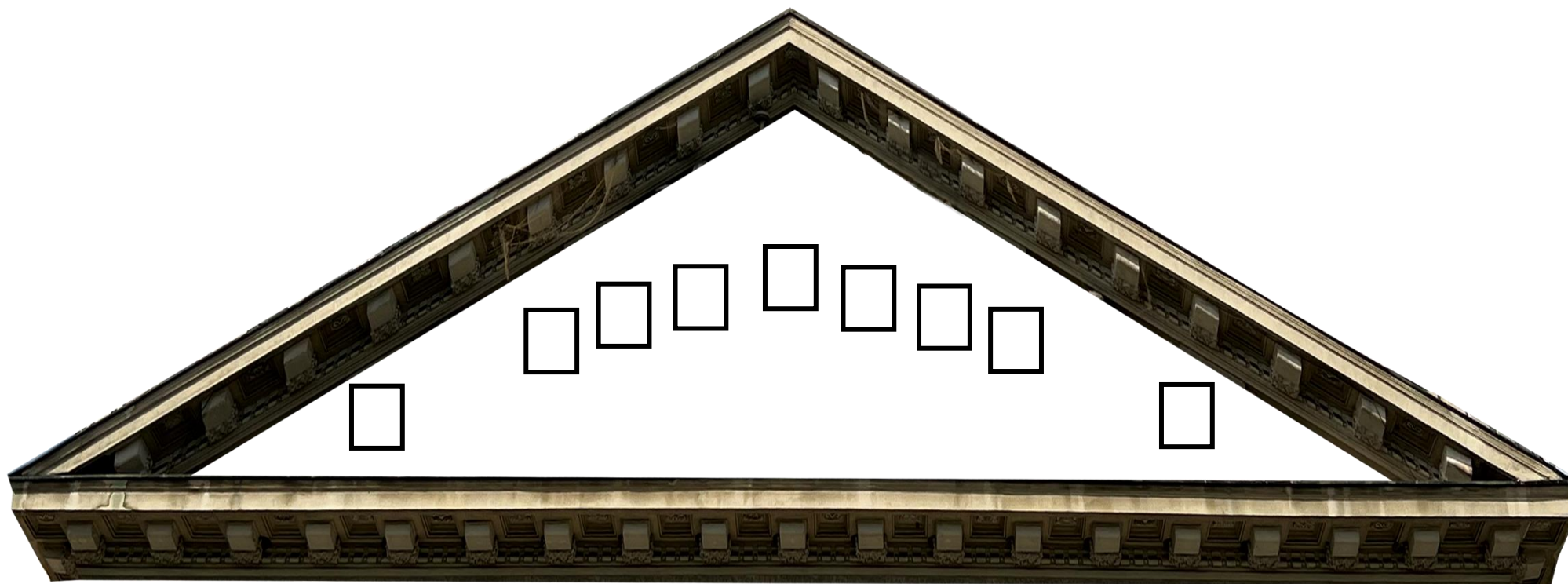
Die Szene der *Justiz* enthält fünf Figuren, die fast genauso angeordnet sind wie in der Szene der *Medizin*. Der Akt eines jungen Mannes, die Personifikation des Täters, dargestellt von der hinteren Ostseite des Bildes. Auf der Vorderseite stehen ihm zwei Figuren eines Richters gegenüber, und auf der Seite befinden sich zwei Figuren von Anwälten in gegenseitiger Kommunikation. **b)**

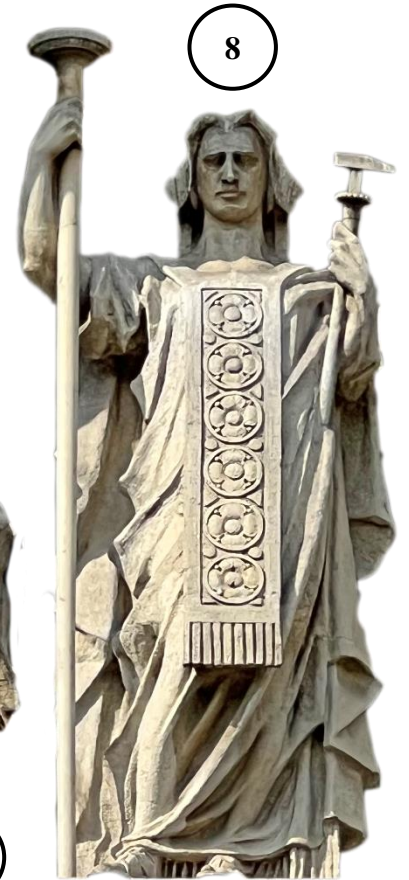
In der Szene *Medizin* sind fünf Personen zu sehen. Der Schwerpunkt liegt auf der Handlung des jungen Blinden, der mit zurückgeworfenem Kopf läuft und dessen Figur den Rand des Ostteils berührt. Auf der Ostseite wird er von den Figuren eines alten Blinden und einer jungen Frau begleitet, die ihn führen, und auf der Vorderseite steht die Figur eines jungen Blindenführers, der ihm gegenübersteht, und die Figur eines Arztes, der dem Blinden hilft. **c)**

Die *Philosophie* wird durch zwei gegensätzliche Figuren dargestellt: Das Mädchen, das Sinnbild der Wahrheit, erscheint dem Philosophen Sokrates. **d)**

Aufgabe 7a: Welcher Bildhauer hat bei der Schaffung dieser Reliefs ein Thema aus seinem Frühwerk aufgegriffen, das er in der *Goldenen Vorhalle* (Zlatna dvorana) in Opatička-Straße 10 verwendet hat? Welche künstlerischen Sehnsüchte der neuen Zeit spiegeln sich in diesem Werk wider?

Aufgabe 8: Betrachte die Darstellung des Giebels und denke über die möglichen Stellungen der dargestellten Skulpturen innerhalb des Rahmens nach. Trage in die Kästchen die innerhalb der Giebel entsprechende Nummer der Skulptur ein. Besuche im Anschluss an die Übung die Südfassade des Kroatischen Staatsarchives.

Aufgabe 9: Schreibe eine formale Analyse des dreieckigen Giebels der Allegorie der Aufklärung von Rudolf Valdec an der Südfassade des kroatischen Staatsarchives und beantworte die folgenden Fragen: In wie viele Teile ist das Giebeldreieck unterteilt? Wie sind die Felder aufgeteilt? Nach dem Titel zu urteilen, wen stellt das Werk dar? Welche Figur dominiert die Szene? Warum? Wie ist sie modelliert? Welche Figuren symbolisieren die Antike und welche die moderne Aufklärung? Was symbolisieren die Figuren in den unteren Teilen des Giebels? Inwieweit ist das Zusammenspiel von Realismus und Naturalismus erkennbar? Erkenne die Elemente der Sezession.

Eintritt der modernen Sezessionszeit in die Architektur der Stadt Zagreb

Die Sezession deckt in ihrer kurzen Existenz (ca. 1890-1910) die Phase zwischen dem Ende des Historismus und dem Beginn der Moderne ab. Die Sezession ist sowohl der Name eines konkreten Bauwerks – des Sezessions-Ausstellungspavillons am Wiener Karlsplatz des Architekten J. M. Olbrich (1867–1908) – als auch der Name einer Stilrichtung, die 1897 eine Abkehr vom etablierten Akademismus markiert. Otto Wagner (1841–1918) war der Schöpfer einer neuen architektonischen Moderne und derjenige, der die Entwicklung der Wiener Sezession nicht nur förderte, sondern auch maßgeblich vorbereitete. *„Jeder neue Stil entwickelte sich allmählich*

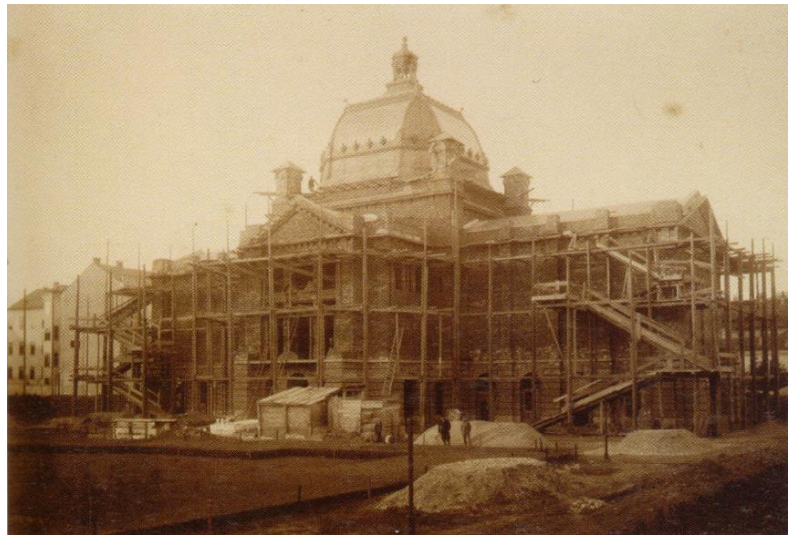

Ignjat Fischer (Fischer & Hruby), *Haus von Dr. Rado*, 1898, Strossmayer-Pl. 7/Trenkova Str., Zagreb

aus dem vorherigen, wenn neue Konstruktionsverfahren, neue Materialien, neue Funktionen und Sichtweisen eine Veränderung oder Umgestaltung der bestehenden Formen verlangten. (...) Es kann als Beweis dafür gelten, dass Kunst und Künstler immer ihre Epoche repräsentiert haben. (...) Die moderne Kunst muss uns neue Formen

anbieten, die wir selbst geschaffen haben, um unsere Möglichkeiten und Handlungen darzustellen. (...) Alle modernen Schöpfungen müssen, wenn sie dem modernen Menschen entsprechen wollen, den neuen Materialien und Bedürfnissen von heute entsprechen; sie müssen unser eigenes, besseres, demokratisches, selbständiges, ideales Wesen zeigen und die technischen und wissenschaftlichen Leistungen des Menschen berücksichtigen. (...)“, sagte Otto Wagner.

In der Baugeschichte der zweiten Hälfte des 19. und der ersten Dekade des 20. Jahrhunderts waren die Architekten, die an der Kunstakademie in Wien ausgebildet wurden, in der ganzen österreichisch-ungarischen Monarchie sowie in Kroatien in der Umgebung der Stadt Zagreb von entscheidender Bedeutung. Die meisten kroatischen

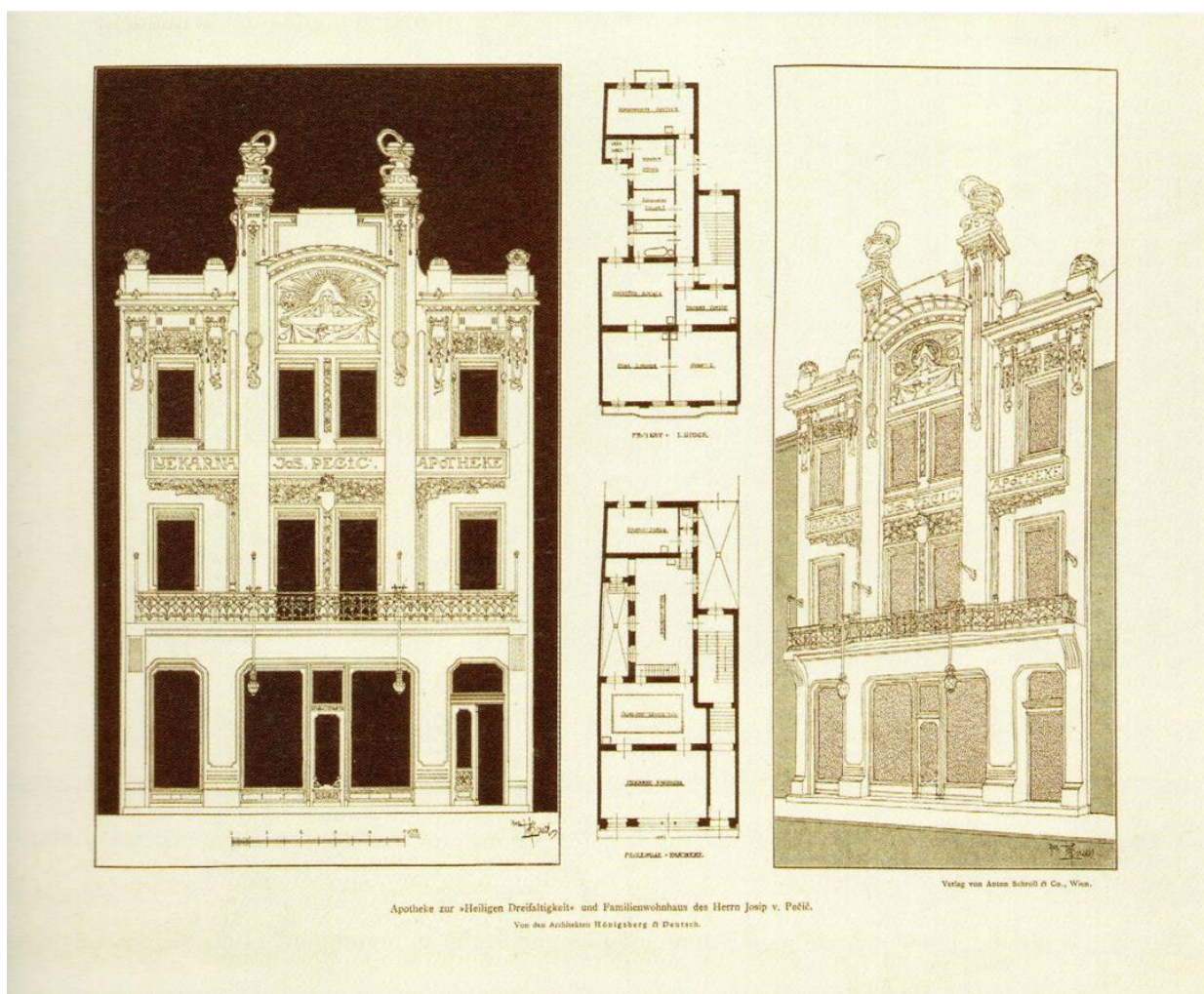
Fellner & Helmer, *Kunstpavillon*, 1898, Bauansicht 1896, Tomislav-Pl. 22, Zagreb

Architekten studierten bis 1890 an der Akademie in der Klasse von Friedrich von Schmidt (1825–1891), dessen Schwerpunkt auf der Gotik lag, und ab Ende desselben Jahrzehnts in der Spezialschule von Otto Wagner, einem Architekten, der sowohl mit seinen Texten als auch mit

Fellner & Helmer/Josip Vancaš, *Palast der ersten kroatischen Sparkasse*, 1899, Ilica Str. 5/Margaretska Str. 1-3/Bogovićeve Str. 6, Zagreb

seinen Realisierungen für die Geschichte der kroatischen Architektur von besonderer Bedeutung wurde und die Grundlagen für die moderne Architektur in Europa legte. Seine Schule richtete sich auf die Antike und ihr Erbe in den Epochen der Renaissance, des Barock und des Klassizismus. Gleich zu Beginn seiner Arbeit betonte Wagner, dass er seine Position als Hochschullehrer nutzen würde, um einen neuen Ansatz in der Architektur zu fördern, der durch die Bedürfnisse und Anforderungen der neuen Zeit geprägt war - die Sezession. Viktor Kovačić (1874–1924) und Vjekoslav Bastl (1872–1947) sind seine Schüler und wichtige Vertreter der Wagner-Schule in Zagreb. Neben ihnen sind Ignjat Fischer (1870–1948), Josip Vancaš (1859–1932) und Aladar Baranyai (1879–1936) als wichtige Vertreter der Zagreber Architektur der Sezession zu nennen.

Vjekoslav Bastl (Hönigsberg & Deutsch), *Pečić Haus & Apotheke*, 1899, Ilica Str. 43, Zagreb

Die grundlegenden Ansprüche der Sezession an Künstler lassen sich wie folgt zusammenfassen: Erstens muss der Künstler eine völlige individuelle Gestaltungsfreiheit erhalten, zweitens wird eine Vereinfachung der Form gefordert, drittens soll der Inhalt der Kunst erweitert werden und viertens soll die Kunst in allen Bevölkerungsschichten verbreitet werden. In der Zeit, in der Bastl und Kovačić in Wien studierten, herrschte in der Zagreber Kunstszenen ein großer Unruhezustand. Der Maler Vlaho Bukovac gründete 1897 die *Gesellschaft kroatischer Künstler* und löste sich damit von der älteren, bis dahin einzigen und wichtigsten *Gesellschaft für Kunst*, die von dem Künstler Isidor Kršnjavi (1845–1927) und seinen traditionell historistischen Ansichten und Überzeugungen geleitet wurde. Im Jahr 1898 wird die Ausstellung des neuen Vereins *Kroatischer Salon* von Bukovec eröffnet, die den ersten Triumph der kroatischen Sezession markiert, und zu dieser Zeit werden die ersten Gebäude mit Elementen der Sezession im Stadtgebiet von Zagreb gebaut.

Viktor Kovačić, *Die Hauptfassade des Bezirksarztes Eugen Winkler*, 1903, Preradovićeva Str. 14, Zagreb

Das Haus „Rado“ des Architekten Ignjat Fischer ist das erste Gebäude, das sich mit seinem Stil vom damals üblichen Historismus unterscheidet. Es wurde im Stil der „freien Renaissance“ von Otto Wagner gestaltet, d. h. in Anlehnung an seine Wiener Werke aus den späten 1880er und frühen 1890er Jahren, bei denen die Fassade unter der tiefen Dachtraufe mit einem

reichen Reliefdekor ausgestattet wurde. Das Gebäude, das eine neue Architektursprache in die Stadt bringt, wurde auf dem *Grünen Hufeisen* errichtet, dem Zagreber Pendant zum Wiener Ring, dem Ort, an dem sich in der Zeit der Sezession die wichtigsten Institutionen befanden: die Akademie der Wissenschaften und Künste, der Hofpalast, das Nationaltheater, die Universität usw. Das Haus „Rado“ ist ein präziser Hinweis darauf, dass die Sezession als neue Wiener Stilrichtung in großem Maße in die Zagreber Architekturszene eintreten würde. Sein Besitzer Dr. Eugen Rado war Zahnarzt, ein erfolgreicher Geschäftsmann und ein typischer Vertreter der neuen Finanzelite, die sich aus Ärzten, Apothekern und Kaufleuten zusammensetzte und die Sezession als Stil ihrer Gesellschaftsschicht akzeptierte. Auf der anderen Straßenseite wird zur gleichen Zeit das Gebäude des Kunstpavillons fertiggestellt, in dem der Kroatische Salon stattfand. Es enthält Elemente des Neobarocks, der Neorenaissance und der neu entstehenden Sezession. Im selben Jahr wird das monumentalste Gebäude der frühen Sezessionszeit in Zagreb gebaut - der Palast der Ersten Kroatischen Sparkasse im Zentrum der Stadt, dessen Skizzen von den Architekten Helmer und Fellner entworfen wurden. Der ausführende Architekt war Josip Vancaš. Der Palast wurde in nur hundert Tagen erbaut, und schon nach seiner Fertigstellung im Jahr 1898 wird er als ein Werk des „modernen Stils“ anerkannt, ein Begriff, der in den Beschreibungen zahlreicher Werke der Sezession in Zagreb vorkommen wird.

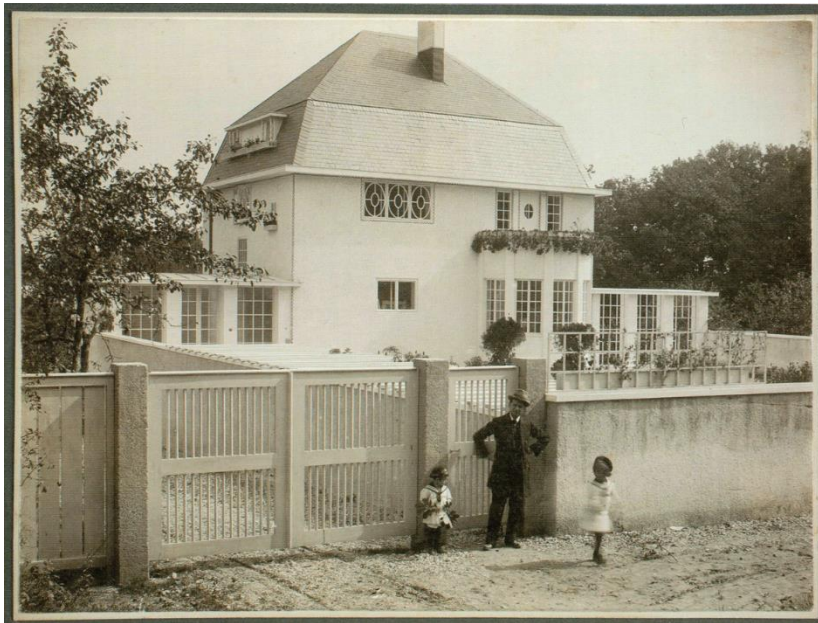
Die genannten Beispiele zeigen deutlich den triumphalen Beginn der Zagreber Sezession, der sicherlich auf den von Wagner geprägten Einfluss zurückgeführt werden kann. Sowohl der Vancaš Palast als auch andere frühe Sezessionwerke in Zagreb bewahren in der Ornamentik mehr oder weniger stark gewisse Verbindungen zum Historismus. Erst mit der ersten Realisierung des Schülers von Wagner, nämlich Vjekoslav Bastl, dem Pečić-Haus in der Ilica 43 Str., erlebt die Sezession ihre erste radikale Ausprägung. Das Haus wurde 1899 als Wohn- und Geschäftshaus errichtet. Das Erdgeschoss, in dem sich die Apotheke befindet, ist mit großen Glaspaneelen verkleidet. Der reiche Sezession-Reliefschmuck zieht sich durch die höheren Zonen der Fassade und unter dem zentralen Teil des Dachgeschosses befindet sich das Relief der Heiligen

Aladar Baranyai, *Villa und Atelier Tišov*, Zeichnung, 1901, Pantovčak Str. 53, Zagreb

Dreifaltigkeit, dessen Farben und Vergoldung durch das wagnerianische Blütenblatt-Glasdach geschützt werden. Die Apotheke der Heiligen Dreifaltigkeit, die sich im neuen Palast befindet, zeichnet sich durch ikonografische Elemente an der Fassade aus – die Symbole der Apotheke, Schlangen, die um den Kelch an der Spitze klettern. Die direkte, fast aufdringliche Art, mit der die Architektur mit dem Betrachter kommuniziert, ist charakteristisch für die gesamte Sezessionszeit, aber auch für Bastl selbst: Die Inschriften erstrecken sich über die gesamte Breite der Fassade zwischen den Stockwerken: ZUR HEILIGEN DREIFALTIGKEIT / APOTHEKE / ILICA NR. 43. Damit ist alles über die Tätigkeit des Besitzers gesagt. Bastls signiertes Projekt wurde im

selben Jahr 1899 in der Zeitschrift „Der Architekt“ veröffentlicht. Seine Unterschrift erscheint nicht auf dem Bauprojekt, das im Staatsarchiv aufbewahrt wird, weil Bastl es für die Firma Hönigsberg & Deutsch anfertigte und zu dieser Zeit kein autorisierter Architekt war. Die Tatsache, dass der neue Stil vom stärksten Planungsbüro in Zagreb und sogar in Kroatien, dem Hauptförderer des historistischen Stils in der Architektur, akzeptiert wurde, erleichterte das Eintreten der Sezession in die Architekturszene der Stadt Zagreb wesentlich.

Aladar Baranyai, *Vila Baranyai*, 1910., Tuškanac 18, Zagreb

Ein ähnliches Schicksal traf auch die ersten Projekte eines anderen Schülers von Otto Wagner aus Zagreb – Viktor Kovačić. Die meisten von ihnen wurden von den Besitzern der Büros unterzeichnet, für die Kovačić nach seiner Rückkehr von der Schule arbeitete, den Gebrüdern Carnelutti oder dem Architekten Josip Marković. Durch Marković erhielt

Kovačić die Gelegenheit, sein erstes bedeutendes Wohn- und Geschäftshaus zu realisieren - das Haus des Arztes Eugen Winkler in der Preradovićeva-Str. 14. Winklers Haus ist in seiner Gestaltung nach äußerst interessant. Es handelt sich um den Umbau eines älteren einstöckigen Hauses mit einem weiträumigen Untergeschoss, das gründlich umgestaltet und im ersten Stock sowie im Hofflügel modernisiert worden ist. Gerade dieses Gebäude mit seiner Fassaden- und Innenraumgestaltung zeigt, dass Kovačić kurz nach seinem Schulabschluss die Sezession verließ und einen eigenen Stil entwickelte, den man als einen modernisierten Biedermeier bezeichnen kann. Im Gegensatz zu Bastl hatte Kovačić in den ersten Jahren nach seiner Rückkehr vom Studium viel seltener die Möglichkeit, seine Projekte zu verwirklichen. Isidor Kršnjavi behauptete, der Grund dafür sei sein bohemischer Lebensstil und seine Abneigung gegen die Arbeit in einem Architekturbüro. Trotz der Tatsache, dass ihm viele Realisierungen genommen wurden, widmete sich Kovačić seinen Texten und Polemiken. Auf theoretischer Ebene war er engagiert und bedeutend für die Durchsetzung der Sezession in der Zagreber Architektur.

Sowohl im theoretischen Bereich als auch bei den ersten Realisierungen von Bauwerken der Sezession bildeten die Ereignisse in Zagreb zwischen 1898 und 1902 zusammen mit den Einflüssen aus Wien und der Kenntnis der dortigen Verhältnisse die Grundlage für die rasche Verbreitung der neuen Formen und des Einflusses von Wagner auf die Zagreber Architektur und auf die Baumeister, die nicht seine direkten Schüler waren. Aladar Baranyai ist eine Ausnahme in dieser Generation: Er wurde nicht in mitteleuropäischen Zentren ausgebildet, sondern an der Zagreber Berufsschule. Zu Beginn des 20. Jahrhunderts beschloss er, sich bei dem Projekt für die Villa des Malers Ivan Tišov von der historistischen Tradition zu lösen. Baranyai studierte wie sein Kollege Bastl sorgfältig die Zeichnungen Otto Wagners und ließ daher Wiener Sezessionselemente in die Villa Tišov und in vielen seinen Villen- und Häuserentwürfen aus derselben Zeit einfließen. Insbesondere eine ähnliche Komposition der Fassade mit einem erhabenen Mittelteil und flächig gestalteten fast ganzen Flächen der Hauptfassade findet sich in Wagners zeitgenössischen U-Bahn-Werken am Karlsplatz. Viele von Baranyai entworfene Mietshäuser in der Unterstadt sind wahre "Stilübungen zum Thema Sezession", nämlich jene des Wagner-Kreises, insbesondere jene von Joseph Marie Olbrich. Es handelt sich um die Durchdringung des neuen Sezessionstils und des reichen Wohnviertels der Stadt.

Angepasst an:

1. Marina Bagarić, *Lokalna tradicija i uvozna secesija: zagrebačka arhitektura između 1898. i 1918.*, in: *Izazov moderne: Zagreb – Beč oko 1900. Slikarstvo, kiparstvo i arhitektura zagrebačke i bečke secesije*, Galerie Klovićevi dvori, Zagreb, 2017, S. 203–232.
2. Dragan Damjanović, *Otto Wagner i hrvatska arhitektura*, Philosophische Fakultät der Universität Zagreb, Zagreb, 2020.
3. Aleksander Laslo, *Lica moderniteta 1898.-1918.:zagrebačka arhitektura secesijske epohe*, in: *Secesija u Hrvatskoj*, Museum für Kunst und Kunsthandwerk, Zagreb, 15. Dezember 2003 – 31. März 2004, S. 22–41.
4. Vladimir Maleković, *Stilovi i tendencije u Hrvatskoj umjetnosti XX. stoljeća*, Art studio Azinović, Zagreb, 1999, S. 25–40.

Aufgabe 1: Beantworte die Fragen in Form von kleinen Aufsätzen. Die meisten Antworten findest du im Text, für einige Fragen musst du im Internet nach Antworten nachschlagen.

a) Wer war Otto Wagner und welche Rolle spielte er bei der Entwicklung der modernen Architektur und der Sezession in Zagreb?

b) Welches sind die wichtigsten Sezessionsgebäude und Architekten der Sezessionszeit in Zagreb?

c) Wie hat sich die Sezession in der Architektur von Zagreb manifestiert?

d) Wie reagierte die Architektur und Kunstszene der Sezession auf die sozialen und technischen Veränderungen der Epoche?

e) Welche grundlegenden Ansprüche stellten die Auftraggeber an die Architekten der Sezession und wie wirkten sich diese Bedürfnisse auf ihr künstlerisches Schaffen aus?

f) Wie beeinflusste die Ausbildung an der Wiener Akademie der bildenden Künste das Schaffen der Architekten, die auf dem Gebiet der Stadt Zagreb tätig waren? Haben alle Architekten den gleichen Bildungsweg verfolgt?

g) Wie haben die Texte von Viktor Kovačić zur Verbreitung der Sezession in der Zagreber Architektur beigetragen?

h) Welchen Beitrag leistete Aladar Baranyai zur Entwicklung der Sezession in Zagreb und welche Elemente der Wiener Sezession sind in seinem Werk zu finden?

Aleksander Laslo, *Die Gesichter der Modernität 1898–1918: Die Zagreber Sezessionsarchitektur*, Museum für Kunst und Kunsthandwerk, Zagreb, 2003.

<https://www.scribd.com/document/667498375/Lica-moderniteta-1898-1918-zagreba%C4%8Dka-arhitektura-secesijske-epohe-Aleksander-Laslo>

Aufgabe 2: Der beigefügte Link enthält den Text von Aleksander Laslo: *Die Gesichter der Modernität 1898–1918: Die Zagreber Sezessionsarchitektur*. Lies den Artikel und schreibe einen Aufsatz auf Deutsch (ca. 150-200 Wörter). Schreibe über das Eintreten der Sezession in die Architektur der Stadt Zagreb mit dem Schwerpunkt auf die Formen des Wohnungsbaus. Wähle 5 Schlüsselbegriffe aus, die deiner Meinung nach die künstlerische Bewegung am besten beschreiben und übersetze diese ins Deutsche.

10.19 Prilog 19; Transkripcija; Treća grupa; Drugi tjedan

Transkription der Hörverstehensübung: Triumph der Zagreber Sezession im Schaffen von Vjekoslav Bastl

Das Fundament der Sezession legten vor allem junge Geschäftsleute, hauptsächlich wohlhabende Händler, und Personen mit bestimmten Berufen, wie Ärzte und Zahnärzte. Sie sind Vertreter der neuen bürgerlichen Elite, die in den kommenden Jahrzehnten eine wichtige Rolle in der Geschichte der Zagreber Architektur und Kunst im Allgemeinen spielen wird. Alle wichtigen Beispiele des neuen Stils wurden in der Unterstadt, einem neuen Stadtteil Zagrebs, das Mitte des 19. und Anfang des 20. Jahrhunderts gebaut wurde sowie in den Villenvierteln an den Hängen der Medvednica realisiert. In den älteren historischen Stadtvierteln Oberstadt und Kaptol ist die Sezession fast nicht präsent. Im Stadtzentrum, auf dem Ban-Jelačić-Platz und in den ihn umgebenden Straßen, wurden die meisten Sezessionsgebäude errichtet, und sie bestimmten allmählich das Stadtbild, was oft die Kritik des konservativeren Teils der Zagreber Bürger auslöste, die immer noch Sympathien für die historistischen Errungenschaften empfanden.

Die Erste Kroatische Sparkasse ist ein Beispiel für ein Gebäude, das bezeugt, wie die Sezession schon sehr früh in die Geschäftsarchitektur der Stadt Zagreb einen Eingang fand, trotz des ständigen Widerstands gegen den neuen Stil der Institutionen der kroatischen Nationalregierung, die weiterhin treue Anhänger des Historismus waren. Gerade deshalb spielt der Bau des Komplexes der Handels- und Handwerkskammer – der ersten öffentlichen Einrichtung der damaligen kroatischen Regierung, die sich für die Realisierung monumentaler Jugendstilbauten entschied – eine äußerst wichtige Rolle in der Geschichte der Wagner-Schule in Zagreb. Der Komplex besteht aus den benachbarten Gebäuden der Handels- und Handwerkskammer und des Museums für Handel und Handwerk, die 1903 an der Kreuzung des Marktes der Brüder Mažuranić, der Republik Kroatien und Theodore Roosevelt errichtet wurden. Es ist ein strategischer Ort, in dessen Nähe sich das Gebäude der Handwerksschule befindet, die von jungen Zagreber Architekten besucht wurde, die für die Umsetzung der Sezession verantwortlich waren. Das Museum hatte eine praktische Funktion und diente dazu, die Produkte der kroatischen Industrie und des kroatischen Handwerks auszustellen, mit dem Ziel, die nationale Wirtschaft zu unterstützen.

Die Firma Hönigsberg & Deutsch, die eine moderne Lösung angeboten hat und für ihre wagnerianische Ästhetik und ihren Sinn für das Neue bekannt war, wurde für die Ausschreibung des Bauprojekts ausgewählt. Die Autorenschaft der ausgeführten Projekte liegt tatsächlich beim Architekten Vjekoslav Bastl, was durch die stilistische Gestaltung des Gebäudes und zahlreiche erhaltene Dokumente, auf denen der Künstler seine Hauptsignatur hinterlassen hat, belegt wird. Bereits zum Ende der Bauzeit wurden die Kammer- und Museumsgebäude als hervorragende Wegweiser für die neu ankommende Modernität gefeiert. Der kroatische Schriftsteller und Publizist Vladimir Lunaček, der über die bildenden Künste schrieb, sagte, dass Zagreb endlich ein Gebäude erhalten habe, das seiner wirtschaftlichen Lage und dem Zeitgeist entspreche, mit dem die Stadt Schritt zu halten versuche. Er schreibt das Lob dem Geldgeber zu, der es den Architekten ermöglichte, ihre künstlerischen Bestrebungen zu entwickeln und einen neuen „modernen Charakter“ zu verwirklichen. An den Fassaden beider Gebäude findet sich die für Bastls Architektur sehr spezifische figurale Plastik nach dem Vorbild von Otto Wagner. Am Museumsgebäude befindet sich eine Skulpturengruppe der *Mutter Kroatiens*, die *Handel und Handwerk* umarmt, von dem Zagreber Bildhauer Rudolf Valdec. Das Innere der Kuppel ist von Oton Iveković bemalt. Im Innenraum des Museums sind im Bereich unter der Kuppel und im Treppenhaus die ursprüngliche Dekoration und der erhaltene Terrazzo – ein künstlicher dekorativer Stein mit einer polierten Oberfläche und Pflanzenmotiven – erhalten geblieben. Viktor Kovačić war neben vielen anderen für die Einrichtung der beiden Gebäude zuständig, so dass beide Wagner-Schüler aufgrund einer Kombination von Umständen die Gelegenheit hatten, an diesem Projekt mitzuarbeiten.

Die Tatsache, dass die Sezession von einer jungen Generation von Akademikern und Kritikern vertreten und von einer öffentlichen Institution akzeptiert wurde sowie die Rückkehr von Architekten, Ärzten und anderen Intellektuellen aus der Ausbildung in mitteleuropäischen Zentren, haben sicherlich die plötzliche Verbreitung der Sezession in der Architektur Zagrebs möglich gemacht. Nach der Errichtung der Kammergebäude wurden die wichtigsten Projekte der frühen und reifen Sezession in Zagreb verwirklicht, bei denen der Einfluss der Wagner-Schule offensichtlich ist. An den neuen modernen und dekorativen Fassaden waren alle Motive erlaubt. Statt historischer Stilelemente ist eine naturalistische Gestaltung der Form äußerst erwünscht und insbesondere Motive aus dem Bereich der Investoren treten in der Rolle der Werbung auf. Schon in seinen frühesten Werken bringt Bastl Motive an den Fassaden an, die deutlich auf die Funktion des Gebäudes hinweisen, wie die Schlange um den Kelch auf dem Dach der Apotheke von Pečić. Bei Josip Kallina wird das gesamte Gebäude zur Werbung. Die oberen Stockwerke des Gebäudes

sind fast zur Gänze mit Majolikafliessen verkleidet, was einen direkten Einfluss der Elemente von Wagners Haus in der Linken-Wienzeile 40 darstellt. Die hochwertigen Fliesen an der Fassade stehen für die Qualität der Produkte – Josip Kallina war nämlich Besitzer einer Keramikwarenfabrik. Bastl schmückt die Fassade ebenso wie Wagner mit phytomorphen und zoomorphen Motiven. So finden sich an dem Haus von Josip Kallina neben Seerosenmotiven auch das geheimnisvolle Motiv der Fledermäuse, dessen Bedeutung und Symbolik nur dem Künstler bekannt ist.

Die diskreteste und eleganteste Werbelösung bietet das Haus Rado von Bastl am Ban-Jelačić-Platz 5. Die grau-weiße Farbe der Fassade verweist auf die weißen Zähne, die durch die Behandlungen des Besitzers gesichert werden. Der verglaste Gitterzaun der Terrasse im ersten Stock erinnert an die Inneneinrichtung der Praxis. Die Fassade zeugt somit auf sehr dezente Weise von der wichtigsten Verdienstquelle des Besitzers Eugen Rado – der Zahnarztpraxis. So wie die Rolle der Fledermäuse am Haus Kallina nicht klar ist, so finden sich auch an den seitlichen Enden an der Spitze dieses Gebäudes Drachen, die wahrscheinlich aus ästhetischen Gründen ihren Platz dort gefunden haben.

Die wichtigste Realisierung von Bastl mit der komplexesten Ikonografie und möglicherweise das bedeutendste Sezessionsgebäude in Zagreb ist nicht erhalten geblieben, und das ursprüngliche Aussehen ist durch den Umbau im 20. Jh. vollkommen verschwunden. Es handelt sich um ein Gebäude von Eugen Viktor Feller, das während der Urbanisierung der Jurišićeva-Straße errichtet wurde und zum Zeitpunkt seiner Fertigstellung das höchste Wohn- und Geschäftsgebäude in Zagreb war. Solche Vorteile konnte nur jemand haben, dessen Unternehmen äußerst erfolgreich war. Feller war nämlich ein Apotheker, der 1901 durch die Herstellung einer Flüssigkeit, eines Getränks, das er *Elsa-Fluid* nannte, berühmt wurde, was ihm einen enormen Reichtum einbrachte. Er propagierte es als eine Art Universalmedizin, die die Gesundheit, die Stimmung und die Lebensqualität verbessert. An der Ecke des Gebäudes wurde eine riesige Flasche Elsa-Fluid platziert, die eine originalgetreue Kopie der Verpackung des Getränks darstellt, das Feller herstellte und verkaufte. Zwei Flaschen desselben Getränks wurden oben an der Ecke des Gebäudes als Verbindung zwischen der Kuppel und der Fassade angebracht. Der Aufdruck Elsa-Fluid wurde an der Fassade sogar achtmal wiederholt, woraus man folgern kann, dass die Werbetaktik auch an diesem Gebäude gültig ist. Das Erdgeschoss des Gebäudes ist zur Gänze verglast und steht damit im Kontrast zu den vielen unterschiedlichen Motiven der restlichen Fassade und ist ein Spiegelbild der neuen wagnerianischen Ästhetik, die bereits bei der Wiener Sparkasse realisiert wurde.

Bastls neue Sezessionsschöpfungen im Zentrum der Stadt Zagreb wurden von allen Seiten heftig kritisiert, wobei Isidor Kršnjavi der lauteste war. Über das Haus Rado sagte er, dass es einem Vogelhaus ähnelt und über das Haus Feller meinte er, dass es am besten wäre, es mit Kanonen zu zerstören und mit Steinen zu bedecken. Obwohl er Bastls Werk immer wieder als ebenso genial bezeichnete wie den Künstler selbst, waren diese wenigen Werke für ihn der Tropfen, der das Fass zum Überlaufen brachte. Er schrieb darüber, wie die neue Kunst Säulen, Rahmen, Pilaster, Gesimse von der Fassade entfernte und damit die traditionelle Dekoration völlig aufgab. Er fühlte sich verpflichtet, darüber zu schreiben, weil Gebäude einen dauerhaften Stempel im Raum hinterlassen. Es geht um einen Konflikt in der Kunstszene der Stadt Zagreb, in welchem zwei Seiten kämpfen – eine, die für die traditionellen Werte des Historismus eintritt, und die andere, die den Impulsen der Moderne folgt. Damit beginnt die glanzvollste Periode des Schaffens von Vjekoslav Bastl, aber auch vieler Zagreber Architekten, die nach Veränderung streben.

Angepasst an:

1. Dragan Damjanović, *Otto Wagner i hrvatska arhitektura*, Philosophische Fakultät der Universität Zagreb, Zagreb, 2020, S. 34–56.

**Arbeitsblatt zum Thema:
Triumph der Zagreber Sezession im Schaffen von
Vjekoslav Bastl**

Aufgabe 1: Podcast „Triumph der Zagreber Sezession im Schaffen von Vjekoslav Bastl“ befasst sich mit der Architektur der Sezession in Zagreb. Hör dir die heutige Sequenz an und ergänze die Sätze.

1. Das Fundament der Sezession legten vor allem junge _____, hauptsächlich wohlhabende _____, und Personen mit Berufen wie _____ und _____.

2. Im Stadtzentrum, auf dem Ban-Jelačić-Platz und in den ihn umgebenden Straßen, wurden die meisten Sezessionsgebäude errichtet, und sie bestimmten allmählich das _____, was oft die Kritik _____ auslöste, die immer noch Sympathien für die _____ empfanden.

3. Es ist ein strategischer Ort, in dessen Nähe sich das Gebäude _____ befindet, die von _____ besucht wurde, die für die Umsetzung der _____ verantwortlich waren.

4. Der kroatische Schriftsteller und Publizist Vladimir Lunaček, der über die _____ schrieb, sagte, dass Zagreb endlich ein Gebäude erhalten habe, das seiner _____ und dem _____ entspreche, mit dem die Stadt _____ versuche.

5. Statt historischer Stilelemente ist eine _____ der Form äußerst erwünscht und insbesondere Motive aus dem Bereich der _____ treten in der Rolle der Werbung auf.

6. Bastl schmückt die Fassade ebenso wie Wagner mit _____ und _____ Motiven. So finden sich an dem Haus von _____ neben _____ auch das geheimnisvolle Motiv der _____, dessen Bedeutung und Symbolik nur dem Künstler bekannt ist.

7. Bastls neue Sezessionsschöpfungen im Zentrum der Stadt Zagreb wurden von allen Seiten heftig kritisiert, wobei _____ der lauteste war.

8. Er schrieb darüber, wie die neue Kunst _____, _____, _____, _____ von der Fassade entfernte und damit die traditionelle _____ völlig aufgab, und er fühlte sich dazu verpflichtet, darüber zu schreiben, weil Gebäude einen _____ im Raum hinterlassen.

Aufgabe 2: Hör dir nun die Audioaufnahme noch einmal an und kreise ein: Was ist richtig und was ist falsch? Korrigiere die falschen Sätze.

1. Die wichtigsten Bauwerke wurden nur außerhalb der Unterstadt realisiert. R F
2. Vjekoslav Bastl arbeitete mit der Firma Hönigsberg & Deutsch zusammen. R F
3. Vladimir Lunaček setzte sich für die Kunst des „modernen Charakters“ ein. R F
4. Eugen Rado war Besitzer einer Fabrik für Keramikprodukte. R F
5. Eugen Viktor Feller wurde durch die Herstellung von *Elsa-Fluid* bekannt. R F

Aufgabe 3: Welcher Baukomplex ist auf der Postkarte zu sehen? Beschreibe seine damalige Rolle, seine Bedeutung für die Zeit der Sezession und seine strategische Lage in Zagreb.

Aufgabe 4: Beschreibe das Aussehen des Handels- und Handwerksmuseums im Kontext der Sezessionsinterventionen von Vjekoslav Bastl.

Vjekoslav Bastl (Hönigsberg & Deutsch), *Kuppel und Hauptfassade des Handels- und Handwerksmuseums*, 1903, Mažuranić-Pl. 14, Zagreb

Aufgabe 5: Was verbindet die Bauwerke von Bastl und Wagner? Wer war Josip Kallina? Beschreibe die Fassade seines Hauses, erkläre das Aussehen und die Symbolik der verwendeten Motive.

Otto Wagner, *Majolikahaus*, 1898,
Linke Wienzeile 40, Wien

Vjekoslav Bastl (Hönigsberg & Deutsch),
Geschäfts- und Wohnhaus Kallina, 1904,
Gundulićeva Str. 29, Zagreb

Vjekoslav Bastl (Hönigsberg & Deutsch),
Fassadendetail des Kallina Hauses, 1904,
Gundulićeva Str. 29, Zagreb

Otto Wagner, *Fassadendetail des Majolikahauses*, 1898,
Linke Wienzeile 40, Wien

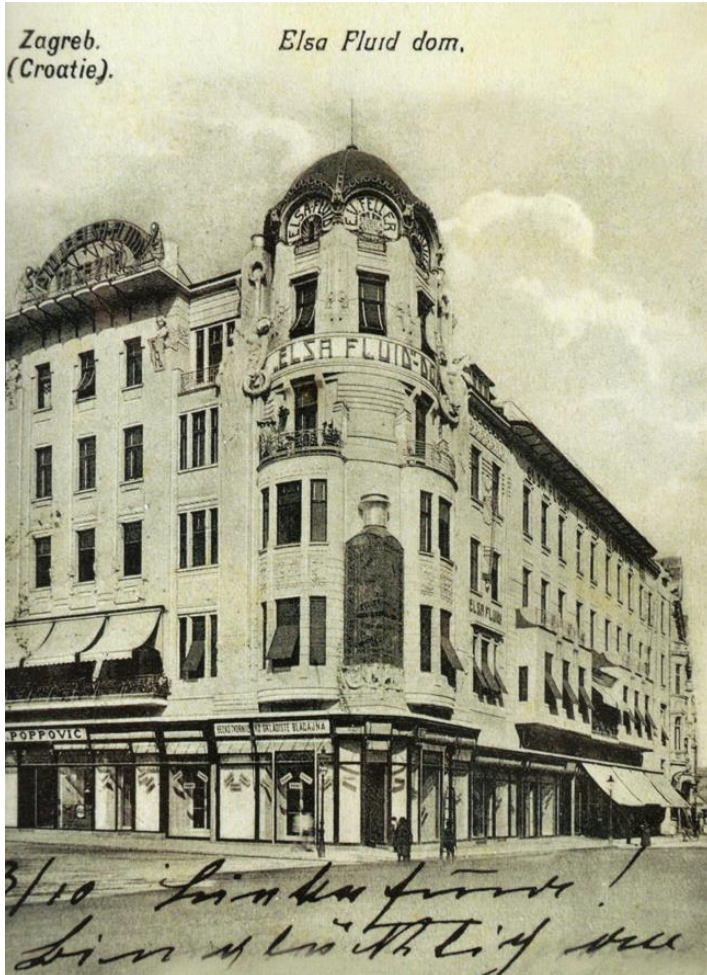
Vjekoslav Bastl (Hönigsberg & Deutsch), *Fassadendetail des Kallina Hauses*, 1904, Gundulićeva Str. 29, Zagreb

Aufgabe 6: Beschreibe die Fassade des Hauses „Rado“ im Hinblick auf die Tätigkeit des Besitzers.

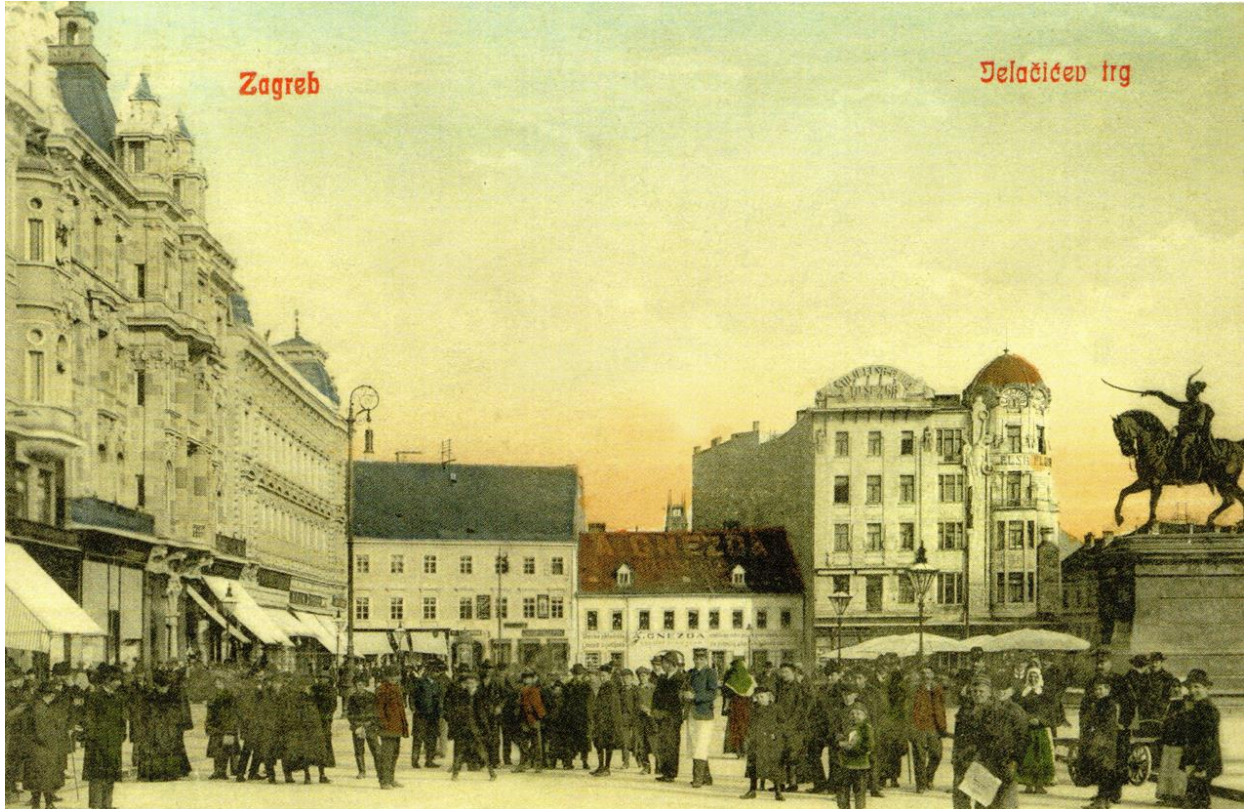
Vjekoslav Bastl (Hönigsberg & Deutsch), *Geschäfts- und Wohnhaus Dr. Rado*, 1905, Ban-Jelačić-Platz 5, Zagreb

Aufgabe 7: Warum wurde das Haus Feller als eine der bedeutendsten architektonischen Schöpfungen der Sezessionszeit angesehen? Was ist das Schicksal des Hauses? Analysiere die Fassade und erkläre die Symbolik von *Elsa-Fluid*.

Vjekoslav Bastl (Hönigsberg & Deutsch),
Geschäfts- und Wohnhaus Feller, 1905, Jurišićeva
Str. 1, Zagreb

Aufgabe 8: Erkläre die Kritik und die Einwände von Isidor Kršnjavi gegenüber den Werken von Vjekoslav Bastl und der Sezession im Allgemeinen. Markiere auf der Postkarte des Ban-Jelačić-Platz (Anfang des 20. Jhs.) das Haus „Rado“ und das Feller-Haus.

10.21 Prilog 21; Radni list; Treća grupa; Treći tjedan

Fiktives Interview

1. _____
_____ ?
2. _____
_____ ?
3. _____
_____ ?
4. _____
_____ ?
5. _____
_____ ?

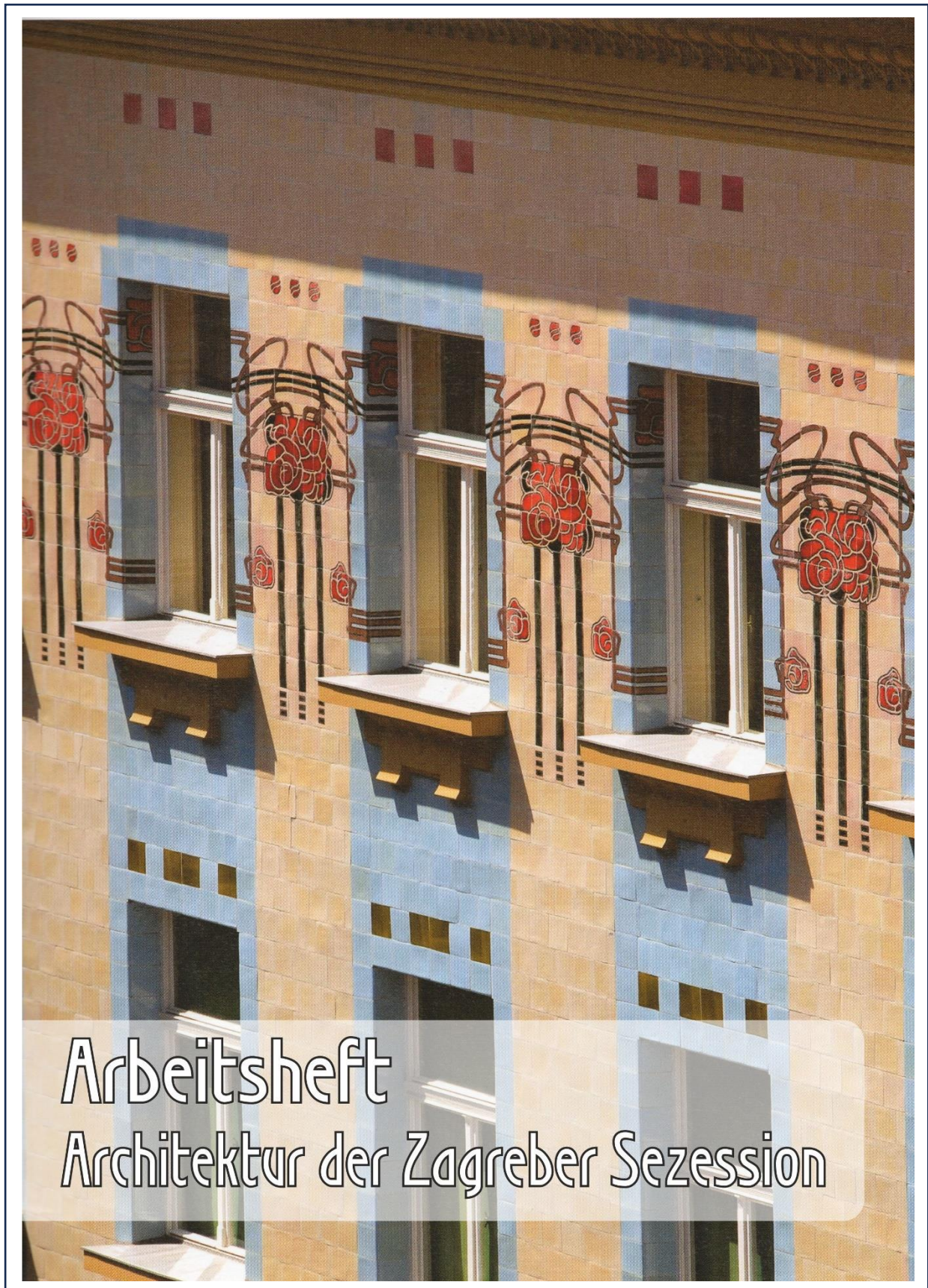

Antworten

10.22 Prilog 22; Radni list; Treća grupa; Treći tjedan

Gestaltung einer Geschichte

Arbeitsheft
Architektur der Zagreber Sezession

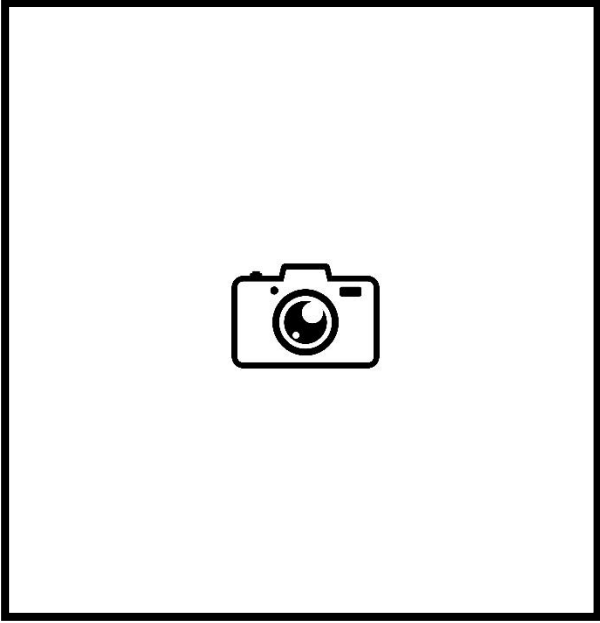
Aufgabe: Heute werdet ihr euch auf ein spannendes Abenteuer im Herzen der Stadt Zagreb begeben, um die Geheimnisse der Sezessionsarchitektur zu entdecken, die sich in den Straßen der Stadt verbergen. Bei dieser Aufgabe wird eure Beobachtungs- und Analysefähigkeit auf die Probe gestellt, während ihr die Bauwerke der Sezession, die unsere Stadt schmücken, entdeckt. Am Ende der Aufgabe findet ihr eine Liste mit acht Bauwerken, die ihr in der vorgegebenen Reihenfolge besuchen müsst. Eine vorbereitete Karte mit eingezeichneten Orten wird euch dabei eine große Hilfe sein. Wenn ihr das gewünschte Gebäude im Jugendstil gefunden habt, macht ein Foto von dessen Fassade. Versucht, alle Details und Details so gut wie möglich einzufangen. Zu Hause klebt ihr das Foto an der vorgesehenen Stelle ein. Nachdem ihr die Häuser fotografiert habt, setzt euch an einen bequemen Platz und analysiert das aktuelle Aussehen jedes einzelnen Gebäudes. Überlegt, was das Gebäude über die Architektur der Sezession im heutigen Kontext erzählt. Was sind seine Merkmale? Welchen Eindruck macht es? Welche Elemente der Sezession stechen hervor? Sieht es noch genauso aus wie auf dem Foto? Wurde es kürzlich rekonstruiert oder restauriert? Ist es ein erfolgreicher oder misslungener Eingriff? Wenn ihr euch einer zusätzlichen Herausforderung stellen wollt, versucht, mehr über die Geschichte jedes von euch fotografierten Gebäudes zu erfahren. Wer hat es gebaut? Wann wurde es fertiggestellt? Bitte verhaltet euch bei der Erkundung der Stadt verantwortungsbewusst. Viel Glück bei der Suche nach den Schätzen der Sezession.

Liste der Sezessionsgebäude zum Entdecken:

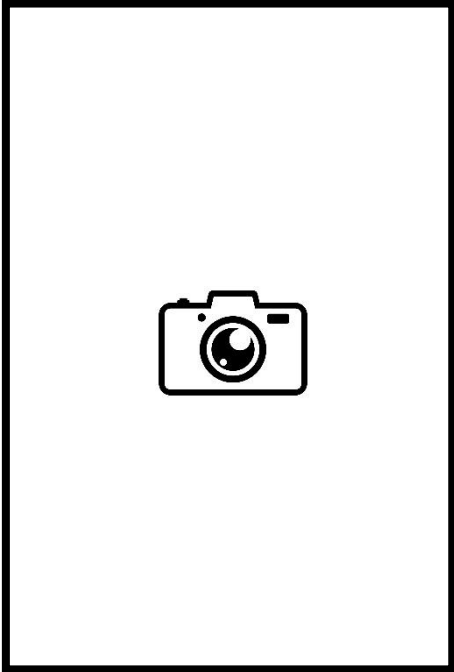
1. Das Gebäude der kroatisch-slawischen Landeszentralbank – Ilica-Str. 25
2. Geschäfts- und Wohngebäude des Betriebes Ignjat Deutsch und Bruder – Masarykova-Str. 20
3. Geschäfts- und Wohngebäude Kallina – Gundulićeva-Str. 20
4. Gebäude des Kroatischen Staatsarchives – Marko Marulić-Pl. 21
5. Haus Bauda – Marko Marulić-Pl. 7
6. Wohngebäude – Mihanovićeva-Str. 20
7. Wohngebäude – Haulikova-Str. 3
8. Serbische Bank – Jurišićeva-Str. 4

Stadtplan von Zagreb mit markierten Standorten der Sezessionsgebäude

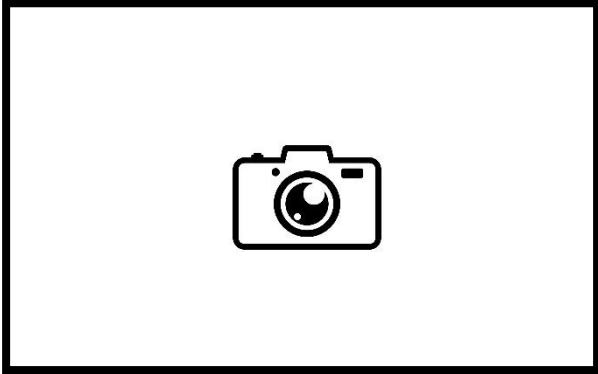

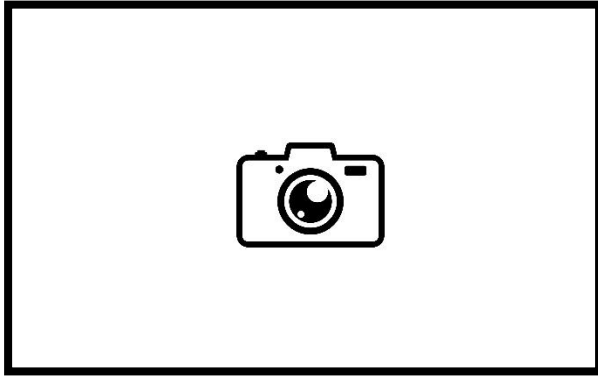
Analyse des Gebäudes:

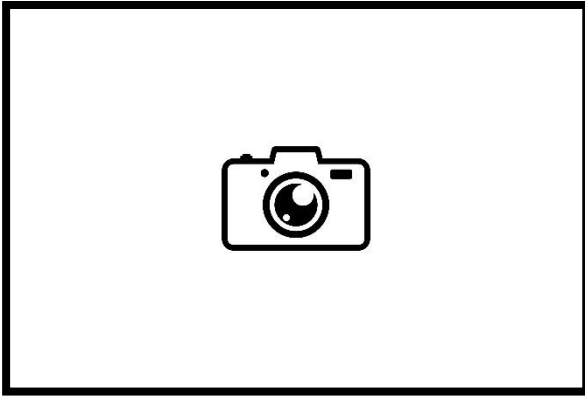
Analyse des Gebäudes:

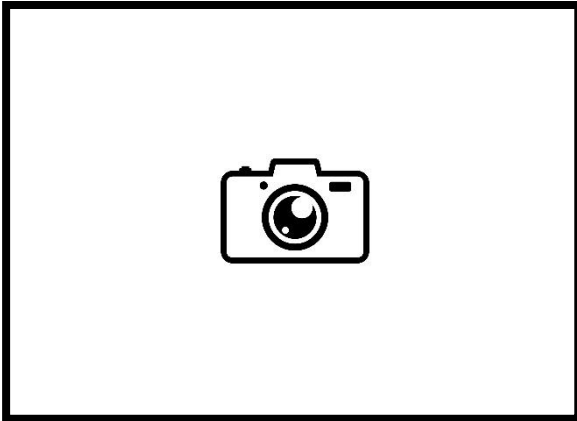
Analyse des Gebäudes:

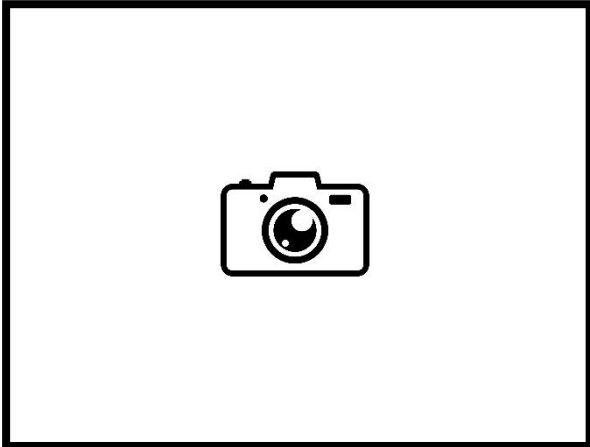
Analyse des Gebäudes:

Analyse des Gebäudes:

Analyse des Gebäudes:

Analyse des Gebäudes:

10.24 Prilog 24; Lista za procjenu individualnoga rada

Liste der individuellen Arbeitsbewertung

Vor- und Nachname:

Projektgruppe:

Tragt in die Tabelle die Vor- und Nachnamen der SuS ein, mit denen ihr in der Gruppe seid. Bewertet die Elemente der Arbeit jedes Gruppenmitglieds auf einer Skala von 1 bis 5. Bitte seid bei der Bewertung eurer Arbeitskollegen möglichst gerecht und objektiv. Die Bewertungen sind vertraulich und werden nicht an die bewerteten Personen weitergegeben. Sobald ihr die Bewertung abgeschlossen habt, schickt eure Bewertungen bis zum vorgegebenen Datum an den Projektleiter. Anhand der Bewertung eurer Kollegen könnt ihr die Zusammenarbeit in der Gruppe beurteilen und den individuellen Beitrag jedes einzelnen Mitglieds einschätzen. Damit verbessert sich auch eure Fähigkeit zur Gruppenarbeit weiter.

Vor- und Nachname							
Selbstständigkeit bei der Arbeit							
Kommunikation mit anderen							
Kollegialität und Zusammenarbeit							
Beitrag und Engagement							
Verantwortung bei der Arbeit							
Ergebnis der Arbeit							

10.25 Prilog 25; Lista za evaluaciju projektne nastave

Liste der Projektbewertung

Das hat mir gut gefallen:

1. -----
2. -----
3. -----

Das hat mir nicht gefallen:

1. -----
2. -----
3. -----

Dazu habe ich noch Fragen:

1. -----
2. -----
3. -----

Meine Tipps, um das Projekt noch zu verbessern:

1. -----
2. -----
3. -----

12. Literatura

- Aleksander Laslo, *Lica moderniteta 1898.-1918.:zagrebačka arhitektura secesijske epohe*, u: Secesija u Hrvatskoj: Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 15. 12. 2003. – 31. 3. 2004.
- Ana Adamec, *Hrvatsko kiparstvo na prijelazu stoljeća*, Denona, Zagreb, 1999.
- Barbara Port-Heix, „Kunst im Fächerverbund – Fachübergreifende Arbeit als wichtiger Bestandteil der Unterrichtsentwicklung“, u: *Fremdsprache Deutsch 43*, Hueber, 2010, str. 48–51.
- Božena Kličinović, *Secesija u hrvatskom kiparstvu*, u: Secesija u Hrvatskoj: Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 15. 12. 2003. – 31. 3. 2004.
- Darija Alujević, *Hrvatski kipari u Beču od 1889. do 1913.*, u: Izazov moderne: Zagreb – Beč oko 1900. Slikarstvo, kiparstvo i arhitektura zagrebačke i bečke secesije, Galerija Klovićevi dvori, Zagreb, 9. veljače – 7. svibnja 2017.
- Do Coyle, Philip Hood, David Marsh, *CLIL: Content and Language Integrated Learning*, Cambridge University Press, 2010.
- Dragan Damjanović, *Otto Wagner i hrvatska arhitektura*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2020.
- Elen Zubek, Blanka Petrincec Fulir, Natalija Stipetić Ćus, Zrinka Jurić Avmedoski, *Likovna umjetnost 3: Udžbenik iz likovne umjetnosti za 3. razred srednjih škola s četverogodišnjim programom*, Alfa, Zagreb, 2010, str. 175–180.
- Europarat: *Gemeinsamer Europäischer Referenzrahmen für Sprachen: lernen, lehren, beurteilen*, München, Langenscheidt, 2001, str. 169–171.
- Ewald Terhart, *Metode poučavanja i učenja: uvod u probleme metodičke organizacije poučavanja i učenja*, Zagreb, Educa 51, 2001, str. 184–185.
- Heike Roll, Rupprecht S. Baur, Dorota Okonska, Andrea Schäfer, *Sprache durch Kunst: Lehr- und Lernmaterialien für einen fächerübergreifenden Deutsch- und Kunstunterricht*, Münster, Waxmann, 2017, str. 25–26.

- Ivica Kolečani Lenčova, „Kunst im Fremdsprachunterricht (am Beispiel der Literatur und der bildenden Kunst im DaF-Unterricht)“, u: Vincenzo Gannuscio, *Kontrastive Perspektiven im deutschen Sprach- und Kulturerwerb, Deutsche Sprachwissenschaft international*, Band 21, Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main, 2015, str. 67–72.
- Kim Haataja, Rainer E. Wicke, „Integriertes Lernen von (Fremd-)Sprachen und (Sach-) Fachinhalten – Terminologie, Variation, Perspektiven“, u: Kim Haataja, Rainer E. Wicke, *Sprache und Fach. Integriertes Lernen in der Zielsprache Deutsch*, München, Hueber, 2015, str. 7–27.
- Marina Bagarić, *Lokalna tradicija i uvozna secesija: zagrebačka arhitektura između 1898. i 1918.*, u: Izazov moderne: Zagreb – Beč oko 1900. Slikarstvo, kiparstvo i arhitektura zagrebačke i bečke secesije, Galerija Klovićevi dvori, Zagreb, 9. veljače – 7. svibnja 2017.
- Michaela Brinitzer, Hans-Jürgen Hantschel, Sandra Kroemer, Monika Möller-Frorath, Lourdes Ros, *DaF unterrichten: Basiswissen Didaktik Deutsch als Fremd- und Zweitsprache*, Ernst Klett Sprachen, Stuttgart, 2018, str. 126–130.
- Miroslav Gašparović, *Plenerizam - simbolizam - slikarstvo secesije*, u: Secesija u Hrvatskoj: Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 15. 12. 2003. – 31. 3. 2004.
- Nikula Tarja, „CLIL: A European Approach to Bilingual Education“, u: Nelleke Van Deusen-Scholl, Stephen May, *Second and Foreign Language Education*, Springer, 2017, str. 111–124.
- Petra Vugrinec, *Hrvatski salon i bečka secesija: slikarstvo u Zagrebu i Beču oko 1900.*, u: Izazov moderne: Zagreb – Beč oko 1900. Slikarstvo, kiparstvo i arhitektura zagrebačke i bečke secesije, Galerija Klovićevi dvori, Zagreb, 9. veljače – 7. svibnja 2017.
- Rainer E. Wicke, Karin Rottmann, *Musik und Kunst im Unterricht Deutsch als Fremdsprache*, Cornelsen, Berlin, 2017, str. 10–11.
- Rainer E. Wicke, *So gelingt's – 20 lernerzentrierte, handlungs- und produktorientierte Prinzipien des DaF/DaZ-Unterrichts*, München, Hueber, 2017, str. 7.

Tristan Lay, „Kunstabilder im DaF-/DaZ Unterricht – Die Porträts des Malers Gerhards Richter und seiner Kinder Betty, Ella und Moritz“, u: Nils Bernstein, Charlotte Lerchner, *Ästhetisches Lernen im DaF-/DaZ-Unterricht*, Universitätsverlag Göttingen, 2014, str. 279–282.

Vijeće Europe, *Zajednički europski referentni okvir za jezike: učenje, poučavanje, vrednovanje*, Zagreb, Školska knjiga, 2005, str. 126.

Vladimir Maleković, *Stilovi i tendencije u Hrvatskoj umjetnosti XX. stoljeća*, Art studio Azinović, Zagreb, 1999, str. 25–60.

Wolfgang Mattes, *Nastavne metode: 75 kompaktnih pregleda za nastavnike i učenike*, Zagreb, Naklada Ljevak, 2007, str. 108–109.

13. Internetski izvori

- Brigita Kosevski Puljić, „Teorija in praksa medpredmetnega povezovanja pri pouku nemščine“, u: *Vestnik Za Tuje Jezike* 7 (1), 2015, str. 278–281, <https://doi.org/10.4312/vestnik.7.275-287> (pregledano 5. lipnja 2023).
- Cjelovita kurikularna reforma : Rani i predškolski, osnovnoškolski i srednjoškolski odgoj i obrazovanje – Predmetni kurikulumi*, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, 2015, <http://www.kurikulum.hr/predmetni-kurikulumi> (pregledano 27. srpnja 2023).
- Cjeloživotno učenje*, Vlada Republike Hrvatske, 2015, <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages//2016/Glavno%20tajni%C5%A1tvo/Materijali%20za%20istaknuto/2014/Strategija%20obrazovanja%20znanosti%20i%20tehnologije//4.%20Cjelo%C5%BEivotno%20u%C4%8Denje.pdf> (pregledano 31. svibnja 2023).
- Commission Of The European Communities Promoting Language Learning and Linguistic Diversity . Akcijski plan 2004 – 2006*, Bruxelles, 2003, <https://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2003:0449:FIN:EN:PDF> (pregledano 31. svibnja 2023).
- Content and Language Integrated Learning – CLIL, FÜDAF; DFU; CLILIG – BITTE WAS?*, Goethe-Institut, 2016, <https://www.goethe.de/ins/my/de/spr/mag/20879807.html> (pregledano 1. lipnja 2023).
- Ekperimentalni program Škola za život. Međupredmetne teme*, Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 2019, <https://skolazazivot.hr/medupredmetne-teme/> (pregledano 31. svibnja 2023).
- Gabriele Huber, „Mit Bildender Kunst Deutsch lernen?“, u: *Zeitschrift für Interkulturellen Fremdsprachenunterricht* 10 (3), 2005, str. 1–3, <https://zif.tu-journals.ulb.tu-darmstadt.de/article/id/2716/> (pregledano 26. lipnja 2023).
- Kurikulum nastavnog predmeta Likovna kultura za osnovne i Likovna umjetnost za gimnazije*, 2019, str 5–8, <https://mzo.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Publikacije/Predmetni/Kurikulum%20nastavnog%20predmeta%20Likovna%20kultura%20za%20osnovne%20skole%20i%20Likovna%20umjetnost%20za%20gimnazije.pdf> (pregledano 30. srpnja 2023).

Kurikulum nastavnog predmeta Njemačkoga jezika za osnovne škole i gimnazije, 2019, str. 9–11, <https://mzo.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Publikacije/Predmetni/Kurikulum%20nastavnoga%20predmeta%20Njemacki%20jezik%20za%20osnovne%20skole%20i%20gimnazije%20u%20RH.pdf> (pregledano 1. kolovoza 2023).

Marija Rašić, „Projektna nastava u suvremenoj školi – stara inovacija“, u: *Časopis za odgojne i obrazovne znanosti Foo2rama*, broj 6, 2022., str. 91–93, <https://hrcak.srce.hr/file/432756> (pregledano 16. lipnja 2023).

Rahmenplan Deutsch als Fremdsprache für das Auslandsschulwesen, Zentralstelle für das Auslandsschulwesen, Köln, 2009, str. 6, https://www.auslandsschulwesen.de/SharedDocs/Downloads/Webs/ZfA/DE/DSD/DaF-Rahmenplan.pdf?__blob=publicationFile&v=2 (pregledano 20. lipnja 2023).

Vesna Buljubašić-Kuzmanović, „Studentska prosudba učinkovitosti integrativnog učenja“, u: *Odgojne znanosti*, vol. 9, br. 2, Filozofski fakultet, Sveučilište u Osijeku, 2007, str. 147–160, <https://hrcak.srce.hr/file/37106> (pregledano 12. lipnja 2023).

Vodopija Krstanović, Irena i Dorina Badurina, „Integrirano usvajanje stranoga jezika i sadržaja (CLIL): prednosti, izazovi i mjere“, u: *Metodički vidici*, br. 11, 2020, str. 69–90, <https://doi.org/10.19090/my.2020.11.69-90> (pregledano 31. svibnja 2023).

14. Popis slikovnog materijala

1. Menci Clement Crnčić, *Nina*, 1905., bakropis u boji, 62,2 x 39 cm, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb.

Izvor: Secesija u Hrvatskoj: Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 15. 12. 2003. – 31. 3. 2004, str. 346.

2. Ivan Tišov, *Proljeće - Lada*, 1917., ulje na platnu, 223 x 120 cm, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb.

Izvor: Secesija u Hrvatskoj: Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 15. 12. 2003. – 31. 3. 2004, str. 339.

3. Ivan Meštrović, *Zdenac života*, javna plastika, Beč, 1905, bronca, Trg Republike, Zagreb.

Izvor: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/d3/Zdenac_%C5%BEivota_-_Fontaine_de_vie.jpg (pregledano 14. rujna 2023).

4. Robert Frangeš-Mihanović, *Elegija – Uskrsnuće*, zdenac, javna plastika, 1910, bronca, vis. 194 cm, Rokov perivoj, Zagreb.

Izvor: <https://zgexpress.net/wp-content/uploads/2018/07/Elegija-Robert-Franges-Mihanovic-1.jpg> (pregledano 14. rujna 2023).

5. Hönigsberg & Deutsch, *Kuća Feller*, 1904, Trg kralja Tomislava 4, Zagreb.

Izvor: https://static.jutarnji.hr/images/slike/2022/06/13/o_25103873_1280.jpg (pregledano 6. listopada 2023).

6. Rudolf Lubynski, *Dom društva Dobrotvor*, 1912, Haulikova 4, Zagreb.

Izvor: https://static.jutarnji.hr/images/slike/2022/06/13/o_25103397_1280.jpg (pregledano 6. listopada 2023).

7. Vlaho Bukovac, *Autoportret u bijeloj košulji*, 1897, ulje na platnu, 130,5 x 93,5 cm, Zagreb, privatno vlasništvo.

Izvor: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/1/18/Vlaho_Bukovac_-_Autoportret_u_bijeloj_ko%C5%A1ulji.jpg/1200px-Vlaho_Bukovac_-_Autoportret_u_bijeloj_ko%C5%A1ulji.jpg (pregledano 10. kolovoza 2023).

8. Vlaho Bukovac, *Moje Gnijezdo*, 1897, ulje na platnu, 64,5 x 47,5 cm, Nacionalni muzej moderne umjetnosti, Zagreb.

Izvor: <https://arthur.io/img/art/jpg/000173450d8398fa5/vlaho-bukovac/moje-gnijezdo/large/vlaho-bukovac--moje-gnijezdo.jpg> (pregledano 10. kolovoza 2023).

9. Bela Čikoš-Sesija, *Valpurgina noć*, 1898, ulje na platnu, 100,5 x 211,5 cm, Hrvatski institut za povijest, Zagreb.

Izvor:

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/de/Valpurgina_no%C4%87_Bela_%C4%8C_iko%C5%A1_Sesija.JPG (pregledano 10. kolovoza 2023).

10. Mirko Rački, *Grad Dis*, 1906, ulje na platnu, 124 x 170 cm, Nacionalni muzej moderne umjetnosti, Zagreb.

Izvor: https://nmmu.hr/wp-content/uploads/2021/07/MG-833e_1105x800.jpg (pregledano 10. kolovoza 2023).

11. Tomislav Krizman, *Jesen*, 1904, litografija u boji, 27,5 x 29,5 / 379 x 49 cm, Kabinet grafike Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb.

Izvor: Miroslav Gašparović, *Plenerizam - simbolizam - slikarstvo secesije*, u: *Secesija u Hrvatskoj: Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb*, 15. 12. 2003. – 31. 3. 2004., str. 114.

12. Robert Auer, *Kompozicija*, 1914, crtež olovkom, akvarel, pastel, 48 x 27 cm, privatno vlasništvo.

Izvor: *Secesija u Hrvatskoj: Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb*, 15. 12. 2003 – 31. 3. 2004., str. 339.

13. Vlaho Bukovac, *Portret Stjepana Miletića*, 1894, ulje na platnu, 110 x 84 cm, Hrvatski povijesni muzej, Zagreb.

Izvor: Petra Vugrinec, *Hrvatski salon i bečka secesija: slikarstvo u Zagrebu i Beču oko 1900*, u: *Izazov moderne: Zagreb – Beč oko 1900. Slikarstvo, kiparstvo i arhitektura zagrebačke i bečke secesije*, Galerija Klovićevi dvori, Zagreb, 9. veljače – 7. svibnja 2017, str. 67.

14. Vlaho Bukovac, *Portret Božene Miletić*, 1899, ulje na platnu, 110 x 84 cm, Hrvatski povijesni muzej, Zagreb.

Izvor: Petra Vugrinec, *Hrvatski salon i bečka secesija: slikarstvo u Zagrebu i Beču oko 1900*, u: *Izazov moderne: Zagreb – Beč oko 1900. Slikarstvo, kiparstvo i arhitektura zagrebačke i bečke secesije*, Galerija Klovićevi dvori, Zagreb, 9. veljače – 7. svibnja 2017, str. 67.

15. Gustav Klimt, *Damenbildnis*, 1894, ulje na platnu, 168 x 84 cm, Belvedere, Beč.

Izvor: <https://sammlung.belvedere.at/internal/media/dispatcher/107384/full> (pregledano 15. kolovoza 2023).

16. Vlaho Bukovac, *Portret Vilme Babić Gjalski*, 1895, ulje na platnu, 46,56 x 26 cm, Zagreb, privatno vlasništvo.

Izvor: <https://artdone.files.wordpress.com/2018/02/vlaho-bukovac-portrait-of-vilma-babic487-gjalski-1895-private-collection-zagreb.jpg> (pregledano 15. kolovoza 2023).

17. Robert Auer, *Portret Leopoldine Schmidt Auer*, 1902, ulje na platnu, 100 x 60 cm, privatno vlasništvo.

Izvor: Petra Vugrinec, *Hrvatski salon i bečka secesija: slikarstvo u Zagrebu i Beču oko 1900.*, u: *Izazov moderne: Zagreb – Beč oko 1900. Slikarstvo, kiparstvo i arhitektura zagrebačke i bečke secesije*, Galerija Klovićevi dvori, Zagreb, 9. veljače – 7. svibnja 2017, str. 83.

18. Ivan Tišov, *Supruga Terezija i ja u Ilici*, 1907, ulje na platnu, privatno vlasništvo.

Izvor: Petra Vugrinec, *Hrvatski salon i bečka secesija: slikarstvo u Zagrebu i Beču oko 1900.*, u: *Izazov moderne: Zagreb – Beč oko 1900. Slikarstvo, kiparstvo i arhitektura zagrebačke i bečke secesije*, Galerija Klovićevi dvori, Zagreb, 9. veljače – 7. svibnja 2017., str. 86.

19. Oton Iveković, *Pejzaž*, 1905., ulje na platnu, 40 x 50 cm, privatno vlasništvo.

Izvor: Petra Vugrinec, *Hrvatski salon i bečka secesija: slikarstvo u Zagrebu i Beču oko 1900.*, u: *Izazov moderne: Zagreb – Beč oko 1900. Slikarstvo, kiparstvo i arhitektura zagrebačke i bečke secesije*, Galerija Klovićevi dvori, Zagreb, 9. veljače – 7. svibnja 2017, str. 104.

20. Slava Raškaj, *Lopoči III*, 1893, akvarel, 51,5 x 31,3 cm, Strossmayerova galerija starih majstora, HAZU, Zagreb.

Izvor: Petra Vugrinec, *Hrvatski salon i bečka secesija: slikarstvo u Zagrebu i Beču oko 1900.*, u: *Izazov moderne: Zagreb – Beč oko 1900. Slikarstvo, kiparstvo i arhitektura zagrebačke i bečke secesije*, Galerija Klovićevi dvori, Zagreb, 9. veljače – 7. svibnja 2017, str. 105.

21. Robert Auer, *Žena s leđa*, 1909., ulje na platnu, 68,4 x 45,5 cm, Nacionalni muzej moderne umjetnosti, Zagreb.

Izvor: Petra Vugrinec, *Hrvatski salon i bečka secesija: slikarstvo u Zagrebu i Beču oko 1900.*, u: *Izazov moderne: Zagreb – Beč oko 1900. Slikarstvo, kiparstvo i arhitektura zagrebačke i bečke secesije*, Galerija Klovićevi dvori, Zagreb, 9. veljače – 7. svibnja 2017., str. 93.

22. Bela Čikoš-Sesija, *Djevojka golih grudi*, 1896, ulje na platnu, 46,5 x 37 cm, Nacionalni muzej moderne umjetnosti, Zagreb.

Izvor:

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/fc/Bela_%C4%8Ciko%C5%A1_Sesija_-_Poluakt_%C5%BEene.jpg (pregledano 23. kolovoza 2023).

23. Vlaho Bukovac, *Lopoči*. 1898, ulje na platnu, 27,2 x 45,5 cm, Nacionalni muzej moderne umjetnosti, Zagreb.

Izvor: <https://nmmu.hr/wp-content/uploads/2023/02/Izrezak-18.jpg> (pregledano 23. kolovoza 2023).

24. Vlaho Bukovac, *Moje gnijezdo*, 1897, ulje na platnu, 130,5 x 93,5 cm, Nacionalni muzej moderne umjetnosti, Zagreb.

Izvor: <https://arthur.io/img/art/jpg/000173450d8398fa5/vlaho-bukovac/moje-gnijezdo/large/vlaho-bukovac--moje-gnijezdo.jpg> (pregledano 23. kolovoza 2023).

25. Vlaho Bukovac, *Japanka*, ulje na platnu, 32,5 x 46 cm, Nacionalni muzej moderne umjetnosti, Zagreb.

Izvor: Secesija u Hrvatskoj: Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 15. 12. 2003 – 31. 3. 2004., str. 343.

26. Ivan Tišov, *Astronom*, 1900, ulje na platnu, 48 x 68,5 cm, Nacionalni muzej moderne umjetnosti, Zagreb.

Izvor: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/72/Ivan_Ti%C5%A1ov_-_Astronom.jpg (pregledano 23. kolovoza 2023).

27. Oton Iveković, *Šuma*, 1900, ulje na platnu, 80 x 65,5 cm, Nacionalni muzej moderne umjetnosti, Zagreb.

Izvor: <https://nmmu.hr/wp-content/uploads/2021/08/preuzmi.jpg> (pregledano 23. kolovoza 2023).

28. Menci Clement Crnčić, *Bonaca*, 1906, ulje na platnu, 94 x 140 cm, Nacionalni muzej moderne umjetnosti, Zagreb.

Izvor:

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/e/e1/Menci_Clement_Crn%C4%8Di%C4%87_-_Bonaca.jpg/1200px-Menci_Clement_Crn%C4%8Di%C4%87_-_Bonaca.jpg (pregledano 23. kolovoza 2023).

29. Bela Čikoš-Sesija, *Oplakivanje Isusa*, 1897, ulje na platnu, 155,6 x 100,4 cm, Nacionalni muzej moderne umjetnosti, Zagreb.

Izvor: <https://tinoradman.files.wordpress.com/2010/01/sessia.jpg> (pregledano 23. kolovoza 2023).

30. Bela Čikoš-Sesija, *Atena i Psiha*, 1898, ulje na platnu, 74,3 x 34 cm, Nacionalni muzej moderne umjetnosti, Zagreb.

Izvor: Secesija u Hrvatskoj: Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 15. 12. 2003 – 31. 3. 2004., str. 347.

31. Mirko Rački, *Pred vratima smrti*, 1904, ulje na platnu, 89 x 176 cm, Nacionalni muzej moderne umjetnosti, Zagreb.

Izvor: <https://mojzagreb.info/slike/vijesti/racki-pred-vratima-smrti.jpg> (pregledano 23. kolovoza 2023).

32. Bela Čikoš-Sesija, *Trijumf nevinosti*, 1900, ulje na platnu, 90 x 287 cm, Nacionalni muzej moderne umjetnosti, Zagreb.

Izvor:

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/d3/Bela_%C4%8Ciko%C5%A1_Sesija_-_Trijumf_nevinosti.jpg (pregledano 24. kolovoza 2023).

33. Rudolf Valdec, *Vladimir Lunaček*, 1905, bronca, vis. 60 cm, Nacionalni muzej moderne umjetnosti, Zagreb.

Izvor: https://nmmu.hr/wp-content/uploads/2021/09/MG-4306_533x800.jpg (pregledano 7. rujna 2023).

34. Robert Frangeš-Mihanović, *Stidljivost*, 1899, bronca, vis. 22 cm, Nacionalni muzej moderne umjetnosti, Zagreb.

Izvor: Darija Alujević, *Hrvatski kipari u Beču od 1889. do 1913.*, u: *Izazov moderne: Zagreb – Beč oko 1900.* Slikarstvo, kiparstvo i arhitektura zagrebačke i bečke secesije, Galerija Klovićevi dvori, Zagreb, 9. veljače – 7. svibnja 2017, str. 158.

35. Ivan Meštrović, *Posljednji poljubac*, 1904, glina, Muzeji Ivana Meštrovića, Atelijer Meštrović, Zagreb.

Izvor: Irena Kraševac, „*Umjetnost i njezina sloboda*“: *Gustav Klimt i Ivan Meštrović, slikarski i kiparski odgovor na secesiju*, u: *Izazov moderne: Zagreb – Beč oko 1900.* Slikarstvo, kiparstvo i arhitektura zagrebačke i bečke secesije, Galerija Klovićevi dvori, Zagreb, 9. veljače – 7. svibnja 2017, str. 190.

36. Ivan Meštrović, *Portret Tomislava Krizmana*, 1904, smeđe patinirani gips, 91 x 60 x 51,5 cm, Muzeji Ivana Meštrovića, Atelijer Meštrović, Zagreb.

Izvor: Darija Alujević, *Hrvatski kipari u Beču od 1889. do 1913.*, u: *Izazov moderne: Zagreb – Beč oko 1900.* Slikarstvo, kiparstvo i arhitektura zagrebačke i bečke secesije, Galerija Klovićevi dvori, Zagreb, 9. veljače – 7. svibnja 2017, str. 172.

37. Rudolf Valdec, *Nadgrobni spomenik Stjepana Miletića*, 1906, Mirogoj, Zagreb.

Izvor: Darija Alujević, *Hrvatski kipari u Beču od 1889. do 1913.*, u: *Izazov moderne: Zagreb – Beč oko 1900.* Slikarstvo, kiparstvo i arhitektura zagrebačke i bečke secesije, Galerija Klovićevi dvori, Zagreb, 9. veljače – 7. svibnja 2017., str. 163.

38. Muzej za umjetnost i obrt, 1880, Trg Republike Hrvatske, Zagreb.

Izvor: <https://www.zagreb.info/wp-content/uploads/2017/10/muzej-za-umjetnost-i-obrt-21102017-91.jpg> (pregledano 12. rujna 2023).

39. Robert Frangeš-Mihanović, *Teologija*, 1893, bronca, reljef, Institut za hrvatsku povijest, *Zlatna dvorana* nekadašnjeg Odjela za bogoštovlje i nastavu, Zagreb.

Izvor:

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/c/c8/Theologia_Robert_Frange%C5%A1_Mihanovi%C4%87.JPG (pregledano 11. rujna 2023).

40. Robert Frangeš-Mihanović, *Filozofija*, 1895, bronca, reljef, 142 x 194 cm, Institut za hrvatsku povijest, *Zlatna dvorana* nekadašnjeg Odjela za bogoštovlje i nastavu, Zagreb.

Izvor:

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/65/Filozofija_Robert_Frange%C5%A1_Mihanovi%C4%87.JPG (pregledano 11. rujna 2023).

41. Robert Frangeš-Mihanović, *Čekić*, 1895, srebro s dragim kamenjem, 30 cm, Muzej grada Zagreba.

Izvor: Darija Alujević, *Hrvatski kipari u Beču od 1889. do 1913*, u: *Izazov moderne: Zagreb – Beč oko 1900. Slikarstvo, kiparstvo i arhitektura zagrebačke i bečke secesije*, Galerija Klovićevi dvori, Zagreb, 9. veljače – 7. svibnja 2017, str. 157.

42. Robert Frangeš-Mihanović, *Proljeće*, 1903, Gliptoteka, Zagreb.

Izvor: <https://i1.wp.com/www.muio.hr/wp-content/uploads/2022/09/godisnja-doba.png?fit=1080%2C1080&ssl=1> (pregledano 11. rujna 2023).

43. Robert Frangeš-Mihanović, *Ljeto*, 1903, Gliptoteka, Zagreb.

Izvor: <https://i1.wp.com/www.muio.hr/wp-content/uploads/2022/09/godisnja-doba.png?fit=1080%2C1080&ssl=1> (pregledano 11. rujna 2023).

44. Robert Frangeš-Mihanović, *Jesen*, 1903, Gliptoteka, Zagreb.

Izvor: <https://i1.wp.com/www.muio.hr/wp-content/uploads/2022/09/godisnja-doba.png?fit=1080%2C1080&ssl=1> (pregledano 11. rujna 2023).

45. Robert Frangeš-Mihanović, *Zima*, 1903, Gliptoteka, Zagreb.

Izvor: <https://i1.wp.com/www.muio.hr/wp-content/uploads/2022/09/godisnja-doba.png?fit=1080%2C1080&ssl=1> (pregledano 11. rujna 2023).

46. Rudolf Valdec, *Ljubav sestra smrti*, 1897, bronca, 47 x 100 cm, Gliptoteka, Zagreb.

Izvor: Darija Alujević, *Hrvatski kipari u Beču od 1889. do 1913*, u: *Izazov moderne: Zagreb – Beč oko 1900. Slikarstvo, kiparstvo i arhitektura zagrebačke i bečke secesije*, Galerija Klovićevi dvori, Zagreb, 9. veljače – 7. svibnja 2017, str. 163.

47. Robert Frangeš-Mihanović, *Pjesnikova muza – nadgrobnni spomenik J. E. Tomiću*, 1908, sadra, reljef, 58 x 130 cm, Gliptoteka, Zagreb.

Izvor: *Secesija u Hrvatskoj: Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 15. 12. 2003 – 31. 3. 2004.*, str. 408.

48. Rudolf Valdec, *Genij*, 1898, fotografija, Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, Zagreb.

Izvor: Darija Alujević, *Hrvatski kipari u Beču od 1889. do 1913.*, u: Izazov moderne: Zagreb – Beč oko 1900. Slikarstvo, kiparstvo i arhitektura zagrebačke i bečke secesije, Galerija Klovićevi dvori, Zagreb, 9. veljače – 7. svibnja 2017., str. 164.

49. Nepoznati autor, *Portret Rudolfa Valdeca pri izradi kipa Genij*, 1898, Kabinet grafike HAZU, Zagreb.

Izvor: Darija Alujević, *Hrvatski kipari u Beču od 1889. do 1913.*, u: Izazov moderne: Zagreb – Beč oko 1900. Slikarstvo, kiparstvo i arhitektura zagrebačke i bečke secesije, Galerija Klovićevi dvori, Zagreb, 9. veljače – 7. svibnja 2017., str. 164.

50. Rudolf Valdec, *Spomenik Ivanu Pl. Kukuljeviću*, 1903, kamen, vis. 80 cm; vis. postamenta 185 cm, Trg Zrinskog, Zagreb.

Izvor: Secesija u Hrvatskoj: Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 15. 12. 2003 – 31. 3. 2004., str. 412.

51. Rudolf Valdec, *Spomenik Ivanu Mažuraniću*, 1910, kamen, vis. 80 cm; vis. postamenta 185 cm, Trg Zrinskog, Zagreb.

Izvor: Secesija u Hrvatskoj: Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 15. 12. 2003 – 31. 3. 2004, str. 412.

52. Robert Frangeš-Mihanović, *Elegija – Uskrsnuće*, zdenac, javna plastika, 1910, bronca, vis. 194 cm, Rokov perivoj, Zagreb.

Izvor: <https://licegrada.hr/wp-content/uploads/2018/05/rokov-perivoj-18052018-07.jpg> (pregledano 14. rujna 2023).

53. Ivan Meštrović, *Zdenac života*, javna plastika, Beč, 1905, bronca, Trg Republike, Zagreb.

Izvor:

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/a0/Zdenac_zivota_Mestrovic_Zg_p_090609.jpg (pregledano 14. rujna 2023).

54. Ivan Meštrović, *Zdenac života*, javna plastika, Beč, 1905., bronca, Trg Republike, Zagreb

Izvor:

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/99/Zdenac_%C5%BEivota_%28Me%C5%A1trovi%C4%87%29_1.jpg (pregledano 14. rujna 2023).

55. Robert Frangeš-Mihanović, *Sv. Ljudevit*, 1902, bronca, vis. 61 cm, Gliptoteka, Zagreb.

Izvor: Secesija u Hrvatskoj: Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 15. 12. 2003 – 31. 3. 2004., str. 406.

56. Robert Frangeš-Mihanović, *Let duše*, 1904, bronca, vis. 62 cm, Gliptoteka, Zagreb.

Izvor: Secesija u Hrvatskoj: Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 15. 12. 2003 – 31. 3. 2004., str. 407.

57. Robert Frangeš-Mihanović, *Filozof*, 1897, sadra, vis. 46 cm, Gliptoteka, Zagreb.

Izvor: Darija Alujević, *Hrvatski kipari u Beču od 1889. do 1913*, u: Izazov moderne: Zagreb – Beč oko 1900. Slikarstvo, kiparstvo i arhitektura zagrebačke i bečke secesije, Galerija Klovićevi dvori, Zagreb, 9. veljače – 7. svibnja 2017, str. 159.

58. Rudolf Valdec, *Memento mori*, 1898, bronca, 91 x 66,5 cm, Gliptoteka, Zagreb.

Izvor: Secesija u Hrvatskoj: Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 15. 12. 2003 – 31. 3. 2004., str. 139.

59. Robert Frangeš-Mihanović, *Stup života*, 1922, sadra, vis. 256 cm, Gliptoteka, Zagreb.

Izvor: Secesija u Hrvatskoj: Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 15. 12. 2003 – 31. 3. 2004., str. 409.

60. Robert Frangeš-Mihanović, *Bijeg u Egipat*, 1906, bronca, vis. 43,5 cm, Gliptoteka, Zagreb.

Izvor: <https://www.zkvh.org.rs/aktualnosti-post/default/robert-franges-mihanovic-srijemska-mitrovica-2-10-1872-zagreb-12-1-1940> (pregledano 20. rujna 2023).

61. Branislav Dešković, *Pas koji se češe*, 1907, bronca, 58 x 61 x 48cm, Gliptoteka, Zagreb.

Izvor: http://www.gaa.mhz.hr/storage/upload/calendar_activities/deskovic-katalog-za_tisak_15854.pdf (pregledano 20. rujna 2023).

62. Robert Frangeš-Mihanović, *Alegorije četiriju fakulteta zagrebačkog sveučilišta teologija, filozofija, medicina, justicija*, 1912, reljefi, kamen, sjeverno pročelje Hrvatskog državnog arhiva, Zagreb.

Izvor: fotografirao Lovro Fegeš 14. rujna 2023.

63. Rudolf Valdec, *Alegorija prosvjete*, 1911 – 1912., reljef, kamen, južno pročelje Hrvatskog državnog arhiva, Zagreb.

Izvor:

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/b0/Archivo_Nacional%2C_Zagreb%2C_Cr_oacia%2C_2014-04-20%2C_DD_02.JPG (pregledano 20. rujna 2023).

64. Ignjat Fischer (Fischer & Hruba), *Kuća dr. Rado*, 1898, Strossmayerov trg 7/Trenkova, Zagreb.

Izvor: Secesija u Hrvatskoj: Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 15. 12. 2003 – 31. 3. 2004., str. 229.

65. Fellner & Helmer, *Umjetnički paviljon*, 1898, izgled u gradnji 1896, Tomislavov trg 22, Zagreb.

Izvor: Secesija u Hrvatskoj: Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 15. 12. 2003 – 31. 3. 2004., str. 229.

66. Fellner & Helmer/Josip Vancaš, *Palača prve hrvatske štedionice*, 1899, Ilica 5/Margaretska 1-3/Bogovićeva 6, Zagreb.

Izvor: Secesija u Hrvatskoj: Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 15. 12. 2003 – 31. 3. 2004., str. 228.

67. Vjekoslav Bastl (Hönigsberg & Deutsch), *Kuća i ljekarna Pečić*, 1899, Ilica 43, Zagreb.

Izvor: Dragan Damjanović, *Otto Wagner i hrvatska arhitektura*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2020, str. 31.

68. Viktor Kovačić, *Glavno pročelje kotarskog liječnika Eugena Winklera*, 1903, Preradovićeva 14, Zagreb.

Izvor: Dragan Damjanović, *Otto Wagner i hrvatska arhitektura*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2020, str. 32.

69. Aladar Baranyai, *Vila i atelijer Tišov*, nacrt glavnog pročelja, 1901, Pantovčak 53, Zagreb.

Izvor: Marina Bagarić, *Lokalna tradicija i uvozna secesija: zagrebačka arhitektura između 1898. i 1918.*, u: *Izazov moderne: Zagreb – Beč oko 1900. Slikarstvo, kiparstvo i arhitektura zagrebačke i bečke secesije*, Galerija Klovićevi dvori, Zagreb, 9. veljače – 7. svibnja 2017, str. 208.

70. Aladar Baranyai, *Vila Baranyai*, 1910, Tuškanac 18, Zagreb.

Izvor: Marina Bagarić, *Lokalna tradicija i uvozna secesija: zagrebačka arhitektura između 1898. i 1918.*, u: *Izazov moderne: Zagreb – Beč oko 1900. Slikarstvo, kiparstvo i arhitektura zagrebačke i bečke secesije*, Galerija Klovićevi dvori, Zagreb, 9. veljače – 7. svibnja 2017, str. 213.

71. Vjekoslav Bastl (Hönigsberg & Deutsch), *Trgovačko-obrtnička komora i Trgovačko-obrtni muzej*, 1903, Trg republike 8/Mažuranićev trg 14, Zagreb.

Izvor:

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/hr/e/ee/Vjekoslav_Bastl_za_Honigsberg_%26_Detrsh-Trgovova%C4%8Dko_obrtna_komora_i_Etnografski_muzej%2C_Trg_mar%C5%A1ala_Tita_8%2C_Zagreb_%281902.-_1903.%29.jpg (pregledano 5. listopada 2023).

72. Vjekoslav Bastl (Hönigsberg & Deutsch), *Kupola i glavno pročelje Trgovačko-obrtničkog muzeja*, 1903, Mažuranićev trg 14, Zagreb.

Izvor: Dragan Damjanović, *Otto Wagner i hrvatska arhitektura*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2020, str. 37.

73. Otto Wagner, *Kuća Majolika*, 1898, Linke Wienzeile 40, Beč.

Izvor:

https://images.divisare.com//images/c_limit,f_auto,h_2000,q_auto,w_3000/v1515152730/xbu3ajdsrefjwjrhlsk/otto-wagner-mariano-de-angelis-majolikahaus.jpg (pregledano 5. listopada 2023).

74. Vjekoslav Bastl (Hönigsberg & Deutsch), *Trgovačko-stambena zgrada Kallina*, 1904, Gundulićeva 29, Zagreb.

Izvor: <https://dynamic-media-cdn.tripadvisor.com/media/photo-o/14/b7/0e/0e/kuca-kallina.jpg?w=1200&h=-1&s=1> (pregledano 5. listopada 2023).

75. Vjekoslav Bastl (Hönigsberg & Deutsch), *Detalj pročelja kuće Kallina*, 1904, Gundulićeva 29, Zagreb.

Izvor: Dragan Damjanović, *Otto Wagner i hrvatska arhitektura*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2020, str. 41.

76. Otto Wagner, *Detalj pročelja kuće Majolika*, 1898, Linke Wienzeile 40, Beč.

Izvor: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/7b/Wien_-_Majolika-Haus.JPG (pregledano 5. listopada 2023).

77. Vjekoslav Bastl (Hönigsberg & Deutsch), *Detalj pročelja kuće Kallina*, 1904, Gundulićeva 29, Zagreb.

Izvor: Dragan Damjanović, *Otto Wagner i hrvatska arhitektura*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2020, str. 41.

78. Vjekoslav Bastl (Hönigsberg & Deutsch), *Trgovačko-stambena zgrada dr. Rado*, 1905, Trg bana Jelačića 5, Zagreb.

Izvor: Dragan Damjanović, *Otto Wagner i hrvatska arhitektura*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2020, str. 47.

79. Vjekoslav Bastl (Hönigsberg & Deutsch), *Trgovačko-stambena zgrada Feller*, 1905, Jurišićeva 1, Zagreb.

Izvor: Dragan Damjanović, *Otto Wagner i hrvatska arhitektura*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2020, str. 49.

80. Razglednica Trga bana Jelačića s kućom Feller na istočnoj i kućom Rado na zapadnoj strani, oko 1910 – 1920., Muzej grada Zagreba, Zagreb.

Izvor: Dragan Damjanović, *Otto Wagner i hrvatska arhitektura*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2020, str. 52.

81. Vjekoslav Bastl (Hönigsberg & Deutsch), *Detalj pročelja kuće Kallina*, 1904, Gundulićeva 29, Zagreb.

Izvor: Dragan Damjanović, *Otto Wagner i hrvatska arhitektura*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2020, str. 45.

82. Vjekoslav Bastl (Hönigsberg & Deutsch), *Zgrada Hrvatsko-slavonske zemaljske centrale štedionice*, 1907, Ilica 25, Zagreb.

Izvor: Secesija u Hrvatskoj: Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 15. 12. 2003 – 31. 3. 2004., str. 236.

83. Vjekoslav Bastl (Hönigsberg & Deutsch), *Trgovačko-stambena zgrada Kallina*, 1904, Gundučićeve 20, Zagreb.

Izvor:

<https://repozitorij.muio.hr/?pr=iiif.v.a&id=64529&tify={%22panX%22:0.528,%22panY%22:0.343,%22view%22:%22info%22,%22zoom%22:0.799}> (pregledano 8. listopada 2023).

84. Otto Goldschneider (Hönigsberg & Deutsch), *Trgovačko-stambena zgrada tvrtke Ignjat Deutsch i brat*, 1911, Masarykova 20, Zagreb.

Izvor: Secesija u Hrvatskoj: Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 15. 12. 2003. – 31. 3. 2004., str. 241.

85. Rudolf Lubynski, *Zgrada Hrvatskog državnog arhiva*, 1913, Trg Marka Marulića 21, Zagreb.

Izvor: <http://www.arhiv.hr/Portals/0/ModuleDNNGridGallery/1684-zagreb-0131.jpg> (pregledano 9. listopada 2023).

86. Aladar Baranyai, *Kuća Bauda*, 1906, Trg Marka Marulića 7, Zagreb.

Izvor: <https://www.jutarnji.hr/like-putovanja/lijepa-nasa/secesija-u-zagrebu-obisli-smo-najljepse-zgrade-iz-vremena-kad-su-umjetnici-trazili-novi-glas-15219170> (pregledano 9. listopada 2023).

87. Hugo Ehrlich, Viktor Kovačić, *Zgrada u Mihanovićevoj 20*, Zagreb.

<https://www.zagreb.hr/UserDocsImages/arhiva/Procelja/2673.pdf> (pregledano 9. listopada 2023).

88. Rudolf Lubynski, *Zgrada u Haulikovoj 3*, 1912, Zagreb.

Izvor: <https://art.nouveau.world/sites/default/files/ArtefactPictures/Croatia/Zagreb/haulikova.jpg> (pregledano 9. listopada 2023).

89. Aladar Baranyai, *Srpska banka*, 1914, Jurišićeva 4, Zagreb.

Izvor: <https://digital.arhivpro.hr/muo2/?vdoc=4292> (pregledano 9. listopada 2023).